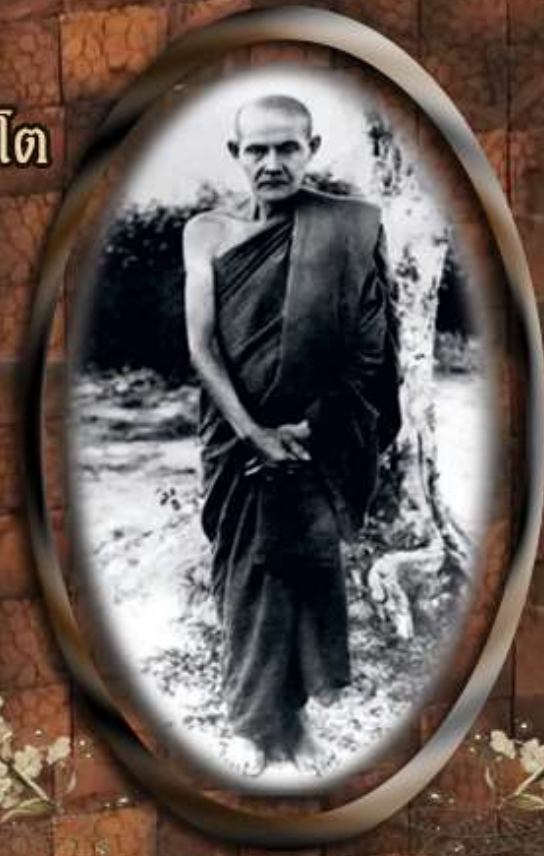

หลวงปู่มั่น กุริทัตโต
บูรพาจารย์สายพระป่า

หลวงปู่มั่น กุริทัตโต

พระอรียเจ้าผู้เป็นบิดาของพระกรรมฐาน

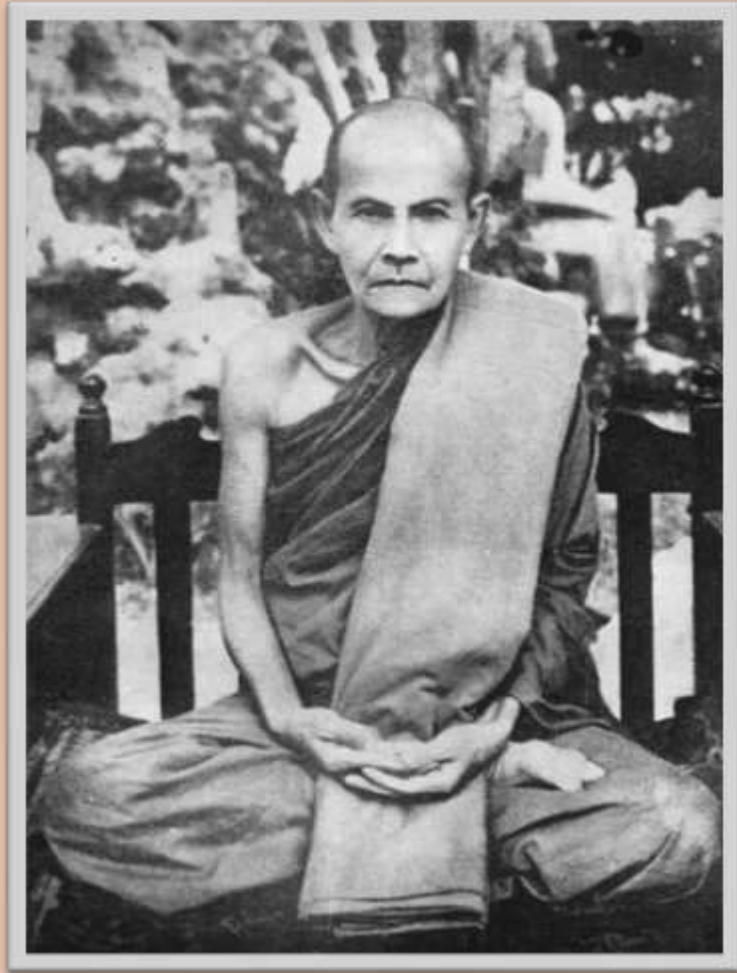
(รวบรวมจาก อัตชีวประวัติพระอาจารย์มั่น กุริทัตโต โดย พระอรียคุณารธาร วัดป่าเขาสวนกวาง)

“แก้ให้ตกเต๋อ แก้บ่ตกตาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้แขวนคอต้องแต่ง แก้บ่พันดากันอย่างยาย
ดาอย่างยายเวียนตายเวียนเกิด เวียนเอากำเนิด ในภพทั้งสาม ภพทั้งสามเป็นเอือนเจ้าอยู่”

◎ ชาทิกำเนิดและชีวิตปฐมวัย

ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้ว บิดาชื่อคำด้วง มารดาชื่อจันทร เพี้ยแก่นท้าว

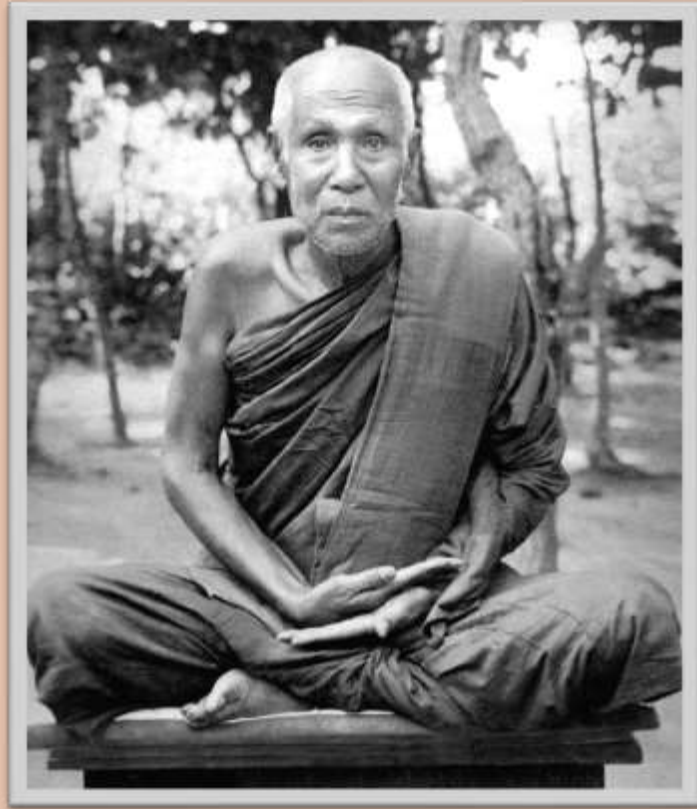
เกิดวันพฤหัสบดีเดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบาง
ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ๗ คน ท่าน
เป็นบุตรคนหัวปี ท่านเป็นคนร่างเล็ก ผิวขาวแดง แข็งแรงว่องไวสติปัญญาดีมาตั้งแต่กำเนิด

ฉลาดเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ได้เรียนอักษรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย อักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอมอ่านออกเขียนได้ นับว่าท่านเรียนได้รวดเร็ว เพราะมีความทรงจำดี และมีความขยันหมั่นเพียร ชอบการเล่าเรียนศึกษา

◎ ชีวิตสมณะ การแสวงหาธรรมและปฏิบัติ

เมื่อท่านอายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดบ้านคำบัง ใครเป็นบรรพชาจารย์ ไม่ปรากฏครั้นบวชแล้วได้ศึกษาหาความรู้ทางพระศาสนามีสวดมนต์และสูตรต่าง ๆ ในสำนัก บรรพชาจารย์ จดจำได้รวดเร็ว อาจารย์เมตตาปรานีมาก เพราะเอาใจใส่ในการเล่าเรียนดี ประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย เป็นที่ไว้นับถือเชื่อใจได้ เมื่ออายุท่านได้ ๑๗ ปี บิดาขอร้องให้ลาสิกขาเพื่อช่วยการงานทางบ้าน ท่านก็ได้ลาสิกขาออกไปช่วยงานของบิดามารดาเต็มความสามารถ

พระครูวิเวกพุทธกิจ (เสาร์ กนตสีโล) วัดเลียบ พระปรมาจารย์ใหญ่ฝ่ายกรรมฐาน

ท่านเล่าว่า เมื่อลาสิกขาไปแล้วยังคิดที่จะบวชอีกอยู่เสมอไม่ลืมเลย คงเป็นเพราะอุปนิสัยในทางบวชมาแต่ก่อนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเพราะตั้งใจในคำสั่งของยายว่า “เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายาก” คำสั่งของยายนี้คอยสะกิดใจอยู่เสมอ

ครั้งอายุท่านได้ ๒๒ ปี ท่านเล่าว่า มีความอยากบวชเป็นกำลัง จึงอำลาบิดามารดาบวช ท่านทั้งสองก็อนุญาติตามประสงค์ ท่านได้เข้าศึกษาในสำนักท่านอาจารย์เสาร์ กนตสีโลมหาเถระ วัดเลียบ เมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอุปสมบทกรรมเป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา ณ วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พระอริยกวี (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูสีทา ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณ(สุข) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอุปัชฌายะขนานนามมคร ให้ว่า ภูริทตฺโต เสร็จอุปสมบทกรรมแล้ว ได้กลับมาสำนักศึกษาวิปัสสนาธุระกับพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโลเถระ ณ วัดเลียบต่อไป

พระอาจารย์สีทา ชยเสโน วัดศรีอุบลรัตนาราม

เมื่อแรกอุปสมบท ท่านพำนักอยู่วัดเลียบ เมืองอุบลเป็นปกติ ออกไปอาศัยอยู่วัดบูรพาราม เมืองอุบลบ้างเป็นครั้งคราว ในระหว่างนั้นได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ อาจารย์ ความประพฤติมารยาท อจริยวัตร และอุปัชฌายวัตรปฏิบัติได้เรียบร้อยดี จนเป็นที่ไว้วางใจ ของพระอุปัชฌาจารย์ และได้ศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เดินจงกรม นั่งสมาธิกับสมาทาน ฐตงควัตรต่าง ๆ

ในสมัยต่อไป ได้แสวงหาวิเวกบำเพ็ญสมณธรรมในที่ต่าง ๆ ตามราวป่า ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง หุบเขาซอกหอย ธารเขา เอื่อมเขา ท้องถ้ำ เรือนว่าง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้างทางฝั่งขวา

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)

<http://www.amuletheritage.com/pdf/a143.pdf>

แม่น้ำโขงบ้าง แล้วลงไปศึกษากับนักปราชญ์ทางกรุงเทพฯ จำพรรษาอยู่ที่วัดปทุมวนาราม
หมั้นไประดับธรรมเทศนา กับเจ้าพระคุณพระอุบาลี (สิริจันทเถระ จันทร์) ๓ พรรษา แล้วออก
แสวงหาวิเวกในถิ่นภาคกลาง คือ ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ นครนายก ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงามและ
ถ้ำสิงห์โตลพบุรี จนได้รับความรู้ แจ่มแจ้งในพระธรรมวินัยสิ้นความสงสัยในสัตตศาสนา จึง
กลับมาภาคอีสาน ทำการอบรมสั่งสอน สมถวิปัสสนาแก่สหธรรมิก และอุบาสกอุบาสิกา
ต่อไป มีผู้เลื่อมใสพอใจปฏิบัติตามมากขึ้นโดยลำดับ มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายกระจายทั่วภาค
อีสาน

ในกาลต่อมา ได้ลงไปพักจำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ อีก ๑ พรรษา แล้วไป
เชียงใหม่กับเจ้าพระคุณอุบาลีฯ (สิริจันทเถระ จันทร) จำพรรษาวัดเจติยหลวง ๑ พรรษา
แล้ว ออกไปพักตามที่วิเวกต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือหลายแห่ง เพื่อสงเคราะห์สาธุชนในที่นั้น
ๆ นานถึง ๑๑ ปี จึงได้กลับมาจังหวัดอุบลราชธานี พักจำพรรษาอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ เพื่อ
อนุเคราะห์สาธุชนใน ที่นั้น ๒ พรรษา แล้วมาอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร จำพรรษาที่วัดป่า
บ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมืองสกลนคร (ปัจจุบันคือ อำเภอโคกศรีสุพรรณ) ๓
พรรษา จำพรรษาที่วัดป่าหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม ๕ พรรษา เพื่อ
สงเคราะห์สาธุชนในที่นั้น มีผู้สนใจในธรรมปฏิบัติได้ติดตามศึกษาอบรมจิตใจมากมาย ศิษ
ยานุศิษย์ของท่านได้แพร่กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย ยังเกียรติคุณของท่านให้ฟัง
เพื่อลงมือไป

◎ รุดงควัตรที่ท่านถือปฏิบัติเป็นอาจณ ๔ ประการ

๑. ปังสุกุลิ๊งครุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล นับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตราบจนกระทั่งถึงวัยชรา
จึงได้ผ่อนให้คบดีจิวรบ้างเพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำมาถวาย
๒. บิณฑบาติ๊งครุดงค์ ถือนิกขาจารวัตรเทียวบิณฑบาตมาฉั้นเป็นนิตย๋ แม้อาหาร ไปใน
ละแวกบ้านไม่ได้ก็บิณฑบาตในเขตวัด บนโรงฉั้นจนกระทั่งอาหาร ลูกไม่ได้ในปัจฉิมสมัยจึง
งดบิณฑบาต
๓. เอกปัตติ๊งครุดงค์ ถือนั้นในบาตรใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย๋ จนกระทั่งถึงสมัย อาหาร
หนักในปัจฉิมสมัยจึงงด
๔. เอกาสนิ๊งครุดงค์ ถือนั้นคนเดียวเป็นนิตย๋ตลอดมา แม้อาหารหนักในปัจฉิมสมัย ก็มีได้
เล็กน้อย

ส่วนรุดงควัตรนอกนี้ได้อธิปฏิบัติเป็นครั้งคราวที่นับว่าปฏิบัติได้มาก ก็คือ อรัญญิกกัณฑ์รุดงค์
ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ ๒๕ เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงบตามสมณวิสัยเมื่อถึงวัย
ชราจึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับการกำลังที่จะภิกขาจาร
บิณฑบาตเป็นที่ที่ ปราศจากเสียงอื้ออึงประชาชนเคาพยำเกรงไม่รบกวน

นัยว่า ในสมัยที่ท่านยังแข็งแรง ได้ออกจาริกโดดเดี่ยวแสวงวิเวกไปในป่าดงพงลึกจนสุดวิสัย
ที่ศิษยานุศิษย์จะติดตามไปถึงได้ก็มี เช่น ในคราวไปอยู่ทางภาคเหนือเป็นต้น ท่านไปวิเวกบน
เขาสูง อันเป็นที่อยู่ของพวกมูเซอร์ ยังชาวมูเซอร์ซึ่งพูดไม่รู้เรื่องกันให้บังเกิดศรัทธาในพระ
ศาสนาได้

◎ ธรรมโอวาท พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

คำที่เป็นคติ อันท่านอาจารย์กล่าวอยู่บ่อย ๆ เพื่อเป็นหลักวินิจฉัยความดีที่ทำด้วยกาย วาจา ใจ แก่ศิษยานุศิษย์ ดังนี้

๑. ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่า ดีเลิศ

๒. ได้สมบัติทั้งปวงไม่ประเสริฐเท่าได้ตนเพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่งสมบัติทั้งปวง

เมื่อท่านอธิบาย ตจปัญจกกรรมฐานจบลงมักจะกล่าวเตือนขึ้นเป็นคำกลอนว่า

“แก่ให้ตกเนื้อ แก่บ่ตกคภาพเจ้าไว้ แก่บ่ได้แขวนคอต่อองแตง แก่บ่พันคากันอย่างยาย คาย่าง ยายเวียนตายเวียนเกิด เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม ภาพทั้งสามเป็นเฮือน เจ้าอยู่” ดังนี้

เมื่อคราวท่านเทศนาสั่งสอนพระภิกษุ ผู้เป็นสานุศิษย์ถือลัทธิฉันทเจ ให้เข้าใจทางถูกและ เลว ลัทธินั้นครั้งจบลงแล้วได้กล่าวคำเป็นคติขึ้นว่า

“เหลือแต่เว้าบ่เห็นบ่อนเบาหนักเดินบ่ไป ตามทางสี่ถีกดงเสื่อฮ้าย”

ดังนี้แลการบำเพ็ญสมาธิเอาแต่เพียงเป็นบาทของวิปัสสนา คือ การพิจารณาก็พอแล้วส่วน การจะอยู่ในวิหารธรรมนั้น ก็ให้กำหนดรู้ ถ้าใครกลัวตายเพราะเด็ดเดี่ยวทางความเพียร ผู้นั้น จะกลับมาตายอีก หลายภพหลายชาติไม่อาจนับได้ ส่วนผู้ใดไม่กลัวตายผู้นั้น จะตัดภพชาติ ให้น้อยลงถึงกับไม่มีภพชาติเหลืออยู่ และผู้นั้นแลจะเป็นผู้ไม่กลับหลังมาหาบทุกข์อีกกรรมมะ เรียนมาจากธรรมชาติ เห็นความเกิดความแปรปรวนของสังขารประกอบด้วยไตรลักษณ์ ปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้าแท้ๆ ถ้าเข้าใจในโอวาทปาฏิโมกข์ท่านพระอาจารย์มั่นแสดง

โดย ยึด หลักธรรมชาติของศีลธรรมทางด้านปฏิบัติเพื่อเตือนนักปฏิบัติทั้งหลาย ท่านแสดง
เอาแต่ใจความว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่งการยังกุศลคือ ความฉลาดให้ถึงพร้อมหนึ่ง การชำระจิตของตน ให้
ผ่องแผ้วหนึ่ง

นี้แลคือคำสอนทั้งหลายของพระพุทธเจ้า การไม่ทำบาป..ถ้าทางกายไม่ทำแต่ทางวาจาก็ทำ
อยู่ถ้าทางวาจาไม่ทำแต่ทางใจก็ทำสิ่งสมบาปตลอดวันจนถึงเวลาหลับพอตื่นจากหลับก็เริ่มสิ่ง
สมบาป ต่อไปจนถึงขณะหลับอีก เป็นทำนองนี้โดยมิได้สนใจว่าตัวทำบาปหรือสิ่งสมบาปเลย
แม้กระนั้นยัง หวังใจอยู่ว่าตนมีศีลธรรม และคอยแต่เอาความบริสุทธิ์จากความเป็นศีลธรรมที่
ยังเหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้น ฉะนั้นจึงไม่เจอความบริสุทธิ์ กลับเจอแต่ความเศร้าหมอง ความ
วุ่นวายภายในใจตลอดเวลา ทั้งนี้ เพราะตนแสวงหาสิ่งนั้นก็ต้องเจอสิ่งนั้น ถ้าไม่เจอสิ่งนั้นจะ
ให้เจออะไรเล่า เพราะเป็นของที่มีอยู่ใน โลกสมมติอย่างสมบูรณ์

◎ ปังฉิมบท

ในวัยชรา นับแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ท่านหลวงปู่มั่น มาอยู่ที่จังหวัดสกลนครเปลี่ยน
อิริยาบถไปตามสถานที่ วิเวกผาสุกวิหารหลายแห่ง คือ ณ เสนาสนะป่าบ้านนามน ตำบลตอง
โขบ อำเภอเมือง (ปัจจุบันเป็นอำเภอโคกศรีสุพรรณ) บ้าง ที่ใกล้ๆ แคว้นนั้นบ้าง ครั้น พ.ศ.
๒๔๘๗ จึงย้าย ไปอยู่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัด
สกลนคร จนถึงปีสุดท้ายแห่งชีวิต

ตลอดเวลา ๘ ปี ในวัยชรานี้ ท่านได้เอาอุระอบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ทางสมถวิปัสสนา เป็นอันมาก ได้มีการเทศนาอบรมจิตใจศิษยานุศิษย์ เป็นประจำวัน ศิษย์ผู้ใกล้ชิดได้บันทึกธรรมเทศนาของท่านไว้และได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเผยแพร่แล้วให้ชื่อว่า “มุตโตทัย” ครั้นมาถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีที่ท่านมีอายุย่างขึ้น ๘๐ ปี ท่านเริ่มอาพาธเป็นไข้ ศิษย์ผู้อยู่ใกล้ชิดก็ได้เอาอุระรักษาพยาบาล ไปตามกำลังความสามารถอาพาธก็สงบไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่แล้วก็กำเริบขึ้นอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนจนออกพรรษา อาพาธก็กำเริบมากขึ้น ข่านี้ได้กระจายไปโดยรวดเร็ว พอออกพรรษา ศิษยานุศิษย์ผู้อยู่ไกลต่างก็ทยอยกันเข้ามาปรนนิบัติพยาบาล ได้เชิญหมอแผนปัจจุบันมาตรวจและรักษา แล้วนำมาพักที่เสนาสนะป่าบ้านดู่ อำเภอพรรณานิคม เพื่อสะดวกแก่ผู้รักษา และศิษยานุศิษย์ที่จะมาเยี่ยมพยาบาล อาการอาพาธมีแต่ทรนกับทรุดลงโดยลำดับ

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้นำท่านมาพักที่วัดป่าสุทธาวาสใกล้เมืองสกลนคร โดยพาหนะรถยนต์ของแขวงกาทาง มาถึงวัดเวลา ๑๒.๐๐ น. เศษ ครั้นถึงเวลา ๒.๒๓ น. ของวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ศกเดียวกัน ท่านก็ได้ถึงแก่มรณภาพด้วยอาการสงบ ในท่ามกลางศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ เป็นต้น สิริชฌนมาของ ท่านอาจารย์ได้ ๗๙ ปี ๙ เดือน ๒๑ วัน รวม ๕๖ พรรษา

การบำเพ็ญประโยชน์ ของท่านหลวงปู่มั่นประมวลลงในหลัก ๒ ประการ ดังนี้

๑. ประโยชน์ชาติ ท่านหลวงปู่ได้เอาอุระเทศนาอบรมสั่งสอนศีลธรรมอันดีงามแก่ประชาชนพลเมืองของชาติในทุกๆ ถิ่นที่ท่านได้สัญจรไป คือ ภาคกลางบางส่วน ภาคเหนือเกือบทั่วทุกจังหวัด ภาคอีสานเกือบทั่วทุกจังหวัด ไม่กล่าวสอนให้เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองของประเทศ ทำให้พลเมืองของชาติผู้ได้รับคำสั่งสอน เป็นคนมีศีลธรรมดี มีสัมมาอาชีพง่ายแก่การปกครองของผู้ปกครอง ชื่อว่าได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติตามควรแก่สมณวิสัย

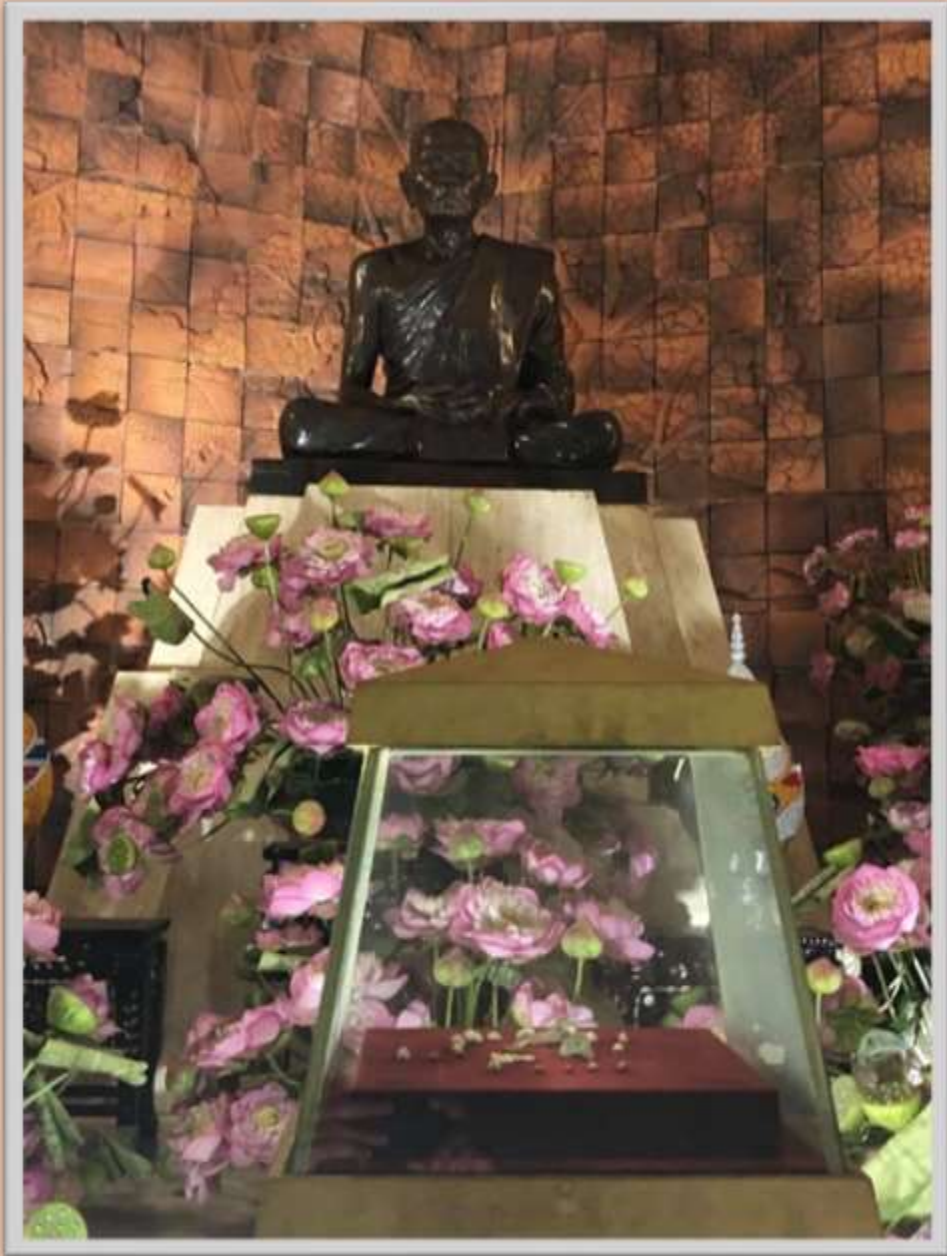
๒. ประโยชน์ศาสนา ท่านหลวงปู่ได้บรรพชาและอุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนาด้วยความเชื่อ และความเลื่อมใสจริง ๆ ครั้นบวชแล้วก็ได้อาธูระศึกษา และปฏิบัติธรรมวินัยด้วยความอุทิศหะพากเพียรจริง ๆ ไม่ทอดธุระในการบำเพ็ญสมณธรรม ท่านปฏิบัติธุดงค์วัตรเคร่งครัดถึง ๔ ประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น ได้ดำรงรักษาสมณกิจไว้มิให้เสื่อมสูญ ได้นำหมู่คณะฟื้นฟูปฏิบัติธรรมวินัยได้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ และพระพุทธโอวาท หมั่นอุทิศตนสั่งสอนศิษยานุศิษย์ ให้ฉลาดอาจหาญในการฝึกฝนอบรมจิตใจตามหลักการสมถวิปัสสนา อันสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนไว้ เป็นผู้ที่มีน้ำใจเด็ดเดี่ยวอดทนไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรมแม้จะถูกกระทบกระทั่งด้วย โลกธรรมอย่างไรก็ได้แปรเปลี่ยนไปตามคงมันอยู่ในธรรมวินัย ตามที่พระบรมศาสดาประกาศแล้วตลอดมา ทำตนให้เป็นทิฏฐานุคติ แก่ศิษยานุศิษย์เป็นอย่างดี ท่านได้จาริกไปเพื่อแสวงวิเวกตามที่ต่าง ๆ คือ บางส่วนของภาคกลางเกือบทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ เกือบทุกจังหวัดของภาคอีสาน และแถมบางส่วนของต่างประเทศอีกด้วยนอกจากเพื่อวิเวกในส่วนตนแล้วท่านมุ่งไปเพื่อสงเคราะห์ ผู้มีอุปนิสัยในถิ่นนั้น ๆ ด้วย ผู้ได้รับสงเคราะห์ด้วยธรรมจากท่านแล้วย่อมกล่าวได้ด้วยความภูมิใจว่า ไม่เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา

ส่วนหน้าที่ในวงการคณะสงฆ์ ท่านหลวงปู่ได้รับพระกรุณาจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้าในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตติกา ให้เป็นพระอุปัชฌายะในคณะธรรมยุตติกา ตั้งแต่อยู่จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับตั้งเป็นพระครูวินัยธร ฐานานุกรมของเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจันทเถระ จันทร์) ท่านก็ได้ทำหน้าที่นั้นโดยเรียบร้อยตลอดเวลาที่ยังอยู่เชียงใหม่ ครั้นจากเชียงใหม่มาแล้ว ท่านก็งดหน้าที่นั้น โดยอ้างว่าแก่ชราแล้ว ขออยู่ตามสบาย

งานศาสนาในด้านวิปัสสนาธุระ นับว่าท่านได้ทำเต็มสติกำลังยังศิษยานุศิษย์ ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ให้อาณาญูรีนเริงในสัมมาปฏิบัติตลอดมา นับแต่พรรษาที่ ๒๓ จนถึงพรรษาที่ ๕๙ อัน เป็นปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน อาจกล่าวได้ด้วย ความภูมิใจว่าท่านเป็นพระเถระที่มี เกียรติคุณเด่น ที่สุดในด้านวิปัสสนาธุระรูปหนึ่งในยุคปัจจุบัน

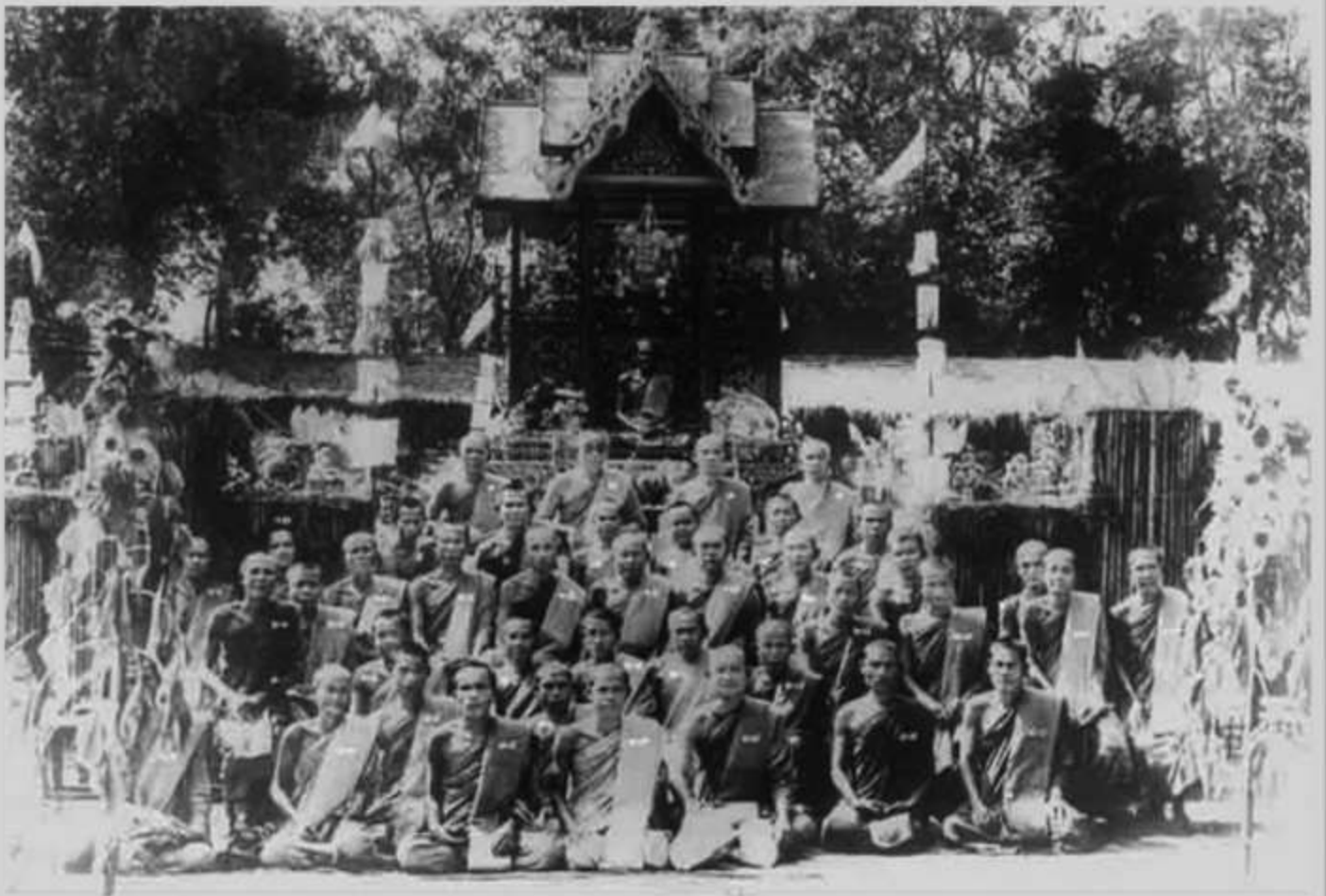

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอัญมณี หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ณ วัดป่าสุทธาวาส

อัญมณี ของท่านหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แปรสภาพเป็นผลึกใส

บรรดาศิษยานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ ในวันพิธีศพของพระอาจารย์มั่น
วันที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

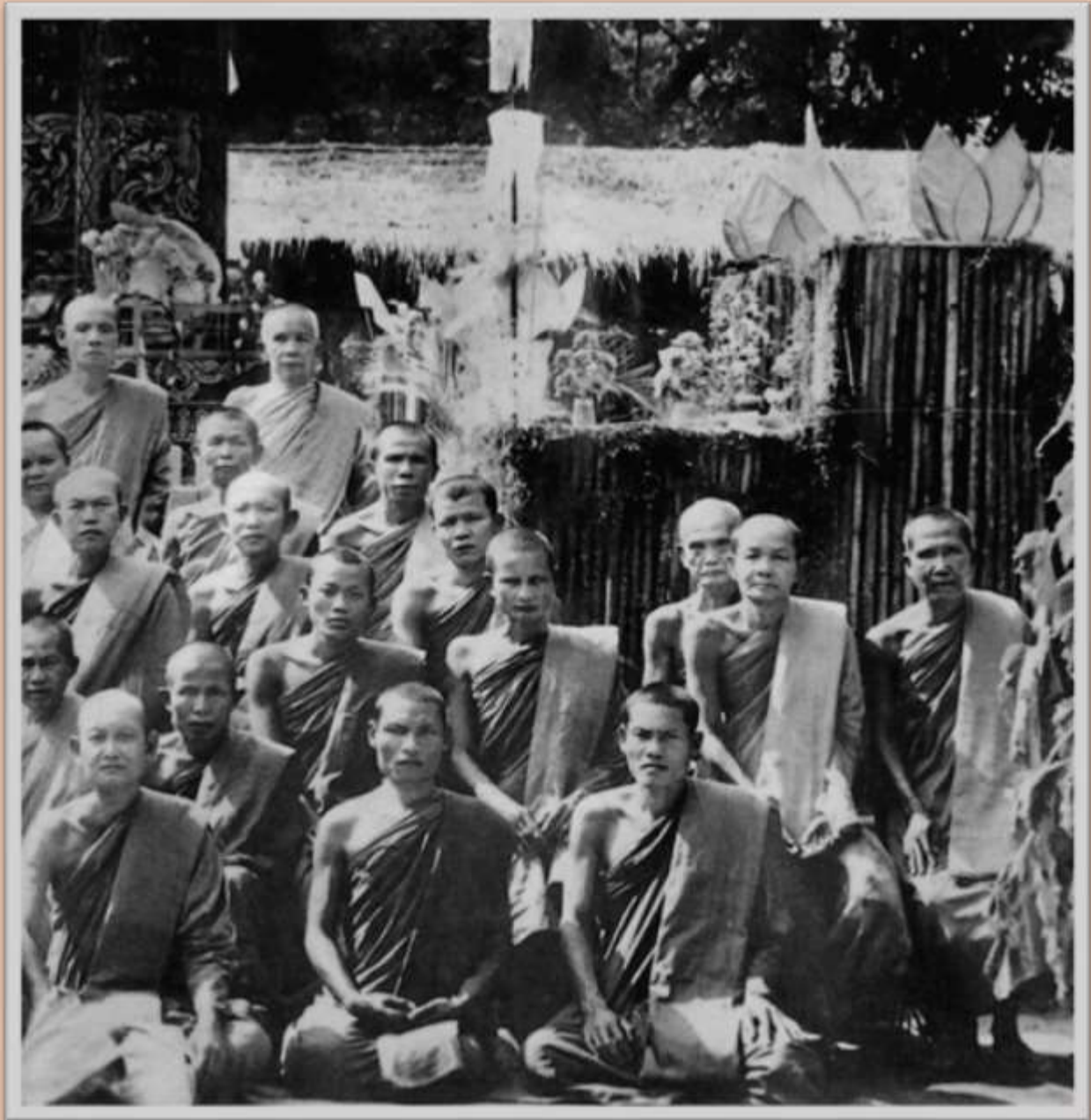
๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (พรหม ญาณวโร) ๒. เจ้าคุณพระพรหมมุนี (ดิน สุรใจ) ๓. เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จุม พญฺุโล) ๔. เจ้าคุณพระเทพพรหม (ถ้อย ๕. - ๖. เจ้าคุณพระเทพญาณวิเศษ (กนิม)
๗. พระธรรมคุณเจดีย์ (ปฐฺโส เณฺส) ๘. เจ้าคุณพระธรรมนิมิต ๙. พระญาณวิเศษ (สิริ ๒๒๒๒) ๑๐. พระศรีศานติ (ทองอินทร์) ๑๑. - ๑๒. หลวงปู่ชรรณโชติ ๑๓. -
๑๔. เจ้าคุณพระราชา (เจ้าคณะจังหวัดนครพนม) ๑๕. พระอาจารย์เทศก์ เกสโร ๑๖. - ๑๗. พระอาจารย์มั่น อจโร ๑๘. พระอาจารย์แก้ว สุนโร ๑๙. พระอาจารย์เทศน์ ญาณมณี ๒๐.
๒๑. หลวงพ่ออุบลรัตน์ ๒๒. หลวงพ่อทองสุข ๒๓. - ๒๔. - ๒๕. พระครูคุณธรรมคุณ (ทองสุข สุโข) ๒๖. เจ้าคุณพระราชา (วัดศรีพนมเมือง สกลนคร) ๒๗. พระอาจารย์บุญเลิศ ฐิติญาณ
๒๘. พระอาจารย์กมล จีระปัญโญ ๒๙. พระอาจารย์มั่น ๓๐. พระอาจารย์สม อภิภูโย ๓๑. พระโพนทรวสุธี (เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์) ๓๒. - ๓๓. - ๓๔. พระครูคุณโลก ๓๕. -
๓๖. พระสุธรรมคุณเจดีย์ (เมธ) ๓๗. พระครูปัญญาวรรณ ๓๘. พระวินัยสุนทรเมธี (เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น) ๓๙. พระอาจารย์ถ้อย ญาณมณี ๔๐. พระครูคุณธรรม (พญ) ๔๑. พระอาจารย์ถ้อย

พระเถรานุเถระและบรรดาศิษยานุศิษย์พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่
ในงานประชุมเพลิงสรีระสังขาร “ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ”

เมื่อวันอังคารที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

ณ วัดป่าสุทธาวาส บ้านคำสะอาด ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร

ภาพจาก <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=38&t=19628>

ภาพขยายเฉพาะด้านขวา คำอธิบายจากแถวบนลงล่าง
แถวที่ ๑ : (๑) พระธรรมเจดีย์ (พระมหาจุม พนฺธุโล ป.ธ.๓)
เจ้าคณะมณฑลอุดรธานี (ธรรมยุต) ผู้ช่วยเจ้าคณะภาค ๓-๔-๕ (ธรรมยุต)
วัดโพธิสมภรณ์ (พระอารามหลวง) ต.หมากแข้ง อ.เมือง จ.อุดรธานี
(๒) พระเทพวรคุณ (อัม ภทฺรารุโธ)
เจ้าคณะจังหวัดลพบุรี-อ่างทอง-สระบุรี (ธรรมยุต)
วัดมณีชลขันธ์ ต.พรหมมาستر อ.เมือง จ.ลพบุรี
พระภิกษุผู้น้องของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจฺนฺโท)

แถวที่ ๒ : (๓) พระธรรมบัณฑิต (ญาณ ญาณชาโล ป.ธ.๕)

เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี (ธรรมยุต)

เจ้าคณะภาค ๑๐-๑๑ (ธรรมยุต) และรักษาการเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต)

วัดสุทธจินดาวรวิหาร ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา

(๔) พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์ (พระอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม)

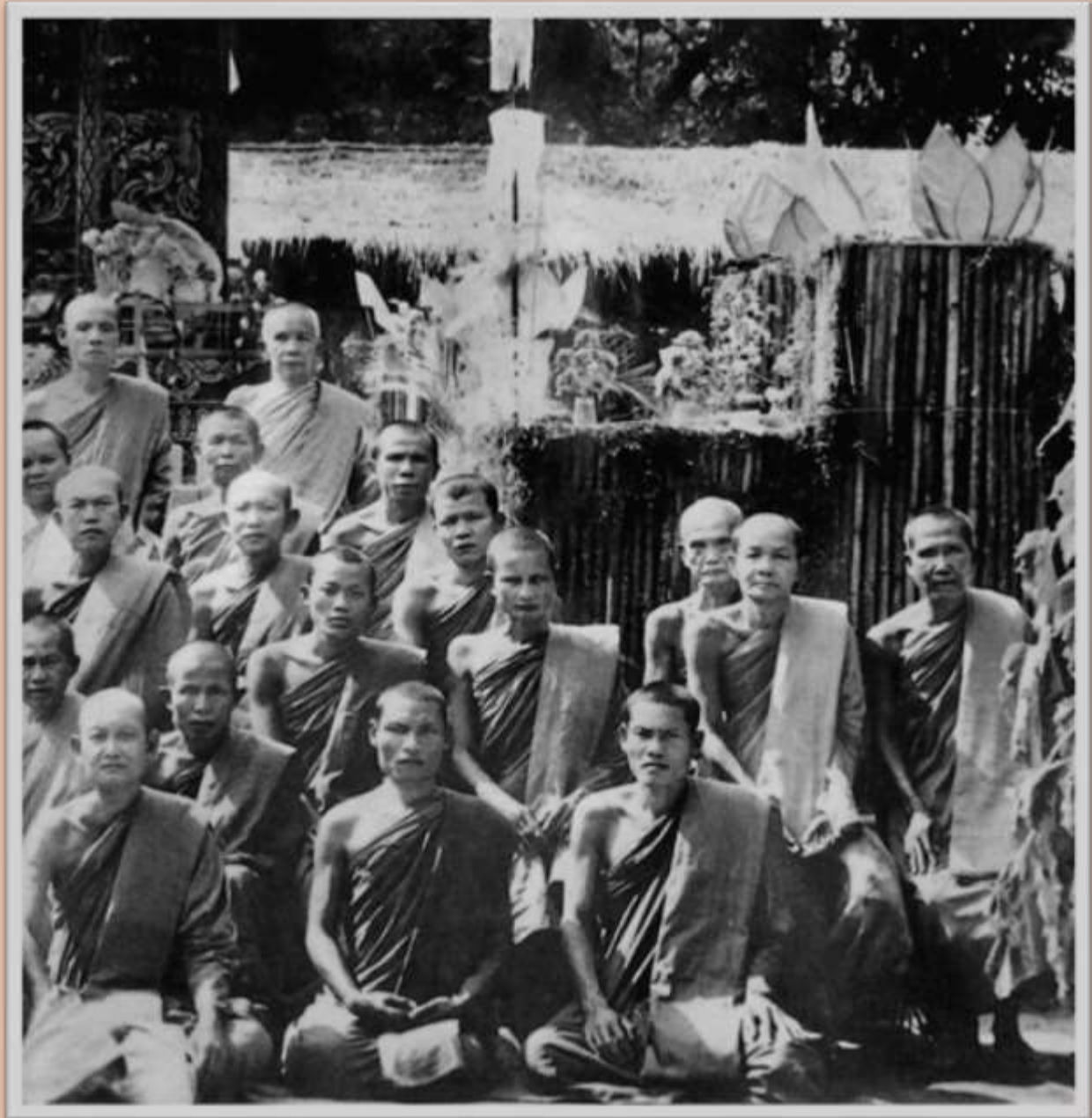
วัดป่าศาลวัน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา

(๕) พระเทพบัณฑิต (พระมหาอินทร์ ธิรเสวี ป.ธ.๕)

เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)

วัดศรีจันทร์ (พระอารามหลวง) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น

แถวที่ ๓ : (๖) พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

วัดป่าอุดมสมพร ต.พรรณา อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

(๗) พระอาจารย์กว่า สมโน

วัดป่ากลางโนนภู (วัดป่าบ้านภู) ต.ไร่ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

(๘) พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระมหาบัว ญาณสมปนฺโน ป.ธ.๓)

วัดเกษรศีลคุณ (วัดป่าบ้านตาด) ต.บ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี

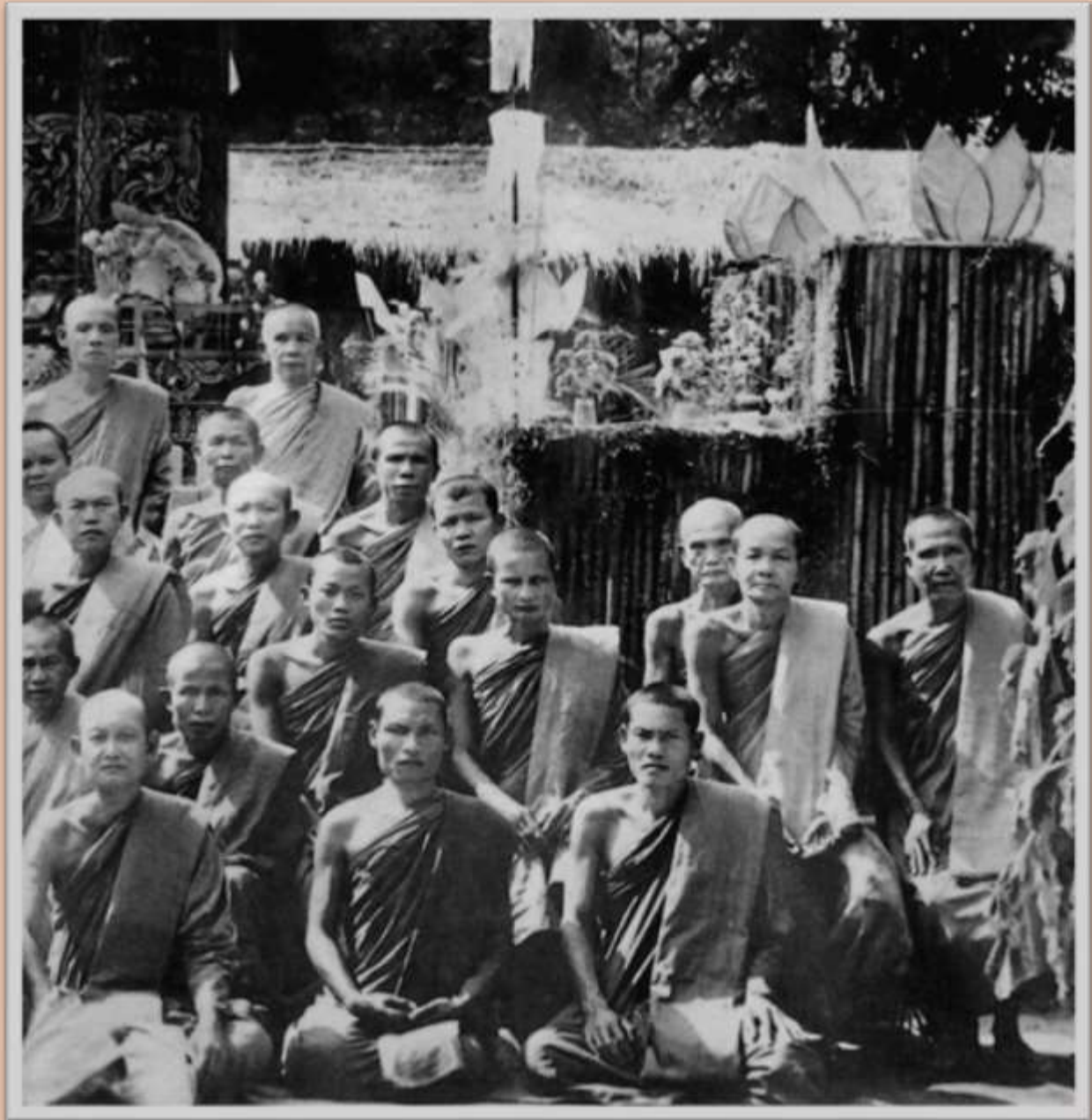
(๙) พระอาจารย์ขุนศักดิ์

แถวที่ ๔ : (๑๐) พระอาจารย์อ้วน
(๑๑) พระอาจารย์สาม อภิณฺจโน
วัดป่าไทรวิเวก ต.นาบัว อ.เมือง จ.สุรินทร์
(๑๒) พระราชวุฒาจารย์ (พระอาจารย์ดุลย์ อดุลโล)
เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ (ธรรมยุต)
วัดบูรพาราม (พระอารามหลวง) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์
(๑๓) พระภิกษุไม่ทราบชื่อและฉายา

แถวที่ ๕ : (๑๔) พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม
วัดสิริสาละวัน ต.โนนทัน อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู
(๑๕) พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ
วัดดอยธรรมเจดีย์ ต.ตองโขบ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

แถวที่ ๖ : (๑๖) พระอาจารย์ภู ธรรมทินโน
วัดป่ากลางโนนภู (วัดป่าบ้านภู) ต.ไร่ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร
(๑๗) พระครูพุฒิวราคม (พระอาจารย์พุฒ ยโส)
วัดคามวาสี ต.ตาลโกน อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร
(๑๘) พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร
วัดประชาชุมพลพัฒนาราม ต.หมากแข้ง อ.เมือง จ.อุดรธานี

ภาพจาก <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=38&t=19628>

วาระสุดท้าย-โอวาทสุดท้าย

ของ

“หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต”

(บทความจาก <http://www.dhammadjak.net/>)

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในปีนั้น เมื่อใกล้จะออกพรรษาเหลืออีกประมาณ ๑๐ วัน ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้บอกบรรดาพระที่อยู่ใกล้ชิดว่า

“ชีวิตของเราใกล้จะสิ้นแล้ว ให้รีบส่งข่าวไปบอกแก่คณะอาจารย์ที่เป็นศิษย์เราทั้งใกล้และไกล ให้รีบมาประชุมกันที่บ้านหนองผือนี้ เพื่อจะได้มาฟังธรรมะเป็นครั้งสุดท้าย”

บรรดาพระที่อยู่ใกล้ชิดก็ได้จดหมายบ้าง โทรเลขบ้าง ไปยังที่อยู่ของพระคณาจารย์เหล่านั้น บรรดาพระคณาจารย์ทั้งหลายเมื่อได้รับจดหมายบ้าง โทรเลขบ้างแล้ว ต่างก็ได้บอกข่าวแก่กันต่อๆ ไปจนทั่ว เมื่อได้พิจารณาออกพรรษาแล้ว ต่างองค์ก็รีบเดินทางมุ่งหน้ามาหาท่านพระอาจารย์มั่นยังบ้านหนองผืออันเป็นจุดหมายเดียวกัน แต่ท่านพระอาจารย์มั่นได้สั่งให้นำองค์ท่านไปยังวัดป่าสุทธาวาส บ้านคำสะอาด จังหวัดสกลนคร โดยท่านได้ปรารภกับลูกศิษย์ว่า

“การป่วยของผมจนถึงวาระเช้าทุกวัน จะพากันอย่างไรก็ควรคิดเสียแต่บัดนี้จะได้ทันกับเหตุการณ์ ผมน่าจะตายแน่นอนในคราวนี้ดังที่เคยพูดไว้แล้วหลายครั้ง แต่การตายของผมเป็นเรื่องใหญ่ของสัตว์และประชาชนทุกๆ ไปอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ผมจึงเผด็จท่านทั้งหลายให้ทราบ ว่า ผมไม่อยากมาตายอยู่ที่นี้ ถ้าตายที่นี้จะเป็นการกระเทือนและทำลายชีวิตสัตว์ไม่น้อย สำหรับผมตายเพียงคนเดียว แต่สัตว์ที่จะพลอยตายเพราะผมเป็นเหตุนี้มันมีจำนวนมากมาย เพราะคนจะมามาก ทั้งที่นี้ไม่มีตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน

นับแต่ผมบวชมาไม่เคยคิดให้สัตว์ได้รับความลำบากเดือดร้อน โดยไม่ต้องพูดถึงการฆ่าเขาเลย มีแต่ความเมตตาสงสารเป็นพื้นฐานของใจตลอดมา ทุกเวลาได้แผ่เมตตาจิตอุทิศส่วนกุศลแก่สัตว์ไม่เลือกหน้า โดยไม่มีประมาณตลอดมา เวลาตายแล้วจะกลายเป็นศัตรูคู่แค้นแก่สัตว์ ให้เขาล้มตายลงจากชีวิตที่แสนรักสงวนของแต่ละตัว เพราะผมเป็นเหตุเพียงคนเดียว นั้น ผมทำไม่ลง อย่างไม่ขอให้นำผมออกไปตายที่สกลนคร เพราะที่นั่นเขามีตลาดอยู่แล้ว คงไม่กระเทือนชีวิตของสัตว์มากเหมือนที่นี่ เพียงผมป่วยยังไม่ถึงตายเลย ผู้คนพระเณรก็พากันหลั่งไหลมาไม่หยุดหย่อน และนับวันมากขึ้นโดยลำดับ ซึ่งพอเป็นพยานอย่างประจักษ์แล้ว ยิ่งผมตายลงไปผู้คนพระเณรจะพากันมามากเพียงไร ขอได้พากันคิดเอาเอง

เพียงผมคนเดียวไม่คิดคำนึงถึงความทุกข์เดือดร้อนของผู้อื่นเลยนั้น ผมตายได้ทุกกาลสถานที่ ไม่อาลัยเสียตายร่างกายอันนี้เลย เพราะผมได้พิจารณาทราบเรื่องของมันตลอดทั่วถึงแล้วว่า เป็นเพียงส่วนผสมแห่งธาตุรวมกันอยู่ชั่วระยะเวลา แล้วก็แตกทำลายลงไปสู่ธาตุเดิมของมันเท่านั้น จะมาอาลัยเสียตายหาประโยชน์อะไร เท่าที่พูดนี้ก็เพื่อความอนุเคราะห์สัตว์ อย่าให้เขาต้องมาพร้อมกันตายเป็นป่าช้าผีดิบวางขายเกลื่อนอยู่ตามริมถนนหนทาง อันเป็นที่น่าสมเพชเวทนาเอาหนักหนาเลย ซึ่งยังไม่สุดวิสัยที่จะควรพิจารณาแก้ไขได้ในเวลานี้ ฉะนั้นจึงขอให้รีบจัดการให้ผมได้ออกไปทันกับเวลาที่ยังควรอยู่ในระยะนี้ เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ที่รอตายตามผมอยู่เป็นจำนวนมาก ให้เขาได้มีความปลอดภัยในชีวิตของเขาโดยทั่วกัน หรือใครมีความเห็นอย่างไรก็พูดได้ในเวลานี้”

คณะศิษยานุศิษย์และชาวบ้านเมื่อได้ทราบข่าวก็รีบเดินทางเพื่อมาเฝ้าท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ หรือ วัดป่าภูริทัตตถิราวาส โดยทันที และเมื่อคณะศิษยานุศิษย์ชั้นผู้ใหญ่ของท่านพระอาจารย์มั่นคือ ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (หลวงปู่จุ่ม พนฺธฺโกล) และ

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นต้น ประชุมตกลงกันว่าจะนำท่านไปยังวัดป่าสุทธาวาสตามดำริของท่าน โดยทำเสลี่ยงมีคนหามครั้งละ ๘ คน ผ่านบ้านห้วยบุง นาเลา คำแหว (อ่านว่า หะแหว) ทิดไทย โคนเสาชวัณ กุดก้อม และพักที่วัดป่ากลางโนนภู (เดิมชื่อ วัดป่าบ้านภู หรือ วัดกลางบ้านภู)

ดังนั้น คณะศิษยานุศิษย์และชาวบ้านจึงได้อาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นขึ้นแคร่หาม แล้วเคลื่อนขบวนออกจากวัดป่าบ้านหนองผือ หรือวัดป่าภูริทัตตถิราวาส เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ตรงกับวันอังคาร ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๒ เวลา ๐๙.๐๐ น. มาถึงวัดป่ากลางโนนภู บ้านกุดก้อม เวลาค่ำ ๒๑.๐๐ น. (ระยะทางประมาณสามสิบกิโลเมตร) ท่านได้พักอาพาธระยะสุดท้ายที่วัดแห่งนี้เป็นเวลา ๑๐ วัน

และที่วัดป่ากลางโนนภู บ้านกุดก้อม นี้เอง ท่านนั่งอยู่บนศาลาหลังคาเตี้ยๆ แล้วให้พระเปิดหน้าต่างออก มีผู้คนมานั่งกราบประนมมือออกันอยู่มากมาย บางคนก็น้ำตาไหลสะอึกสะอื้น ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวโอวาทครั้งสุดท้ายว่า “พวกญาติโยมที่พากันมามากๆ มาดูพระผู้เฒ่าป่วยหรือ ดูหน้าดูตาก็เป็นอย่างนี้แหละ ญาติโยมเอ๋ย...ไม่ว่าพระหรือว่าคน สุดท้ายก็คือตาย

หัวหนึ่ง แขนสอง ขาสอง ความเกิด แก่ ตาย แท้ที่จริงเป็นตัวธรรม

...ได้มาเห็นอย่างนี้แล้วจงพากันนำไปพิจารณา เกิดมาแล้วก็แก่ เจ็บ ตาย

...ก่อนจะตาย ท่านยังไม่ให้...ก็ให้ท่านเสีย ศิลไม่เคยรักษา...ก็รักษาเสีย ภาวนายังไม่เคยเจริญ

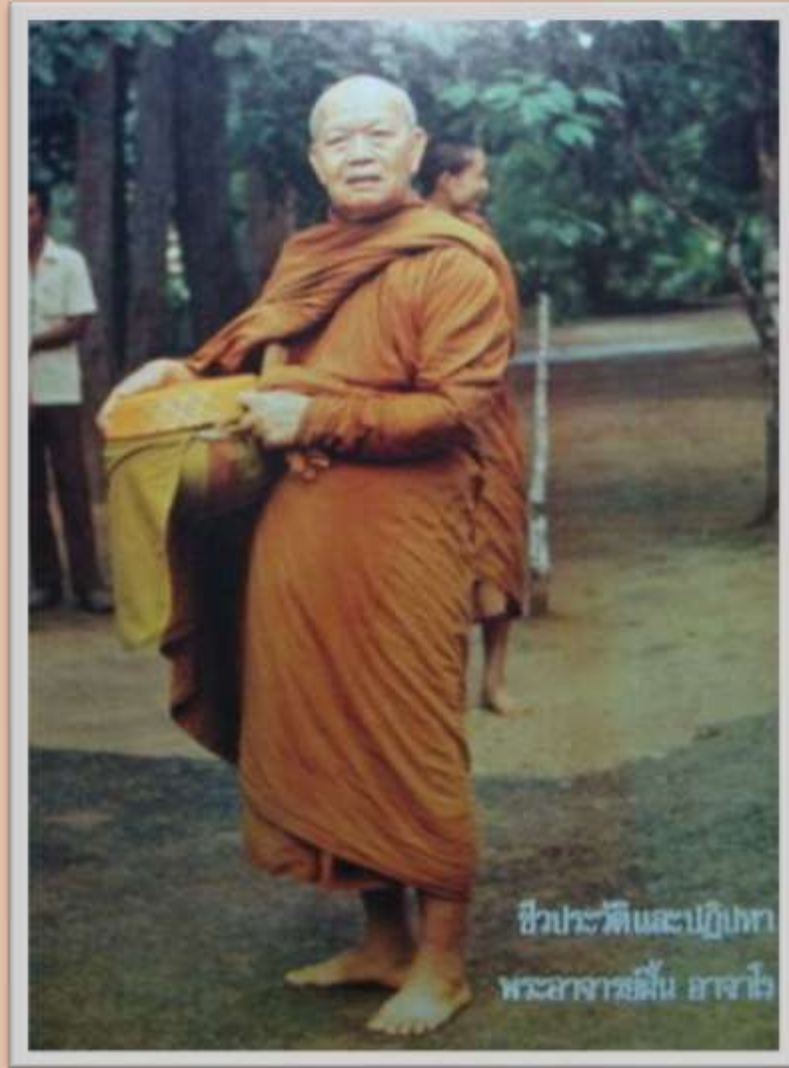
...ก็เจริญเสีย ทำให้มันพอ อย่าประมาท จะไม่เสียที่ที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา นั้นละจึงจะไม่เสียที่เสียท่าที่เกิดมาเป็นคน เท่านั้นละ พุดมากก็เหนื่อย”

แถวหน้าสุด จากซ้าย : พระเทพสิทธิธารจารย์ (หลวงปู่จันทร์ เขมิโย),
พระธรรมเจดีย์ (หลวงปู่จุ่ม พันธุโล), พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส)
แถวกลาง จากซ้าย : หลวงปู่ขาว อนาลโย, หลวงปู่ฝั้น อาจาโร,
หลวงปู่กว่า สมโน, หลวงปู่มหาทองสุข สุจิตโต, หลวงปู่กงมา จิรปุญโญ
แถวหลัง จากซ้าย : หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินุรโร,
หลวงปู่บัว สิริปุณฺโณ, หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน

ภาพจาก <https://www.108prageji.com/>

<http://www.amuletheritage.com/pdf/a59.pdf>

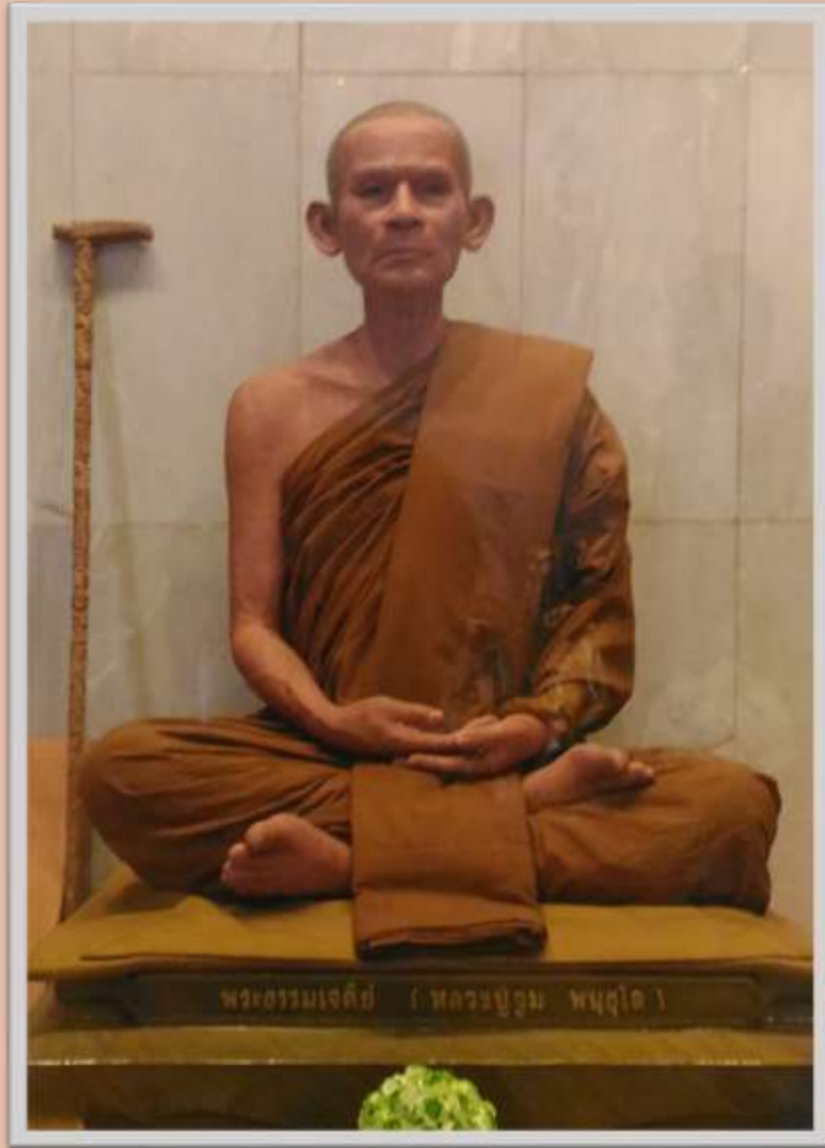
จากนั้นท่านจึงสั่งให้คณะศิษยานุศิษย์ที่ใกล้ชิดได้นำองค์ท่านไปที่วัดป่าสุทธาวาส บ้านคำ สะอาด เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งเป็นวันเกิดของท่านพระอาจารย์มั่นพอดี ขบวนโดยพาหนะรถยนต์ของแขวงกาฬสินธุ์ ในขณะนั้น ได้ออกเดินทางจากวัดป่ากลางโนนภู บ้านกุดก้อม เวลา ๑๐.๒๐ น. มาถึงวัดป่าสุทธาวาส เวลา ๑๔.๓๐ น.

เมื่อมาถึงวัดป่าสุทธาวาสแล้ว จึงหามองค์ท่านขึ้นไปพักบนกุฏิรับรองที่เตรียมไว้แล้ว และดูแลให้ท่านนอนพัก แต่อาการท่านอ่อนเพลียมาก ท่านไม่พูดจาอะไรเลย เป็นเพียงแต่นอนหลับตามีลมหายใจเชื่องช้าแผ่วเบาและเคลื่อนไหวกายเล็กน้อยเท่านั้น ฝ่ายครูบาอาจารย์

พระเณรในตอนนี้อาจนิ่งรายล้อมสงบอยู่ บางท่านก็คอยห้ามไม่ให้ส่งเสียงดังเพื่อรักษาความสงบ และคอยเตือนผู้คนประชาชนที่ทราบข่าวและหลังไหลเข้ามาในบริเวณวัดไม่ให้ส่งเสียงหรือเข้าไปใกล้รบกวนท่านที่พักผ่อนสงบอยู่นั้น

เวลาช่างผ่านไปรวดเร็วเหลือเกิน มันเคลื่อนคล้อยค้ำมีดลงทุกที จาก ๖ โมงเย็นเป็น ๑ ทุ่ม ๒ ทุ่ม ๓ ทุ่ม และ ๔ ทุ่ม ผ่านไปจนถึง ๖ ทุ่ม ดี ๑ ครั้งกว่าๆ อาการขององค์ท่านพระอาจารย์มั่นที่นอนนิ่งอยู่บนที่นอนนั้นก็เริ่มผิดปกติเป็นไปในทางที่ไม่น่าไว้วางใจ มีความอ่อนเพลียมากขึ้น ลมหายใจก็แผ่วเบาและเบาลงๆ ตามลำดับอย่างน่าใจหาย ส่วนองค์กายของท่านนอนอยู่ในท่าครึ่งหงายตะแคงขวา ในที่สุดลมหายใจขององค์ท่านก็สิ้นสุดถึงแก่มรณภาพละสังขารไว้ให้แก่โลกได้พิจารณาโดยสงบ เพราะท่านได้ดับขันธวิบากเข้าสู่อนุภาติเสสนิพพาน ซึ่งตรงกับวันใหม่ วันศุกร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ เวลา ๐๒.๒๓ น. ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ในท่ามกลางคณะศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ซึ่งมีท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (หลวงปู่จุ่ม พนฺธุโล) เป็นต้น สิริชนมายุรวมได้ ๗๙ ปี ๙ เดือน ๒๑ วัน
พรรษา ๕๖

สำหรับวันประชุมเพลิงสรีระสังขารท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ตรงกับวันอังคารที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลู ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร คือ ๘๑ วันหลังจากท่านพระอาจารย์มั่นเข้าสู่อนุภาติเสสนิพพาน

พระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล)

เกิด 24 เมษายน 2431 - มรณภาพ 11 กรกฎาคม 2505

เจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2466 - 2505

เป็นพระอุปัชฌาย์ ที่มีสัตถวิहारิกเป็นพระกรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น

ตอน : กัมมัฏฐานหลวงปู่มั่น

โดย กัททาชาลี (วารสารกระแสใจ)

การฝึกสมาธิในระยะนั้น พระหนุ่มตั้งใจปฏิบัติอย่างเอาเป็นเอาตาย ไม่มีความรู้สึกนึกคิดอื่น ไตมารบกวนจิตใจเลย ร่างกายก็แข็งแรง มีสติตั้งมั่น ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถ อากาโร ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด กระพริบตา อ้าปาก มองซ้าย มองขวา ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด องค์ภาวนาก็เห็นชัดเจน กำหนด พุทฺโธ ลมเข้าออกชัดเจนมาก อานาปานสติชัดเจนมาก เห็นต้นของลม เห็นกลางของลม เห็นปลายของลม ชัดเจนอยู่ตลอดเวลา ประคองอารมณ์อยู่ตลอดเวลาโดยอัตโนมัติ สมาธิตั้งมั่นเป็น อุปจาร-สมาธิ เลยไม่ต้องนึก ไม่ต้องคิด อากาโรของลมดำเนินไป อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ร่างกายตั้งตัวตรงอย่างแน่นหนา เหมือนว่าสิ่งที่เราเห็นนั้นมีอยู่ตลอดเวลา

มอบตัวเป็นศิษย์หลวงปู่มั่น

เมื่อมีสมาธิตั้งมั่น กำหนดสติอย่างต่อเนื่อง จนเห็นเป็นนิมิตเกิดขึ้นอย่างทันที และก็มีภาพนิมิตของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ยืนอยู่ด้านหน้า ท่านมาสอนกรรมฐานอีกครั้ง สำหรับพระหนุ่มแล้วไม่เคยทราบมาก่อนว่ามีพระมหาเถระชื่อมั่น เพราะครั้งที่เป็นฆราวาสก็ไม่เคยรู้มาก่อนเช่นกัน แต่พอเห็นนิมิตเกิดเป็นภาพ พระมหาเถระเกิดต่อหน้า มายืนปรากฏต่อหน้าอย่างไม่คาดคิด ขณะนั้นจิตก็เกิดความสงสัย จึงถามขึ้นว่าท่านเป็นใคร มาจากไหน ท่านก็ตอบว่า ท่านชื่อ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แห่งวัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร จิตก็ถามท่านว่า "ท่านสอนกรรมฐานได้ไหม ถ้าท่านสอนได้ช่วยกรุณาสอนให้ผมด้วยขอรับ" "ผมขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ท่านหลวงปู่ หลวงปู่รับผมเป็นลูกศิษย์ได้ไหมขอรับ" หลวงปู่มั่นตอบรับเป็นลูกศิษย์ และ

ได้สอนวิธีปฏิบัติทันที ท่านก็สอนวิธีครองผ้าแบบลูกบวก ขณะที่พระหนุ่มนั่งครองผ้า (ห่มผ้า) แบบรัดอก (ห่มดอง) หลวงปู่มั่นสอนการกราบเบญจางคประดิษฐ์ แล้วให้กล่าวคำขอขมา พระรัตนตรัยก่อน พระหนุ่มก็ปฏิบัติตามหลวงปู่มั่นสอน แล้วก็มอบตัว เป็นศิษย์ของท่าน

หลวงปู่มั่นสอนกำหนดจิต

หลวงปู่เริ่มสอนกรรมฐานการกำหนดจิตที่ตั้งมั่นได้เร็วทำอย่างไร ท่านก็ให้กำหนดดูลมหายใจ ก่อนในเบื้องต้น ที่ปลายจมูก และสมาธิเบื้องต้น พอรู้ลมที่กระทบที่ปลายจมูกจิตสงบเพียง เล็กน้อย ท่านเรียกว่านี่คือ ขณิกสมาธิ แล้วเลื่อน จิตตามดูลมเข้า ลมออกว่าลมไปถึงไหน ให้ มีสติรู้ตลอดลมเข้าออกว่าต้นลมเริ่มที่จุดไหน กลางลมอยู่ที่จุดไหนและปลายลมอยู่ที่จุดไหน เมื่อเห็นลมละเอียดแล้วท่านเรียกว่า อุปจารสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ใด ๆ ร่างกายก็ตั้งตรงมั่นคงสง่างาม จิตตื่นตัวรู้อารมณ์เบาสบาย ภายหายไปทั้งหมดมีแต่เห็นต่อ ลมเข้าออกอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน นั่ง ภาวนาอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอาการเวทนามารบกวน เรียกว่า อัปนาสมาธิ นั่งได้เป็นคืน ให้จิต อยู่ที่ตัวเราเสมอ ไม่ส่งจิตออกนอกตัว จิตก็เปล่งรัศมีเอง จนสามารถมองเห็นทุกอย่างที่ ต้องการ นี่คือผลพลอยได้จากการฝึกสมาธิ

แต่อย่างไรก็ตาม พระหนุ่มคิดว่าท่านได้อำนาจของสมาธิ แต่ยังไม่ถึงจุดที่ท่านต้องการและจุด ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องการ ทำให้ท่านตั้งใจฝึกทำไปเรื่อยๆ วิธีกำหนดจิต ต้องมีสติอยู่ตลอดเวลา ห้ามนึกหรือคิดเรื่องใดๆให้มาวุ่นวาย ตัดความอยากทุกอย่างออกไป อย่าให้มารบกวนจิต เพราะจะทำให้จิตไปยึดติดกับอารมณ์ที่เป็น การทำกรรมฐาน ต้องมีสติรู้ตัวอยู่ ตลอดทุกเมื่อ จึงจะเรียกว่าทำกรรมฐานที่ถูกต้องและได้ผล (ปฏิบัติ) คือผลจาก การปฏิบัติสมาธิกรรมฐาน

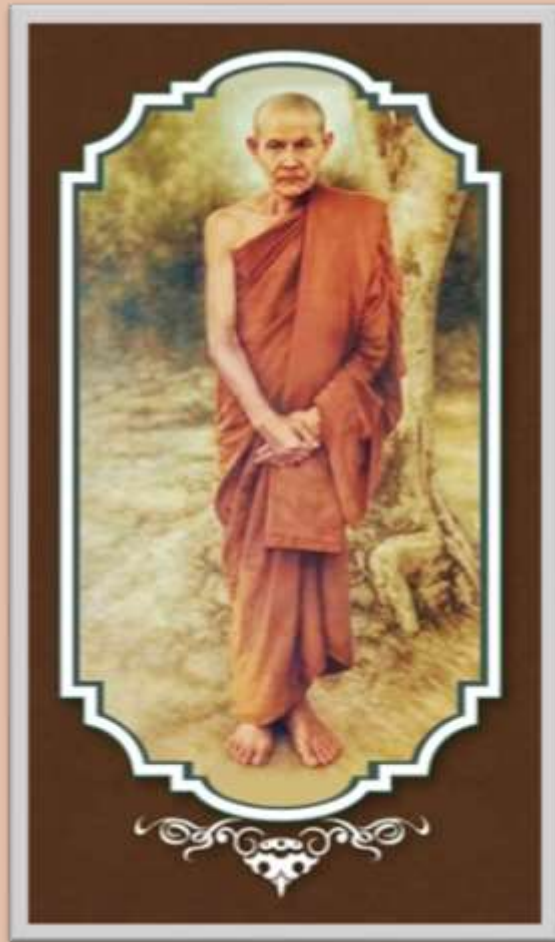
หลวงปู่มั่นสอนกำหนดยืน

หลังจากนั้นหลวงปู่ก็สอนกำหนดยืนให้น้อมจิตดูการยืนของเราก่อน แล้วให้นึกลงไป
ในกายสังขารที่เป็นรูปร่างกายภายนอก รูปร่างภายใน ให้ละเอียดชัดเจน อย่าให้จิตออกไปที่
อื่นให้รู้ว่ายืนอยู่ พร้อมกำหนดภาวนาว่ายืนอยู่ๆ กำหนดไปเรื่อยๆ จนจิตเป็นสมาธิ ไม่มีเรา
ยืน เป็นแต่เพียงรูปกายยืน เห็นเป็นเพียงธาตุยืนเท่านั้น นี่คือวิธีการยืนสมาธิที่ถูกต้อง

หลวงปู่มั่นสอนเดินจงกรม

หลวงปู่มั่นสอนเดินจงกรมให้พระหนุ่ม ท่านก็ได้แต่ทำตามทีหลวงปู่สอนในนิมิต หลวงปู่มั่น
สอนว่าการเดินจงกรม จะช้าหรือเร็วก็อยู่ที่อารมณ์สมาธิ เมื่อเวลาเดินให้ภาวนาว่า พุทโธ
โดยให้ก้าวเท้าขวาออกไปก่อน พอยกเท้าขึ้นให้ภาวนาว่า พุท พอเหยียบเท้าลงให้ภาวนาว่า
โธ ขวาพุท ซ้ายโธ พอหยุดก็กำหนด ว่าหยุดอยู่ หยุดอยู่ กลับอยู่ กลับอยู่ หรือกลับเลยก็ได้
ไม่ต้องบริกรรมคำภาวนาว่ากลับ ในขั้นต้นก็ทำอย่างนี้ พอเดินขั้นที่สองและขั้นต่อไป พระ
หนุ่มก็ทำตามที หลวงปู่มั่นสอนในนิมิต ซึ่งพระหนุ่มก็ได้รับกรรมฐานจากหลวงปู่มั่นในนิมิต
เท่านั้น และก็ทำตามทีหลวงปู่สอนแล้วก็ได้ผล คือทำให้จิตสงบง่ายขึ้น หากจะถามว่าทำไม
หลวงปู่จึงมาสอนท่านในนิมิต พระหนุ่มก็นึกย้อนไปในวันนั้น ก่อนที่ท่านจะนั่งสมาธิ ท่านคิด
ขึ้นมาเองว่า ต้องอาศัยบุญของครูบาอาจารย์ที่เก่งๆ มาช่วยสอนในทางพลังจิต ก็จะทำให้เรา
มีสมาธิดีและทำได้เร็ว

พระหนุ่มเคยตั้งจิตอธิษฐานว่า "ถ้ามีบุญจะได้บวชอยู่ในพระพุทธศาสนา ขอให้ครูบา
อาจารย์ที่เก่งในการทำสมาธิมาสอน ในนิมิตให้ด้วยเถิด" คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ทีหลวงปู่
เมตตา มาสอนหรือเป็นแค่ นิมิตธรรมดา และท่านก็บอกว่า ห้ามติดในนิมิต ห้ามติดในสุข

พระครูวินัยธรรมัน ฐริทตโต

เจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงวรวิหาร พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2475

ถ้าชอบปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่แดนพุทธภูมิและได้ไปเห็นพระพุทธเจ้าด้วยพระห่มอยากเห็นพระพุทธเจ้า ท่านก็เลยอธิษฐานจิตในนิมิตนั้นว่า "ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปถึงแดนพระพุทธภูมิด้วยเถิด" แล้วก็ออกจากกรรมฐาน ท่านสามารถจดจำวิธีการสอนของหลวงปู่มั่นได้ทุกอย่าง บัดนี้ความล่งเลสงสัยในตัวหลวงปู่มั่นได้มลายหายไปหมดสิ้นแล้ว คำถามที่ว่าหลวงปู่มั่นเป็นใคร มีตัวตนหรือไม่ ท่านก็ได้คำตอบแล้ว คงมีแต่ความตั้งใจในการปฏิบัติธรรม และความเพียรที่ยังคงอยู่อย่างเต็มเปี่ยมในใจของพระห่ม เพื่อวันนั้นในภายหน้าที่จะได้บรรลุธรรมและได้ไป พบเห็นพระพุทธเจ้าในแดนพุทธภูมิต่อไป

ความเพลิตเพลิตและความถึอมั่นในสิ่งเหล่านั้ วิทยุญญาณของท่านก็จะไม่ตั้งอยู่ในภพดังนี้

คำว้าเบ็องบน เบ็องต่ำ เบ็องขวางสถานกลางนั้น ทรงแสดงไว้ 6 นัย คือ

นัยที่ 1 อนาคตเป็นเบ็องบน อดีตเป็นเบ็องต่ำ ปัจจุบันเป็นเบ็องขวางสถานกลาง

นัยที่ 2 เหล่าธรรมที่เป็นกุศล เป็นเบ็องบน เหล่าธรรมที่เป็นอกุศล เป็นเบ็องต่ำ เหล่าธรรมที่เป็นอัพยากฤตเป็นเบ็องขวางสถานกลาง

นัยที่ 3 เทวโลกเป็นเบ็องบน อบายโลก เป็นเบ็องต่ำ มนุสสโลกเป็นเบ็องขวางสถานกลาง

นัยที่ 4 สุขเวทนา เป็นเบ็องบน ทุกขเวทนา เป็นเบ็องต่ำ อุเบกขาเวทนาเป็นเบ็องขวางสถานกลาง

นัยที่ 5 อรูปธาตุเป็นเบ็องบน กามธาตุเป็นเบ็องต่ำ รูปธาตุเป็นเบ็องขวางสถานกลาง

นัยที่ 6 กำหนดแต่พื้นเท้าขึ้นมาเบ็องบน กำหนดแต่ปลายผมลงไปเป็นเบ็องต่ำ ส่วนท่ามกลางเป็นเบ็องขวางสถานกลาง เมื่อท่านมาสำคัญหมายรู้เบ็องบน เบ็องต่ำ เบ็องขวางสถานกลาง

ทั้ง 6 นัยนี้แล้ว แม้อย่างใดอย่างหนึ่งพึงบรรเทาเสียซึ่งนันทิ ความยินดี เพลิตเพลิต และอภินิ

เวส ความถึอมั่นด้วยตัณหา และทิฏฐิในเบ็องบน เบ็องต่ำ เบ็องขวางสถานกลาง เสียให้สิ้น

ทุกประการ แล้ววิทยุญญาณของท่านจะไม่ตั้งอยู่ในภพและปุณภพอีกเลย เมื่อบุคคลมารู้ชัดด้วย

ญาณจักขุในส่วนเบ็องบน เบ็องต่ำ เบ็องขวางสถานกลาง ไม่ให้ตัณหาชานไปในภพน้อย ภพ

ใหญ่ มีญาณหยั่งรู้ในอริยสัจจ 4 เป็นผู้ไม่มีกังวล คือ รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และ

ทุจจริตต่างๆ ละกังวลทั้งปวงเสียแล้ว กามภเว อสตติ ก็เป็นผู้ไม่ข้องเกี่ยวพัวพันในวัตถุกาม

และกิเลสกาม ในกามภพและปุณภพอีกเลย ท่านนั้นเป็นผู้ข้ามโอฆะ ห้วงลึกที่กตสัตวิให้จม

อยู่ในวัฏฏสงสารฯ โอฆะนั้น 4 ประการคือ 1 กามโอฆะ 2 ภวโอฆะ 3 ทิฏฐิโอฆะ 4 วิชชา

โอฆะ ตินณเณ จ ปรี ท่านนั้นยอมข้ามห้วงทั้ง 4 ไปฟากโน้น คือ พระนิพพานธรรม อชีเณ เป็น

ผู้ไม่มีตะปูคือกิเลสเป็นเครื่องตรึงแล้ว กิเลสทั้งหลายที่เป็นประธาน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และกิเลสที่เป็นบริวาร มี โภโก อูปนาโห เป็นต้น จนถึงอกุศลอกุศลสังขารซึ่งเป็น ประหนึ่งตะปูเครื่องตรึงจิตให้แนบแน่นอยู่ ยากที่สัตว์จะหลุดจะถอนให้เคลื่อนให้หลุดได้ เมื่อ บุคคลมาละเสียแล้ว ตัดขึ้นพร้อมแล้ว เผลาเสียด้วยเพลิงคือญาณแล้ว เป็นนรชนผู้รู้ผู้ดำเนิน ด้วยปัญญาอันเป็นเครื่องรู้แจ้งชัดเป็นเวทกุ ผู้ถึงฝั่งแห่งวิทยาในพระศาสนานี้ ไม่มีความสงสัย ใน ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และปฏิจจสมุพบาทธรรม ปัจจยการ ย่อมบรรลุถึงวิเวกธรรม คือพระอมฤตนิพพานด้วยประการฉะนี้

2 สันติธรรม

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงซึ่งสันติธรรมแก่โศตกมาณพ จึงตรัสพระคาถาว่า ยักิฉิ สญชานาสี โธตก อุกททำ อโธ ติโยญญาปิ มชฌเ เอตัง วิทิตวา สงโคติ โลเก ภวาภวาย มา กาสี ตัณห์ แปลความว่า ดูกรโศตกะ ท่านมากำหนดรู้หมายรู้ซึ่งอารมณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งเป็น เบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวางสถานกลางว่า เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก เครื่องเกี่ยวสัตว์ไว้ในโลก ดั่งนี้แล้ว อย่าได้ทำซึ่งตัณหา ความปรารถนาเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลยดั่งนี้

อธิบายว่า ท่านมารู้แจ้งสัญญาณนี้ด้วยปัญญาว่า เป็นเครื่องข้องเครื่องติดอยู่ในโลกดั่งนี้แล้ว อย่าได้ทำตัณหาความปรารถนาเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ส่วนคำว่าเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้อง ขวางสถานกลางในพระคาถานั้น ก็มีนัยอธิบายเป็น 6 นัยเช่นเดียวกับเรื่องวิเวกธรรมที่กล่าว มาแล้ว

ทรงแสดงที่อาศัยแห่งกิเลสบัญญัติธรรมมีสัญญาเป็นนิทานว่า ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อันทำให้
สัตว์เนิ่นช้า 3 ประการนี้ มีสัญญาความสำคัญหมายเป็นเหตุให้เกิด เมื่อบุคคลมาสำคัญหมาย
ในส่วนอดีต อนาคต ปัจจุบัน สุข ทุกข์ อุเบกขา กุศลากุศล อภัยกฤต สามธาตु สามภพ ด้วย
ประการใดๆ ปญฺจสังขาร ที่ทำให้เนิ่นช้า คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ บังเกิดกล้าเจริญทวีขึ้น
ด้วยประการใดๆ ทำให้บุคคลเกิดความเห็นถือนั่นด้วยตัณหาวา เอตํ มม นั่นเป็นของเรา ถือน
มั่นด้วยมานะว่า เอโสหสมมิ เราเป็นนั่น ถือนมั่นด้วยทิฏฐิวา เอโส เม อตตนา นั่นเป็นตัวตนแก่น
สารของเรา ดังนี้แล้วก็ข้องอยู่ในอารมณ์นั้นๆ ด้วยฉันทะราคะ สเนหาอาลัย ผูกพันจิตใจไว้
ไม่ให้เปลื้องปลดออกได้ สัญญาอันเป็นนิทาน เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา มานะ ทิฏฐิ ก็ดี ตัณหา
มานะ ทิฏฐิ อันเกิดแต่สัญญานั้นก็ดี สงโค เป็นเครื่องข้องเครื่องติด เครื่องเกี่ยวสัตว์ไว้ในโลก
ไม่ให้พ้นไปได้ เอตํ วิทิตวา สงโคติ โลเก ท่านรู้แจ้งประจักษ์ว่าสัญญาเป็นเหตุแห่งตัณหา
มานะ ทิฏฐิ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ มีสัญญาเป็นเหตุดังนี้แล้ว ท่านอย่าได้ทำตัณหา คือความ
ปรารถนาดีนรณ ด้วยจำนงหวังต่างๆ เพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ท่านจงหยั่งญาณรู้ซึ่งด้วยตราขู
คือ ปัญญา แล้วเห็นประจักษ์แจ้งชัดว่า เป็นเครื่องผูกจำ เป็นเครื่องเกี่ยวสัตว์ไว้ในโลก ท่าน
อย่าได้ทำซึ่งตัณหา เพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ตัณหาอันเป็นไปในอาหารวิสัยคือรูป เสียงกลิ่น
รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ แตกต่างโดยอาการปวัฏฏีเป็น 3 ประการ คือกาม ตัณหา
ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหา 6 หมู่ ตามอารมณ์ สามอย่างตามอาการที่เป็นไปในภพ เป็น
ธรรมอันเกิดอีก เกิดขึ้นเป็นไปพร้อมกับทุกข์ คืออุปทานขันธ ท่านอย่าได้ทำตัณหา นั้น เพื่อ
ภพน้อยภพใหญ่เลย ท่านจงละตัณหา นั้นเสีย จงบรรเทาเสีย ทำตัณหา นั้นให้มีที่สุด ท่านจง
ยังตัณหา นั้นให้ถึงซึ่งอันจะยังเกิดตามไม่ได้ ท่านจงละตัณหา นั้นด้วยสมุจเฉทปาหวนเถิดฯ

3 อนุปาทาปรินิพพาน

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงอนุปาทาปรินิพพานของพระอริยสาวก ผู้บรรลุนิ
กิญจัญญายตนสมาบัติ แก่อุปสีวมาณพ โดยหลักเสียงสัสสตวาทะและอุจเฉทวาทะทั้งสอง
เสีย จึงตรัสพระคาถาว่า

อจฉियถา วาตเวเคนณ จิตตา อตถํ ปเลติ น อุเปติ สงขํ เอวํ มุณี นาม กายา วิมุตโต อตถํ ปเลติ
น อุเปติ สงขํ

แปลว่า เปลวเพลิงอันกำลังลมพัดดับไปย่อมดับไม่ได้ว่าไปไหนฉันใด ท่านผู้เป็นมุณี พันพิเศษ
แล้วจากนามกาย ย่อมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ นับไม่ได้ ว่าไปไหนฉันนั้น

วาตา อันว่าลมทั้งหลาย โดยปริยายในนิเทศ ว่าลมมาทิสบุรพา ปัจฉิม อุตฺร ทักขิณ ลมมีธูลี
ลมไม่มีธูลี ลมเย็น ลมร้อน ลมกล้า ลมเวรัมภา พัทธมา แต่พื้นดินขึ้นไปได้โยชน์หนึ่ง ลมปีก
สัตว์ ปีกครุฑ ลมไอบताल ลมเปลวเพลิง อันกำลังลมเหล่านั้นพัดแล้วเปลวเพลิงย่อมถึงซึ่งอัน
ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมตั้งสงบร่างบไป ย่อมไม่ถึงซึ่งอันนั้น ย่อมไม่ถึงซึ่งโหวหาร ว่าเปลวเพลิงไปแล้ว
ยังทิศโน้นๆ ดังนี้ฉันใด บุคคลผู้บรรลุนิการัญญายตนสมาบัติเป็นเสขมุณินั้น เป็นผู้พันวิเศษ
แล้วจากรูปกายในกาลก่อนเป็นปกติ ให้มรรคที่ 4 เกิดขึ้นในสมาบัตินั้น เป็นผู้พันวิเศษแล้ว
จากนามกายอีก เพราะความที่พ้นจากนามกาย อันท่านได้กำหนดรู้แล้ว เป็นอุปโตภาควิมุตติ
พันวิเศษแล้วจากส่วนสองด้วย ส่วนสองเป็นชีณาสวะอรหัตร์ ถึงซึ่งอันไม่ตั้งอยู่คืออนุปาทา
ปรินิพพานแล้วตรัสพระคาถาต่อไปว่า

อตถิ ตสส น ปมาณมตถิ เยน นั วชขั ตั ตสส นตถิ สพเพสุ ฌมเมสุ สมุหเตสุ สมุหตา วาทป
ถาปี สพเพ

แปลว่า สิ่งสภาวะเป็นประมาณของพระชีณาสพอัสตงคตดับแล้วย่อมไม่มี บุคคลทั้งหลายจะ
ฟังกล่าวว่าท่านนั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นของท่านก็ไม่มีธรรมทั้งหลายมีขันธเป็นต้น อันพระ
ชีณาสพถอนขึ้นพร้อมแล้ว แม้ทางวาทะทั้งปวงที่บุคคลจะฟังกล่าวพระชีณาสพท่านก็ตัดขึ้น
พร้อมแล้ว

สิ่งสภาวะอันเป็นธรรมนั้น ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมไม่มีแก่ท่าน ท่าน
ละเสียแล้ว ตัดขึ้นพร้อมแล้ว ท่านเผาเสียด้วยเพลิงคือญาณแล้ว เมื่อขันธ อายตนะ ธาตุ คติ
อุบัติ ปฏิสนธิ ภพ สังขาร และวัฏฏะ ท่านถอนขึ้นเสียแล้ว ตัดเสียขาดแล้ว มีอันไม่บังเกิด
ต่อไป เป็นธรรมตา วาทะ อันเป็นคลองเป็นทางที่จะกล่าวด้วยกิเลสและขันธ และอภิสังขาร
ท่านเพิกถอน สละวางเสียสิ้นทุกประการแล้ว ด้วยประการฉะนี้

4 ปริญญา 3 ประการ

การกำหนดรู้ตันทานั้น กำหนดรู้ด้วยปริญญา 3 ประการ คือ

1. ญาตปริญญา คือความกำหนดรู้ชัดเจนว่า นีรูปตันทา นีสัททตันทา นีคันธตันทา นีรส
ตันทา นีโฆฏฐัพพะตันทา นีธัมมตันทา อย่างนี้แลชื่อว่าญาตปริญญา
2. ตีรณปริญญา นั้นคือ ภิกษุกระทำตันทาทั้ง 6 ให้เป็นของอันตนรู้แล้ว พิจารณาใคร่ครวญ
ซึ่งตันทาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรคเสียดแทง เป็นต้น อย่างนี้แลชื่อตีรณ
ปริญญา

ปหานปริญญา นั้นคือ ภิกษุมาพิจารณาใคร่ครวญ ฉะนี้แล้ว ละเสียซึ่งตันทา บรรเทาเสีย
ถอนเสีย และกระทำให้สิ้นไป ให้ถึงซึ่งความไม่เป็นต่อไปอย่างนี้แลชื่อว่าปหานปริญญา

5 อาสวะ 4 ประการ

อนาสวา ผู้เชื่อว่าไม่มีอาสวะคือไม่มีอาสวะ 4 ประการ ได้แก่ 1 กามาสวะ 2 ภวาสวะ 3 ทิฏฐาสวะ 4 อวิชชาสวะ บุคคลผู้ใดมาละเสีย ตัดเสียขาดแล้ว ซึ่งอาสวะทั้งหลายเหล่านั้น มิให้มันบังเกิดขึ้นได้ต่อไป ผู้นั้นเป็น อนาสวะ คือผู้ไม่มีอาสวะแล

6 อดตานุกิฎฐิ

อดตานุกิฎฐิติวุจจติ วิสตีวตถุกา สกกายทิฎฐิ สักกายทิฎฐิ อันมีวัตถุ พุทธบัตถิตเรียกว่า อดตานุกิฎฐิ ความตามเห็นซึ่งอาตมะตัวตน ได้ในชั้น 5 ชั้น ๔ วัตถุ บรรจบเป็นวัตถุ 20 ทิศ คือปถุชนผู้ไม่ได้สดับฟัง ณ โลกนี้

- 1 รูปิ อดตโต สมนุปลสสติ เห็นรูปโดยความเป็นต้นบ้าง
- 2 รูปันตัม วา อดตานัม สมนุปลสสติ เห็นตนเป็นรูปบ้าง
- 3 อดตนิ วา รูปิ สมนุปลสสติ เห็นรูปมีในตนบ้าง
- 4 รูปสมัม วา อดตานัม สมนุปลสสติ เห็นตนมีในรูปบ้าง ดังนี้

แม้ในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน ก็มีวัตถุอย่างละ 4 เช่นเดียวกัน จึงบรรจบเป็น กายทิฎฐิ 20 วัตถุ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อบุคคลตรัสรู้หรือริยสัจจ 4 ประชุมลงในขณะจิตอันเดียวได้แล้วชื่อว่า เป็นผู้ละสักกายทิฎฐิ เมื่อบุคคลใดมาเช่นฆ่า ซึ่งอดตานุกิฎฐิ คือความเห็นผิดว่าเป็นอัตตาตัวตนลงเสียได้แล้ว ก็จะมีเป็นบุคคลผู้ข้ามมฤตยูความตายเสียได้ เหว โลกั อเวกขนตัม มจจุราชา น ปลสสติ เมื่อบุคคลมาเห็นซึ่งโลกทั้งหลาย คือชั้นโลก อายตนโลก และธาตุโลก โดยความเป็นของสูญ สังหาร

บทว่า มชฌม สรสมิ ติฏฐุตฺถํ นั้นแสดงว่า สรรสังสารสาครนี้ เป็นมัธยมสถานกลาง เพราะว่าที่สุดเบื้องต้น และที่สุดเบื้องปลายแห่งสังสารนั้น อันบุคคลหารู้ทั่วรู้ชัดไม่ ในเงื่อนเบื้องต้น และเบื้องปลายแห่งสังสาระนั้นไม่ปรากฏ จึงเป็นมัธยมสถานกลาง ด้วยประการฉะนี้

มชฌม สํสาเร สตตา จิตฺตา ก็แลสัตว์ทั้งหลายได้ตั้งอยู่แล้วในสังสาระอันเป็นสถานกลาง ซึ่งเกิดโอฆะห้วงน้ำใหญ่ท่วมท้น คือ 1 กามโอฆะ 2 ภวโอฆะ 3 ทิฏฐิโอฆะ 4 อวิชชาโอฆะ โอฆะทั้ง 4 แต่ละอย่างๆ อาศัยปัจจัยนั้นๆ แล้วเกิดขึ้น เจริญทวีมากขึ้นเป็นห้วงพัดพาสัตว์ให้เพียบด้วยทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในสรรพสังสาระนั้นถูกภัยใหญ่เบียดเบียนร่ำไป ภัยใหญ่คือชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ พยาธิ ความเจ็บ ป่วยไข้ มรณํ ความตาย แดกขาดแห่งชีวิตตินทรีย์ ทกข์ ความทุกข์กายลำบากใจ เหล่านี้แหล่เป็นภัยใหญ่หลวงนัก เมื่อเกลือบกล่นอยู่ในสรรพสังสาระ ชรามจจุปรเวตานิ เหล่าสัตว์ผู้ตั้งอยู่ ณ สังสาระอันเป็นสถานกลาง เกิดห้วงและมีภัยใหญ่หลวง เป็นสัตว์อันความแก่และความตายแวดล้อมเบียดเบียนเป็นนิตย์ ความแก่และความตายท่านกำหนดเป็นประธานแห่งความทุกข์ทั้งหลาย เอวมา ทิตเก โลเก ชรายมรณน จ โลกคือขันธ ธาตุ อายตนะ รุ่งเรืองแต่ต้น เพราะความแก่และความตายเข้าจุดเผาเหล่าสัตว์ที่ตั้งอยู่ ณ สรรพสังสาระ อันเป็นสถานกลาง เกิดห้วงและภัยใหญ่หลวง รุมเบียดเบียนด้วยประการฉะนี้

8 เนกขัมมธรรม

เนกขมมํ ปสส เขมโต ท่านจงเห็นเนกขัมมะโดยความเป็นธรรมเกษม จากโยคะทั้งปวงเถิดฯ พระนิพพาน ก็ชื่อว่า เนกขัมมะ ปฏิปทาที่จะให้สัตว์ถึงพระนิพพานก็ชื่อว่า เนกขัมมะ นิพพานคามินีปฏิปทา ชื่อว่าเนกขัมมะนั้น คือสัมมาปฏิปทา ปฏิบัติดำเนิน กาย วาจา จิต ชอบ อนุโลมปฏิปทา ปฏิบัติ อนุโลมแก่ธรรมนั้น อปจจนิกปฏิปทา ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึกแก่พระนิพพาน อนุวตตปฏิปทา ปฏิบัติไปตามเนื้อความแห่งพระนิพพาน ธรรมานุปฏิปทา

ปฏิบัติซึ่งธรรมอันสมควรแก่โลกุตตรธรรม คือบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ รักษาทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะประกอบตามซึ่งธรรมของผู้ที่นอนอยู่ คือสติสัมปชัญญะ สติปัญญา 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โภชณังค 7 อัญญาจักริกมรรค 8 นิพพานคามินีปฏิบัติ มีศีลสังวรเป็นต้น นี้ชื่อว่าเนกขัมมธรรม เป็นเบื้องต้นที่จะจะให้บรรลุถึงเนกขัมมะคือพระนิพพาน ปสสิตวา เมื่อบุคคลมาเห็นแล้วเลือกแล้วให้มีการแจ้งแล้ว กระทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งเนกขัมมะคือพระนิพพานอันเป็นธรรมเกษมย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวง เป็นผู้ปลอดภัยในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อแล

9 อุปสันตบุคคล

สิ่งอันใดหรืออารมณ์อันใดที่ได้ยึดไว้แล้ว จับต้องแล้ว ถือนั่นแล้ว ด้วยอำนาจ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ อันมีอยู่ในสันดาน สิ่งอันนี้ หรืออารมณ์อันนี้ ท่านพึงสละละวางเสีย พึงปลดเปลื้องเสีย พึงละเสีย พึงบรรเทาเสีย พึงกระทำให้มีที่สุด พึงให้ถึงซึ่งอันเกิดตามไม่ได้ มา เต วิชชตูกิถุจันน์ เครื่องกังวลคือราคะ โทษะ โมหะ และทิฏฐิ กังวลคือกิเลสและทุจริตอย่าให้มีในสันดาน ยัม ปุพเพ ตัม วิโสเสหิ สิ่งใดมีในกายก่อน ท่านจงยังสิ่งนั้นให้เหือดแห้ง ปจฉา เต มาหูกิถุจันน์ กังวลในภายหลัง อย่าให้มีในสันดาน มชเณ เจ โน คหเสสสิ ท่านอย่าได้ถือเอา ณ ทามกลาง อุปสนโต จริสสสิ ท่านก็จักเป็นคนสงบระงับแล้ว เทียวอยู่

10 กุมารกสัลป เทวตาปุจฉิตปัญหายุทธาการณ

ปัญหาว่า มีจอมปลวกแห่งหนึ่ง กลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็นเปลว ฯลฯ พราหมณ์สั่งให้ศิษย์ชื่อสุเมธชุตด้วยศัสตรา สิ่งนั้นได้แก่อะไร?

พระตรัสพยากรณ์ว่า จอมปลวกได้แก่ร่างกายอันเจือด้วยสมภธาตุของมารดาบิดา และมหาภูตธาตุทั้ง 4 จึงเกิดมีขึ้นได้ กลางคืนเป็นวันหมายถึงการตริตริกนึกคิดของบุคคล พราหมณ์ได้แก่ ตถาคตสุเมธได้แก่ภิกษุผู้มีปัญญาดีในพระธรรมวินัยนี้ การขุดหมายถึงความเพียร ศัสตราหมายถึงอริยปัญญาอันสามารถประหารกิเลสฉะนี้แลฯ

11 เหตุเกิดความเพียร

เมื่อความเพียรจะเกิดขึ้น ก็เพราะสังเวควัตถุเบื้องต้น 8 ประการคือ ชาติทุกข์ 1 ชราทุกข์ 1 พยาธิทุกข์ 1 มรณทุกข์ 1 อบายทุกข์ 1 อนาคตทุกข์ 1 อาหารคเวสีทุกข์ 1

12 กัทเทกรัตตสูตร

สมัยสมเด็จพระผู้มีภาคเจ้าเสด็จประทับที่พระเชตवनาราม กรุงสาวัตถี ได้ตรัสกัทเทกรัตตสูตรแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ผู้มีปัญญา ไม่ควรให้สิ่งล่วงไปแล้วมาตามไม่ควรหวังสิ่งซึ่งยังมาไม่ถึง เพราะว่าสิ่งใดล่วงพ้นไปแล้วสิ่งนั้นอันเราละเสียแล้ว อนึ่งสิ่งใดซึ่งไม่มาถึงแล้ว สิ่งนั้นก็ยังไม่มาถึง เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญาจึงไม่ควรให้สิ่งซึ่งล่วงไปแล้วมาตาม ไม่ควรหวังสิ่งซึ่งไม่มาถึง ก็ผู้มีปัญญาได้มาเห็นธรรม ซึ่งเป็นปัจจุบันเกิดขึ้นจำเพาะหน้าแจ้งชัดอยู่ในที่นั้นๆ ความเห็นแจ้งธรรม ซึ่งเป็นปัจจุบันของท่านนั้นไม่ถ่วงง่อน ไม่กำเริบด้วยดี ผู้มีปัญญาอันมาได้ความเห็นแจ้งในธรรมซึ่งปัจจุบันอันไม่ถ่วงง่อนและไม่กำเริบด้วยดีแล้ว ควรเจริญความเห็นนั้นไว้เนืองๆ ความเพียรเผากิเลสให้เราร้อนอันผู้มีปัญญาควรรีบทำเสียในวันนี้ทีเดียว ใครจะพึงรู้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าสู้อุณหภูมิความหนาวเหนียว ความผูกพันกับด้วยมฤตยูความตายซึ่งมีเสมาใหญ่

นั้นไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นความเพียรเผากิเลสให้เราร้อน อันผู้มีปัญญาควรทำเสียในวันนี้
ทีเดียว นักปราชญ์ผู้สงบบระจับ ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้มีปัญญาซึ่งมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีความ
เพียรเผากิเลสให้เราร้อน ไม่เกียจคร้านขยันหมั่นเพียรทั้งกลางวันและกลางคืนอย่างนี้ ผู้นั้น
แล้วผู้มีราตรีเดียวเจริญดังนี้ เมื่อตรัสสุเทศนี้จบแล้ว จึงตรัสวิมังค์ต่อไปว่า
ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลให้สิ่งซึ่งล่วงไปแล้วมาตามอยู่ไหน? บุคคลมาคิดว่า ณ กาลล่วงไปแล้ว
เมื่อก่อน เราได้เป็นผู้มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างนี้ๆ แล้ว นำความ
เพลิดเพลิดในขันธมีรูปขันธเป็นต้น ซึ่งล่วงไปแล้วนั้น มาตามอยู่ ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้แล ชื่อ
ว่าบุคคลให้สิ่งซึ่งล่วงไปแล้ว มาตามอยู่ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลไม่ให้สิ่งซึ่งล่วงไปแล้ว มาตาม
อยู่เป็นไหน? เล่า บุคคลมาคิดว่า ณ กาลไกลล่วงไปแล้วเราได้เป็นผู้มีรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณอย่างนี้ๆ แล้วไม่นำความเพลิดเพลิดในขันธ มีรูปขันธเป็นต้น ซึ่งล่วงไปแล้ว
นั้นมาตาม อยู่ ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้แลชื่อว่าบุคคลไม่ให้สิ่งซึ่งล่วงไปแล้วมาตามอยู่ เบื้องหน้าก็
ไม่ปรารถนาไม่ให้มาตามอยู่ และปัจจุบันก็ไม่ให้มาตามอยู่ ไม่ถือว่าเราว่าเขา ชื่อว่าไม่
ง่อนแง่นอยู่ในธรรมทั้งหลาย พระอริยสาวกและสัตบุรุษท่านไม่ตามเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ โดยความเป็นตัวตนบ้าง ไม่ตามเห็นตัวตนว่ามีรูป เวทนา สังขาร วิญญาณ
บ้าง ไม่ตามเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณในตัวตนบ้าง ไม่ตามเห็นตัวตนในรูป
เวทนาสัญญา สังขาร วิญญาณบ้าง ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้แล และ ชื่อว่า บุคคลไม่ง่อนแง่นอยู่ใน
ธรรมทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นจำเพาะหน้าจะนี้แล

13 พุทฺเฑนียสูตร

สูตรนี้ว่าด้วยเวทนา เวทนา 2 นั้นคือ เวทนาทางกายอย่าง 1 เวทนาทางจิตอย่าง 1 เวทนา 3
นั้น คือ สุข 1 ทุกข์ 1 อุเบกขา 1 เวทนา 5 นั้นคือ สุขเวทนา 1 ทุกข์เวทนา 1 โสมนัสสเวทนา
1 โทมนัสสเวทนา 1 อุเบกขาเวทนา 1 เวทนา 6 อย่างนับตามทวาร 6 เวทนา 18 เวทนา 36
เวทนา 108

13 พหุเวทนิยสูตร

สูตรนี้ว่าด้วยเวทนา เวทนา 2 นั่นคือ เวทนาทางกายอย่าง 1 เวทนาทางจิตอย่าง 1
เวทนา 3 นั่น คือ สุข 1 ทุกข์ 1 อุเบกขา 1 เวทนา 5 นั่นคือ สุขเวทนา 1 ทุกข์เวทนา 1
โสมนัสสเวทนา 1 โทมนัสสเวทนา 1 อุเบกขาเวทนา 1 เวทนา 6 อย่างนับตามทวาร 6
เวทนา 18 เวทนา 36 เวทนา 108

14 พึงเป็นคนมีสติ

อย่าถ่อมมันแกวลงในโลกทั้งปวง ความเสื่อมปัญญา นักปราชญ์ท่านติเตียน ความเจริญปัญญา
เลิศกว่าความเจริญทั้งปวง

15 อุนุตตริยะ 6

พระผู้มีพระภาค ตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลายว่ากิจทั้งหลายไม่มีกิจอื่นยิ่งขึ้นไปกว่าสิ่งเหล่านี้
คือ ความเห็น 1 ความฟัง 1 ความได้ศรัทธา 1 ความศึกษา 1 ความบำเรอปฏิบัติ 1 ความ
ระลึก 1

16 อปภนกรรม

ความสำรวมอินทรีย์ 6 ไม่ดูด้วยนิมิต ไม่ดูด้วยอนุพยัญชนะ ให้ดูด้วยอสุภนิมิต ความรู้
ประมาณในโภชนะและชาคริยานุโยค ความพากเพียรอย่างผู้ตื่นอยู่ โดยกำหนดเวลาไว้ดังนี้
ตั้งแต่อรุณขึ้นไปตลอดถึงพลบค่ำเวลา 1 ตั้งแต่ย่ำค่ำไปจนถึงหนึ่งยามเวลา 1 ยามกลางตั้งแต่
4 ทุ่ม นอนจนถึง 8 ทุ่มลุกขึ้น - ตั้งแต่ยามกลางล่วงไปแล้ว จนตลอดอรุณขึ้นมาใหม่เวลา 1
เวลาเป็นที่ชำระจิตให้บริสุทธิ์ เป็น 3 เวลาจะนี้ ให้ผู้ประกอบความเพียรทำอย่างนี้จึงชื่อว่า
ชาคริยานุโยค

ธรรม 3 ประการจะให้กำจัดเสียซึ่งอาสวะเรียกว่าอปณกธรรม ผู้ปฏิบัติตามชื่อว่าทำความเพียรไม่ผิดดังนี้

17 อริยทรัพย์

สัทธา 1 หิริ 1 โอตตัปปะ 1 พาหุสัจจะ 1 วิริยะ 1 สติ 1 ปัญญา 1

18 ธรรมเป็นเหตุเจริญเจโตวิมุตติ

ก: ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี อันนี้เป็นไปเพื่อความแก้กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้กล้าฯ

ข: ภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยธรรม เครื่องสำรวมคอปาติโมกษ์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาท และที่เกี่ยวไปอันสมควรอยู่เป็นนิตย์ เห็นภัยในโทษมีประมาณน้อยโดยปกติ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลาย ธรรมอันนี้เป็นไปด้วยดี เพื่อความแก้กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้กล้าฯ

ค.ภิกษุเป็นผู้พากเพียรหมั่น ไม่ทอดธุระในการกุศล ธรรมอันนี้เป็นไปเพื่อความแก้กล้าแห่งเจโตวิมุตติ

ฌ. ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นยังความเสื่อม และความดับของสังขารทั้งหลายเป็นปัญญาอย่าประเสริฐ อาจแทงกิเลสได้โดยไม่เหลือ เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ เป็นไปเพื่อความแก้กล้าแห่งเจโตวิมุตติ

19 สัลเลขกกา

ถ้อยคำเครื่องขัดเกลากิเลส 10 ประการคือ เจริญถึงความมกน้อย 1 เจริญถึงความสันโดษ
ยินดีด้วยของที่มีอยู่ 1 เจริญถึงความสงัด 1 เจริญถึงความไม่ระคนด้วยหมู่ 1 เจริญถึงความ
ปรารถนาซึ่งความเพียร 1 เจริญถึงศีลความสำรวมกายวาจา 1 เจริญถึงสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่น
อยู่ในอารมณ์อันเดียว 1 เจริญถึงปัญญาความรู้ทั่วถึง 1 เจริญถึงวิมุตติความพ้นวิเศษ 1
เจริญถึงวิมุตติญาณทัสสนะปัญญาที่รู้เห็นในวิมุตติ 1 รวมเป็น 10 ประการ

20 วิธีถ่ายถอนกิเลส

พึงเจริญอุสุภภาวนา เพื่อละราคะเสีย พึงเจริญเมตตา เพื่อละพยาบาทเสีย พึงเจริญอาปา
นานสติเพื่อเข้าไปตัดวิตกเสีย พึงเจริญอนิจจสัญญา เพื่อถอนอัสมิมานะเสีย อนัตตาสัญญา ก็
พึงเห็นพึงตั้งใจไว้ด้วยดี ความถอนอัสมิมานะขึ้นเสียได้ เป็นปรีนิพพานในทิฏฐุธรรมภพ
ปัจจุบันนี้ทีเดียว

21 พหุธาตุกสูตร

ณ กาลใด ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปาทธรรม
เป็นแดนอาศัยเกิดขึ้นพร้อม เป็นผู้ฉลาดในฐานะ - อฐานะ คือ สิ่งที่เป็นได้ เป็นไม่ได้ ภิกษุผู้
ฉลาดอย่างนี้ นักปราชญ์เรียกว่าเป็นบัณฑิตผู้มีปัญญาไต่สวน

ธาตุ 18 คือ จักขุ 1 รูปธาตุ 1 จักขุวิญญาณ ธาตุ 1 โสตธาตุ 1 โสตวิญญาณธาตุ 1 ฆานธาตุ
1 คันธธาตุ 1 ฆานวิญญาณธาตุ 1 ชิวหาธาตุ 1 รสธาตุ 1 ชิวหาวิญญาณธาตุ 1 กายธาตุ 1
โผฏฐัพพธาตุ 1 กายวิญญาณธาตุ 1 มโนธาตุ 1 วาโยธาตุ 1 วิญญาณธาตุ 1

ธาตุ 6 คือ ปฐวีธาตุ 1 อาโปธาตุ 1 เตโชธาตุ 1 วาโยธาตุ 1 อากาศธาตุ 1 วิญญาณธาตุ 1

ธาตุ 6 อื่นอีกคือ สุขธาตุ ธาตุคือสุข 1 ทุกข์ธาตุ ธาตุคือทุกข์ 1 โสมนัสสธาตุ ธาตุคือผู้มีใจดี 1 โทมนัสสธาตุ ธาตุคือผู้มีใจชั่ว 1 อุเบกขาธาตุ 1 อวิชาธาตุ 1

ธาตุเหล่านี้คือ กามธาตุ ธาตุคือกาม 1 เนกขัมมธาตุ ธาตุคือความออกไปจากกาม 1 พยาบาทธาตุ ธาตุคือพยาบาท 1 อพยาบาทธาตุ ธาตุ คือความไม่พยาบาท 1 วิหิสธาตุคือความเบียดเบียน 1 อวิหิสธาตุ ธาตุคือความไม่เบียดเบียน 1 รวมเป็น 6 ประการ

ธาตุ 3 เหล่านี้คือ กามธาตุ ธาตุคือกาม 1 รูปธาตุ ธาตุคือรูป 1 อรูปธาตุ ธาตุคืออรูป 1

ธาตุ 2 เหล่านี้คือ สังขตธาตุ ธาตุอันปัจจัยตกแต่ง 1 อสังขตธาตุ ธาตุอันเป็นปัจจัยไม่ตกแต่ง 1

ก็อายตนะทั้งหลายที่เป็นภายใน 6 ที่เป็นภายนอก 6 เหล่านี้ ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาทธรรมอันมีวิชาเป็นต้น ไปจนถึง สงขิตเตน ปญฺจุปาทาน ขนธาปี ทุกขา นั้น ย่อมรู้ชัดว่า บุคคลได้บรรลุพระโสดาบันแล้วเป็นคนไม่ถ่อมมั่น ปุถุชนย่อมถ่อมมั่นในสังขาร ถือว่าตัวตนเราเขาว่าเที่ยงแท้

ธรรมปริยายนี้ชื่อ พหุธาตุกสูตร ว่าด้วยธาตุมาก เรียกว่า จตุปริวัฏฏ์ เวียนรอบ 4 บ้าง ว่า ฉัมมาทาสา แวนฺสองฺธรรมบ้าง ว่า มตกุนฺกุกิ กลองอมฤตเกษรีบ้าง ว่า อนุตฺตรสงคามวิชย เครื่องชนะสงครามอันเยี่ยมบ้าง

22 พระอภิธรรมปรมัตถสังคหะ

นมตถุ สุขตสส ฯ สมมาสมพุททมตุลฺลํ สสททมม คณุตตมํ อภิวาทีย ภาสีสสํ อภิธมมตตถ สงค
หํ ตตถ วุตตาภิธมมตถา จตุธา ปรมตถโต จิตตํ เจตสิกํ รูปํ นิพพานมิตติ สพพถาติ
บัดนี้จะแสดงพระอภิธรรมปรมัตถสังคหะ ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคบรมศาสดาจารย์ญาณ
สัพพัญญู ผู้เป็นบรมครูเจ้าได้ตรัสไว้ อันท่านพระอนุรุทธาจารย์นำมาประพันธ์เป็นคาถา 9
ปริเฉทดังต่อไปนี้

สังขตธรรม ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง จัดโดยหมวดเป็น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญูญาณ สงเคราะห์ลงเป็น 3 ประการ คือจิต เจตสิก รูป ฯ วิญญูญาณชั้นเป็นจิต เวทนา

สัญญา สังขาร เป็นเจตสิก รูปชั้นแยกเป็นภูตรูป และอุปาทายรูป ส่วนอสังขธรรมนั้นได้แก่
พระนิพพาน ซึ่งมีอารมณ์เหี่ยวแห้งด้วยอริยมรรค จิต - อริยผลจิตแล้ว

จิตแยกเป็น 4 ประเภท โดยภูมิ คือกามาวจรจิต 1 รูปาวจรจิต 1 อรูปาวจรจิต 1 โลกุตตรจิต
1 จิตซึ่งเป็นไปในสันดานของสัตว์ ซึ่งเกิดในกามภพ 11 คืออบายภูมิ 4 กามสุขคติภูมิ 7 ชื่อว่า
กามาวจรจิต 54 ดวงจิตซึ่งเป็นไปโดยมากในสันดานของสัตว์ ซึ่งเกิดในรูปภพชื่อว่า รูปาวจร
15 ดวง จิตซึ่งเป็นไปโดยมากในสันดานของสัตว์ ซึ่งเกิดในอรูปภพชื่อว่า อรูปาวจรจิต 12
ดวง จิตซึ่งข้ามขึ้นจากโลก คือปัญจุปาทานชั้นไม่มีอาสวะชื่อว่า โลกุตตรจิต คือ อริยมรรค
จิต 4 อริยผลจิต 4 เป็น 8 ดวง สิริรวมเป็นจิต 89 ดวง ด้วยประการฉะนี้

เจตสิก 25 ดวง เป็นธรรมเป็นไปในจิต เกิดกับดับพร้อมกับจิต ซึ่งแจกโดยประเภท และ
อาการแตกต่างกันแห่งหมวดธรรม นับได้ 25 ดวงด้วยประการฉะนี้

ธรรมสังคหะ 6 อาการ คือ เวทนา 6 เหตุ 6 กิจ 6 ทวาร 6 อารมณ 6 วัตถุ 6 ด้วยประการ
ฉะนี้

ฉักกะ 6 คือ วัตถุ 6 ทวาร อารมณ 6 วิญญาณ 6 วิถีจิต 6 วิสยปวัตติ 6

จตุกกะ 4 คือ ภูมิจตุกกะ ได้แก่ภูมิทั้ง 4 คือ อบายภูมิ 1 กามสุคติภูมิ 1 รูปาวจรภูมิ 1 อรูปาว
จรภูมิ 1 ปฏิสนธิจตุกกะ ท่านจำแนกปฏิสนธิออกเป็น 4 คือ อบายภูมิปฏิสนธิ 1 กามสุคติ
ปฏิสนธิ 1 รูปาวจรปฏิสนธิ 1 อรูปาวจรปฏิสนธิ 1 กัมมจตุกกะ ท่านแสดงกรรมประเภทแห่ง
กิจ 4 คือ ชนกกรรม 1 อุปฆาตกะกรรม 1 ยังกรรมอีก 4 ประการ คือ ครุกรรม 1 อาสันนกร
กรรม 1 อาจิณณกรรม 1 กัตตตากกรรม 1 อธิบายครุกรรมนั้นคือ กรรมหนัก ฝ่ายบุญได้แก่ฌาน
สมาบัติ ฝ่ายบาปได้แก่อนันตริยกรรมธรรมทั้ง 5 อาสันนกรรมนั้นได้แก่กุศลกิจและ
อกุศลกิจที่ทำไถ่เวลามรณะ อาจิณณกรรมนั้นได้แก่กุศลและอกุศลที่บุคคลทำอยู่เนื่องๆ
กัตตตากกรรมนั้นได้แก่กุศลและอกุศลที่กำลังอ่อน ยังกรรมอีก 5 ประการ คือ ทิฏฐธรรมเวทนี
ยกรรม 1 อุปปัชชเวทนียกรรม 1 อปราปรเวทนียกรรม 1 อโหสิกรรม 1
มรณจตุกกะ ท่านแสดงลักษณะมรณะ 4 ประการ คือ อายุกขยมรณะ 1 กัมมกขยมรณะ 1
อุภยักขยมรณะ 1 อุปัจเฉทกัมมุนามรณะ 1 ชาตितุภขเป็นเบื้องต้น ชราพยาธิเป็นท่ามกลาง
มรณทุภขเป็นเบื้องปลาย

รูปสังคหะสังเขป 5 ประการ คือ สมุทเทศนัย 1 วิภาคนัย 1 สมุฏฐานนัย 1 กลาปนัย 1 ปวัต
ติกนัย 1 อธิบายว่าลักษณะที่แสดงรูปโดยย่อชื่อว่าสมุเทศนัย วิธีจำแนกรูปทั้งปวงโดยส่วน
หนึ่งๆ ชื่อว่าวิภาคนัย วิธีแสดงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดรูปมีกุศลากุศลเป็นต้นชื่อว่า สมุฏฐาน
นัย วิธีแสดงรูปบรรดาที่เกิดดับพร้อมกันเป็นหมู่เป็นแผนกมีจักขุทสกะเป็นต้นชื่อว่ากลาปนัย
วิธีแสดงความเป็นลำดับแห่งภพและกาลของสัตว์ทั้งหลายชื่อว่าปวัตติกนัย

พิพพาน์ ปน โลกุตตร อสงขตัม บัณฑิตกถาว่าว่า โลกุตตรธรรมสังฆตธาตุ ไม่มีเครื่องปรุงเป็น
ของบริสุทธ์ ไม่มีเรื่องเกิดและดับ พระนิพพานนั้นเป็นของธรรมชาติอันบุคคลจะพึงทำให้แจ้ง
ได้ด้วยอริยมรรคญาณทั้ง 4 เมื่ออริยมรรคธรรมเกิดขึ้นแล้วจึงเห็นพระนิพพาน เอวิธมปี พระ
นิพพานนั้นเมื่อกกล่าวโดยสภาพก็มีอย่างเดียวกันเท่านั้น เพราะเหตุที่นั่นแหละ พระนิพพานนี้จึง
เป็นเอกปฏิเวธวิธานิสมัย ตรัสรู้ได้ในขณะจิตเดียวด้วยประการฉะนี้

สมุจจัยสังคหะ 4 คือ อกุศลสังคหะ 1 มิสสกสังคหะ 1 โปธิปักขียสังคหะ 1 สัพพัตถสังคหะ
1 อกุศลสังคหะนั้นท่านสงเคราะห์เหล่าธรรมที่เป็นอกุศลเป็นอาการ 535 มิสสกสังคหะนั้น
ท่านสงเคราะห์เหล่าธรรมทั้งกุศลและอกุศลเจือปนกัน โปธิปักขียสังคหะนั้นท่านสงเคราะห์
เหล่าธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ 37 ประการ สัพพัตถสังคหะนั้นท่าน
สงเคราะห์ธรรมส่วนที่เรียกว่า ชั้นธ आयตนะ ธาตุ อริยสัจจ์
จะแสดงสมุจจัยสังคหะตามที่ได้ยกนิเชบตขึ้นตั้งไว้นั้นสืบไป

ในอกุศลสังคหะนั้น ท่านสงเคราะห์เหล่าธรรมที่เป็นอกุศลสังกิเลส 7 หมวด
คือ อาสวะ 4 โอฆะ 4 โยคะ 4 คันถะ 4 อุปทาน 4 นิวรรณ 5 สังโยชน์ 10

ในมิสสาสังคหะนั้น ท่านสงเคราะห์เหล่าธรรมที่เจือกันทั้งกุศลอกุศล เป็น 7 หมวด
คือธาตุ 6 หมวด 1 องค์ฌาน 5 หมวด 1 आयตนะ 12 หมวด 1 อินทรีย์ 22 หมวด 1 อธิปัตติ
4 หมวด 1 อาหาร 4 หมวด 1

ในโปธิปักขียสังคหะนั้น ท่านสงเคราะห์ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิญาณ 7 หมวดคือ
สติปัญญา 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8

ในสหัพัตถสังคหะนั้น ท่านสงเคราะห์ธรรมที่ไม่ได้เรียกว่าสัตว์บุคคล จัดไว้ 5 หมวด
คือ ชั้นธ 5 อุปาทานชั้นธ 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อริยสัจจ 4
จะแสดงปัจจัยสังคหะปริเฉทที่ 8 สืบไป

ปัจจัยสังคหะนี้ ท่านสงเคราะห์ซึ่งธรรมปัจจัยตามนัย 2 ประการ

คือ ปฏิจจสมุปบาทปัจจัยนัย 1 สมนตมหาปฏิจจानปัจจัยนัย 1 นัยอันใดที่พระบรมครู
สหัพัตถอุตรัสเทศนาไว้ใน ปฏิจจสมุปบาทธรรม นัยอันนั้น ชื่อว่า ปฏิจจสมุปบาทนัย นัยอัน
ใดซึ่งพระองค์ตรัสเทศนาไว้ในพระคัมภีร์สมันตมหาปฏิจจาน นัยอันนั้นชื่อว่า ปฏิจจानนัย

ในปัจจัยสังคหะนี้ พระอรรถกถาจารย์ยกเอานัยทั้งสองประการนั้นประชุมกันแสดงออกให้
พิศดารเพื่อให้สาธุชนได้ทราบว่ ธรรมเหล่านี้เป็นปัจจัย ธรรมเหล่านี้เกิดแต่ปัจจัย โดยนัย
พระบาลีในปฏิจจสมุปบาทธรรมว่า อวิชชา ปจจยา สงขารา สงขารา ปจจยา วิญญานํ ดังนี้
เป็นต้น มีเนื้อความว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน
วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้
เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้
เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา
มรณะ โสภปริเทวะ ทุกขโทมนัส อุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อม
อาศัยเหตุปัจจัยต่อๆ กันด้วยประการฉะนี้

ในปฏิจจานนัยนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาจำแนกปัจจัย 24 ประการ มีเหตุ
ปัจจัยเป็นต้น มีอวิคตปัจจัยเป็นที่สุด

ก็เหตุปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมเป็นเหตุ เป็นเค้า เป็นมูล ในฝ่ายกุศลมี 3 คือ อโลภะ ความไม่โลภ
อโทสสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลง ในฝ่ายอกุศลก็มี 3 คือ โลภะ โทสสะ โมหะ นี้
ແหลະທ່ານວ່າ ເຫຼັດປັດຈຸບັນ

อาร์มมณปัจจัยนั้น ได้แก่อาร์มมณทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ อาร์มมณทั้ง 6 นั้น ย่อมเป็นที่ยึดหน่วงแห่งจิตและเจตสิกทั้งปวง อันเกิดขึ้นในทวารทั้ง 6 มีจักขุทวาร เป็นต้น จึงชื่อว่าอาร์มมณปัจจัย

อธิปัตติปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมอันเป็นอุปการะด้วยความเป็นใหญ่ในธรรมทั้งหลายอันเนื่องกัน อนันตรปัจจัย แลสมนันตรปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมอันบังเกิดก่อนแล้วจึงเป็นอุปการะปัจจัยให้โอกาสแก่ธรรมอันบังเกิดภายหลัง หาธรรมอื่นขึ้นในระหว่างมิได้ สหชาติปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมอันเป็นอุปการะด้วยความเป็นของเกิดขึ้นพร้อมกัน ประหนึ่งเปลวประทีปกับแสงสว่าง อันเกิดพร้อมกันฉะนั้น อัญญมัญญปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมที่เกิดอาศัยกันและกันจึงตั้งอยู่ได้ ดังไม้สามท่อนอันอิงอาศัยกันและกันฉะนั้น

นิสสัยปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมอันเป็นอุปการะคือที่อาศัย ประหนึ่งแผ่นดินเป็นที่อาศัยแห่งต้นไม้ แลภูเขาฉะนั้น อุปนิสสัยปัจจัยนั้น ได้แก่ธรรมอันเป็นอุปการะ คือเป็นอุปนิสสัยตามติดตนฯ บุรชาติปัจจัยนั้นได้แก่รูปธรรมอันเกิดขึ้นก่อนแล้วเป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิกอันบังเกิด ณ ภายหลังฯ ปัจฉาชาติปัจจัยนั้นได้แก่จิตและเจตสิกอันเกิดภายหลัง แล้วเป็นอุปการะแก่รูปอันเกิดก่อนฯ อาเสวนปัจจัยนั้น ได้แก่ชวนจิตอันมีชาติเสมอกัน ย่อมให้กำลังในกิจที่เป็นบุญและบาปทุกประการฯ กัมมปัจจัยนั้น ได้แก่กุศลและอกุศลอันเป็นปัจจัยให้สำเร็จผลคือสุขและทุกข์แก่สัตว์ วิปากปัจจัยนั้นได้แก่วิปากจิตอันบังเกิดเป็นอุปการะแก่สัตว์อันเสวยสุขและทุกข์ฯ อาหารปัจจัยนั้น ได้แก่อาหาร 4 ประการ คือ ผัสสาหาร 1 มโนสัณฺเฑตนาหาร 1 วิญญาณาหาร 1 กวฬีการาหาร 1ฯ อินทริย์ปัจจัยนั้น ได้แก่ประสาทรูปทั้ง 5 มีจักขุประสาทเป็นต้น เป็นใหญ่ในที่จะกระทำวิญญาณทั้ง 5 เป็นไปในอำนาจ หรือรูปชีวิตินทริย์เป็นใหญ่ในที่จะกระทำกำลังรูปประพฤติเป็นไปในอำนาจฉนปัจจัยนั้น ได้แก่องค์ฉน มีวิตกวิจารณ์ เป็นต้น เป็นปัจจัยให้กำลังแก่นามและรูปฯ มัคคปัจจัยนั้น ได้แก่มรรคมองค์ 8 ประการ ทั้งฝ่ายโลกีย์และโลกุตตระเป็นปัจจัยให้แก่นามธรรมและรูปธรรม อันเกิดพร้อมกันฯ

สัมปยุตตปัจจัยนั้นคือจิตและเจตสิก อันเป็นปัจจัยแก่กันเกิดกับดับพร้อมกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกันๆ วิปยุตตปัจจัย นั้น คือรูปธรรมนามธรรมที่ยังไม่ประกอบกัน มิได้ระคนกัน อตถิปัจจัยนั้น คือรูปธรรมนามธรรมที่ยังไม่ดับ ย่อมเป็นปัจจัยให้กำลังแก่กัน นัตถิปัจจัยวิคตปัจจัยนั้นคือนามและรูปดับแล้ว มีปัจจัยให้บังเกิดต่อไปในเบื้องหน้าๆ วิคตปัจจัยนั้นมีเนื้อความเหมือนอตถิปัจจัย การที่ตรัสพยัญชนะให้ต่างกันแต่เนื้อความเป็นอย่างเดียวกันนั้น ก็ด้วยทรงอนุโลมตามอัธยาศัยของเวไนยสัตว์ที่ควรรู้ได้ด้วยอรรถพยัญชนะ ประการใด ก็ทรงภาษิตไว้ด้วยประการนั้นฉะนี้แล

จะแสดงกรรมฐานภาวนาต่อไป กรรมฐานภาวนามี 2 ประการ คือ สมถกรรมฐานภาวนา 1 วิปัสสนากรรมฐานภาวนา 1 ก็ในกรรมฐานสังคหะ 2 ประการนั้น จะแสดงสมถสังคหะก่อน ก็สมถกรรมฐานนั้นที่อารมณ์เป็นเครื่องยึดหน่วงแห่งจิต ทำจิตให้สงบถึง 40 ทัก จัดเป็นหมวดได้ 7 หมวด คือ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อัปมัณฺญาพรหมวิหาร 4 อาหาร ปฏิกุศลสัญญา 1 ธาตุวัตถาน 1 อรูปกรรมฐาน 4

ก็สมถกรรมฐานนี้มีอารมณ์มากถึง 40 ทัก นั้นท่านแสดงไว้ดดยสมควรแก่จริตของโยคาวจรบุคคลเพราะบุคคลย่อมมีจริตต่าง ๆ กันถึง 6 ประการ

1. โยคาวจรที่เป็นราคะจริต มากไปด้วยความกำหนัดยินดี ในเบญจกามคุณควรเจริญอสุภะ 10 และกายคตาสตเป็นอารมณ์จึงเป็นที่สบาย
2. โยคาวจรที่เป็นโทสะจริต มักโกรธมักประทุษร้าย ควรเจริญพรหมวิหาร 4 และวรรณกสิณ 4 คือ นีลกสิณ 1 ปิตกสิณ 1 โลहितกสิณ 1 โอหาทกสิณ 1 จึงเป็นที่สบาย
- 3-4 โยคาวจรที่เป็นโมหะจริต มักลุ่มหลงมาก กับที่เป็นวิตกจริต มักตรึกตรองมาก ควรเจริญอานาปานสติกรรมฐาน จึงเป็นที่สบาย
5. โยคาวจรที่เป็นสัทธาจริต มักเชื่อคนพูดง่าย ๆ ควรเจริญ พุทธานุสสติ ธมมานุสสติ สงฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวดานุสสติ จึงเป็นที่สบาย

6. โยคาวจรที่เป็นพุทธิจริต มากไปด้วยปัญญา ควรเจริญมรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหาร
ปฏิบัติสัญญา และจตุรธาตุวัตถาน จึงเป็นที่สบาย
ส่วนกรรมฐานที่เหลือ 10 ประการ คือ รูปกสิณ 4 ได้แก่ ปฐวี - อาโป - เตโช - วาโยกสิณ
อรูปกสิณ 2 คือ อาโลกกสิณ และอากาศกสิณ และอรูปกรรมฐาน 4 ย่อมเป็นที่สบายแก่จริต
ทั้งปวง

จะแสดงวิปัสสนากรรมฐานสืบไปในวิปัสสนากรรมฐาน ท่านแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ วิ
สุทธิ 1 วิโมกข์ 1 อริยบุคคล 1 สมาบัติ 1

วิสุทธิ นั้นแจกออกเป็น 7 ประการคือ สีล วิสุทธิ 1 จิตตวิสุทธิ 1 ทิณฺฐิวิสุทธิ 1 กังขาวิตรณวิ
สุทธิ 1

วิโมกข์ นั้นแจกออกเป็น 3 ประการคือ สุญญตวิโมกข์ 1 อนิมิตตวิโมกข์ 1 อัปปณิหิตวิโมกข์
1 ฯ

บุคคลนั้นท่านจำแนกออกเป็นอริยบุคคล 8 จำพวก มีพระโสดาอมรรคบุคคลเป็นต้น พระ
อรหัตตผลบุคคลเป็นที่สุด ฯ

สมาบัติ ท่านจำแนกเป็นรูปสมาบัติ 4 อรูปสมาบัติ 4 เป็นสมาบัติ 8 ประการ ด้วยประการ
ฉะนี้แล

23 วิธีเจริญกรรมฐานภาวนา

จะแสดงวิธีเจริญกรรมฐานภาวนา เพื่อโยคาวจรกุลบุตรได้ศึกษาและปฏิบัติสืบไป โยคาวจร
ผู้ใดจะเจริญกรรมฐานภาวนา พึงตรวจดูจริตของตนให้รู้ชัด ว่า ตนเป็นคนมีจริตอย่างไร
แน่นอนก่อนแล้วพึงเลือกเจริญกรรมฐานอันเป็นที่สบายแก่จริตนั้นๆ ดังได้แสดงไว้แล้วนั้น
เถิด

อนึ่ง พึงทราบคำกำหนดความดังต่อไปนี้ไว้เป็นเบื้องต้นก่อน คือบริกรรมนิมิต หมายเอา
อารมณ์ของกรรมฐานที่นำมากำหนดพิจารณา อุกคหนิมิต หมายเอาอารมณ์ของกรรมฐาน
อันปรากฏขึ้นในมณฑลทวาร ขณะที่กำลังทำการเจริญภาวนาอยู่อย่างชัดแจ้ง คล้ายเห็นด้วยตา
เนื้อ ปฏิภาคนิมิต หมายเอาอารมณ์ของกรรมฐานอันปรากฏแจ่มแจ้งแก่ใจของผู้เจริญภาวนา
ยิ่งขึ้นกว่าอุคคหนิมิต และพึงทราบลำดับแห่งภาวนาดังนี้ บริกรรมภาวนา หมายการเจริญ
กรรมฐานในระยะแรกเริ่มใช้สติระคองใจกำหนดพิจารณาในอารมณ์ กรรมฐานอันใด
อันหนึ่ง อุปจารภาวนา หมายการเจริญกรรมฐานในขณะที่เมื่ออุคคหนิมิตเกิดปรากฏในมโน
ทวาร อปัสนาภาวนา หมายการเจริญภาวนาในขณะที่เมื่อปฏิภาคนิมิตปรากฏ จิตเป็นสมาธิ
แนบเนียน มีองค์ฌานปรากฏขึ้นครบบริบูรณ์

บริกรรมภาวนาได้ทั่วไปในกรรมฐานทั้งปวง อุปจารภาวนาได้ในกรรมฐาน 10 ประการ คือ
อนุสสติ 8 ตั้งแต่พุทธานุสสติ ถึงมรณัสสติ กับอาหาเรปฏิกูลสัญญาและจตุธาตววัตถาน
เพราะเป็นกรรมฐานสุขุมละเอียดยิ่งนัก ส่วนอปัสนาภาวนานั้นได้ในกรรมฐาน 30 คือ กสิณ
10 อสุภะ 10 อานาปานสติ 1 กายคตาสติ 1 พรหมวิหาร 4 และอรุปรกรรมฐาน 4
กรรมฐาน 11 คืออสุภะ 10 กับกายคตาสติ 1 ให้สำเร็จแต่เพียง รูปาวจร ปฐมฌาน พรหม
วิหาร 3 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา ให้สำเร็จรูปาวจรฌานทั้ง 4 ประการ อุเบกขาพรหมวิหาร
ให้สำเร็จแต่บัญญัติรูปาวจรฌานอย่างเดียว อรุปรกรรมฐาน 4 ให้สำเร็จแต่อรุปราวจรฌาน
อย่างเดียว

(1) วิธีเจริญปฐวิกสิณ กุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญกรรมฐานภาวนา อันชื่อว่าปฐวิ
กสิณ พึงตัดปลีโพธกังวลห่วงใยน้อยใหญ่เสียให้สิ้นแล้ว ไปยังที่เงียบสงบ เพ่งพิจารณาดินที่
ตบแต่งเป็นดวงกสิณเป็นอารมณ์ หรือจะเพ่งพิจารณาดินที่แผ่นดินหรือที่ลานข้าวเป็นต้น

เป็นอารมณ์ก็ได้ เมื่อจะพิจารณาดินที่มีได้ตกแต่งไว้เป็นดวงกลืนนั้น พึงกำหนดให้มีที่สุดโดย
กลมเท่าตะแกรง กว้างคืบ 4 นิ้ว เป็นอย่างใหญ่หรือเล็กกว่ากำหนดนี้ แล้วพึงบริกรรมภาวนา
ว่าปฐวีๆ ดินๆ ดังนี้รำไป ถ้ามีวาสนาบารมีเคยได้สั่งอบรมมาแต่ชาติก่อนๆ แล้ว ก็อาจได้
สำเร็จฉฉาณ ถ้าหากวาสนาบารมีมิได้ ก็ยากที่จะสำเร็จฉฉาณด้วยการเพ่งแผ่นดินอย่างว่านี้ จำ
จะต้องทำเป็นดวงกลืน เมื่อจะทำ พึงหาดินสีแดงดังแสงพระอาทิตย์แรกอุทัย มาทำ อย่าทำ
ในที่คนสัญจรไปมาพลุกพล่าน พึงทำในที่สงบเป็นที่ลับที่กำบัง ดวงกลืนนั้นจะทำตั้งไว้กะที่
ที่เดียว หรือจะทำชนิดยกไปได้ก็ตาม ดินที่ทำดวงกลืนนั้น พึงชำระให้หมดจด ทำเป็นวงกลม
กว้างคืบ 4 นิ้ว ชัดให้ราบเสมอดังหน้ากลอง พึงปิดกวาดที่นั้นให้เตียนสะอาด ปราศจาก
หยากเยื่อเพื่อฝอยแล้วพึงชำระกายให้หมดเหงื่อโคล เมื่อจะนั่งภาวนา พึงนั่งบนตั้งที่มีเท้าสูง
คืบ 4 นิ้ว นั่งห่างดวงกลืนออกไปประมาณ 2 ศอกคืบ พึงนั่งขัดสมาธิเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือ
ขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรงผินหน้าไปทางดวงกลืน แล้วพึงพิจารณาโทษกามคุณต่าง ๆ
และตั้งจิตไว้ให้ดีในฉฉาณธรรมอันเป็นอุบายที่จะยกตนออกจากกามคุณ และจะล่วงพ้นกอง
ทุกข์ทั้งปวง แล้วพึงระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ยังปริดาปราโมทย์ให้เกิดขึ้น แล้วพึง
ทำจิตให้เคารพรักใคร่ในพิธีทางปฏิบัติให้มั่นใจว่าปฏิบัติดังนี้ ได้ชื่อว่าเนกขัมมปฏิบัติ พระ
อรียเจ้าทั้งหลายมีพระพุทเจ้าเป็นต้น จะได้ละเว้นหามิได้ ล้วนแต่ปฏิบัติดังนี้ทุกๆ พระองค์
ครั้นแล้วพึงจิตว่า เราจะได้เสวยสุขอันเกิดแต่วิเวกด้วยปฏิบัติอันนี้โดยแท้ ยังความอุตสาหะ
ให้เกิดขึ้นแล้วจึงลืมจักขุขึ้นดูดวงกลืนเมื่อลืมจักขุขึ้นนั้น อย่าลืมขึ้นให้กว้างนัก จะลำบาก
จักขุ อนึ่งมณฑลกลืนจะปรากฏแจ้งเกินไป ครั้นลืมลืมจักขุขึ้นน้อยนักมณฑลกลืนก็จะ
ปรากฏแจ้ง จิตที่จะถือเอากลืนนิमितเป็นอารมณ์นั้น ก็จะย่อหย่อนท้อถอยเกียจคร้านไป เหตุ
ฉฉาณนี้จึงพึงลืมจักขุขนาดส่องเงาหน้าในกระจก อนึ่ง เมื่อแลดูดวงกลืนนั้นอย่าพิจารณาสี พึง
กำหนดว่าสิ่งนี้เป็นดินเท่านั้น แต่สีดินนั้นจะละเอียดก็มิได้ เพราะว่าสีดินกับดวงกลืนเนื่องกัน

อยู่ ดูดวงกสิณก็เป็นอันดูสืออยู่ด้วย เหตุฉะนั้น พึงรวมดวงกสิณกับสือเข้าด้วยกัน และดูดวงกสิณกับสือนั้นให้พร้อมกัน กำหนดว่า สิ่งนี้เป็นดิน แล้วจึงบริกรรมภาวนาว่า ปฐวีๆ ดินๆ ดังนี้รำไป ร้อยครั้งพันครั้งเมื่อกระทำบริกรรมภาวนาว่าปฐวี ๆ อยู่นั้นอย่าลืมจักขุเป็นนิตย์ พึงลืมจักขุดูอยู่หน่อยหนึ่งแล้วหลับลงเสีย หลับลงสักหน่อย แล้วพึงลืมขึ้นดูอีก พึงปฏิบัติโดยทำนองนี้ไป จนกว่าจะได้อุคคหนิมิต ก็กสิณนิมิตอันเป็นอารมณ์ที่ตั้งแห่งจิต ในขณะที่ทำการบริกรรมว่า ปฐวีนั้น ชื่อว่าบริกรรมภาวนา เมื่อตั้งจิตในกสิณนิมิต กระทำบริกรรมว่าปฐวีๆ นั้น ถ้ากสิณนิมิตมาปรากฏในมโนทวารหลังจักขุลงกสิณนิมิตก็ปรากฏอยู่ในมโนทวารดังลืมจักขุแล้วกาลใด ชื่อว่าได้อุคคหนิมิต ณ กาลนั้น เมื่อได้อุคคหนิมิตแล้ว พึงตั้งจิตอยู่ในอุคคหนิมิตนั้น กำหนดให้ยิ่งวิเศษขึ้นไป เมื่อปฏิบัติอยู่ดังนี้ ก็จะข่มนิวรณ์ธรรมโดยลำดับๆ กิเลสก็จะสงบระงับจากสันดาน สมาธิก็จะแก่กล้าเป็นอุปปจารสมาธิ ปฏิภาคนิมิตก็จะปรากฏขึ้นอุคคหนิมิตกับปฏิภาคนิมิต มีลักษณะต่างกัน คืออุคคหนิมิตยังประกอบด้วยกสิณโทษ คือยังปรากฏเป็นสือดินอยู่อย่างนั้น ส่วนปฏิภาคนิมิตปรากฏบริสุทธิ์ดังงามดั่งแว่นกระจก ที่บุคคลถอดออกจากฝักจากถุ่นั้น จำเดิมแต่ปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นแล้ว นิวรณ์ทั้งสี่ก็ระงับไปจิตก็ตั้งมั่นเป็นอุปปจารสมาธิ สำเร็จเป็นกามาพจรสมาธิภาวนา เมื่อได้อุปปจารสมาธิแล้ว ถ้าพากเพียรพยายามต่อขึ้นไปไม่หยุดหย่อน ก็จะได้สำเร็จอัปนาสมาธิซึ่งเป็นรูปาวจรฌาน และเมื่อกระทำเพียรจนบรรลุถึงอัปนาฌาน เกิดขึ้นในสันดานแล้ว ก็พึงกำหนดไว้ว่า 1 เราประพฤติอิริยาบถอย่างนี้ๆ 2 อยู่ในเสนาสนะอย่างนี้ๆ 3 โภชนาหารอันเป็นที่สบายอย่างนี้ๆ จึงได้สำเร็จฌานการที่ให้กำหนดไว้นี้ เพื่อว่าฌานเสื่อมไปก็จะได้เจริญสืบต่อไปใหม่โดยวิธีเก่า ฌานที่เสื่อมไปนั้น ก็จะเกิดขึ้นได้โดยง่ายในสันดานอีก ครั้นเมื่อได้สำเร็จปฐมฌานแล้วพึงปฏิบัติในปฐมฌานนั้นให้ชำนาญคล่อง แคล้วด้วยดีก่อนแล้วจึงเจริญทุติยฌานสืบต่อขึ้นไป ก็ปฐมฌานที่ชำนาญคล่องแคล้วด้วยดี ต้องประกอบด้วยวสีทั้ง 5 คือ

(1) อาวัชชนวสี ชำนาญคล่องแคล่วในการนี้ ถ้าปรารถนาจะนึกถึงองค์ฌานที่ตนได้ ก็นึกได้เร็วพลัน มิได้เนิ่นช้า มิต้องรอนานถึงชวณจิตที่ 4-5 ตกลง ยังภวังค์จิต 2-3 ขณะถึงองค์ฌานที่ตนได้

(2) สมาปัชชนวสี คือชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะเข้าฌานอาจเข้าฌานได้ในลำดับอาวัชชชจิต อันพิจารณาซึ่งอารมณ์คือปฏิภาคนิมิตมิได้เนิ่นช้า

(3) อธิษฐานวสี คือชำนาญในอันดำรงรักษาฌานจิตไว้มิให้ตกภวังค์ ตั้งฌานจิตไว้ได้ตามกำหนด ปรารถนาจะตั้งไว้นานเท่าใดก็ตั้งไว้ได้นานเท่านั้น

(4) วุฏฐานวสี คือชำนาญคล่องแคล่วในการออกฌาน กำหนดไว้ว่าเวลานั้นๆ จะออกก็ออกได้ตามกำหนดไม่คลาดเวลาที่กำหนดไว้

(5) ปัจจเวกขณวสี คือชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาองค์ฌานที่ตนได้อย่างรวดเร็ว มิได้เนิ่นช้า ถ้าไม่ชำนาญในปฐมฌานแล้วอย่าพึงเจริญทุติยฌานก่อน ต่อเมื่อชำนาญชำนาญคล่องแคล่วในปฐมฌานด้วยวสีทั้ง 5 ดังกล่าวแล้ว จึงควรเจริญทุติยฌานสืบต่อไป เมื่อชำนาญในทุติยฌานจึงเจริญตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจฌานขึ้นไปตามลำดับ องค์ของฌานเป็นดังนี้ ปฐมฌานมีองค์ 5 คือวิตก ความตรึกคิดมีลักษณะยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ เป็นองค์ที่ 1 วิจารณ์ ความพิจารณามีลักษณะไตร่ตรองอารมณ์เป็นองค์ที่ 2 ปีติ เจตสิกธรรมที่ยังกายและจิตใจให้อิ่มเต็มมีประเภท 5 คือ

(1) ชุททกาปีติ กายและจิตอิ่มจนขนพองชูชันทำให้น้ำตาไหล

(2) ขณิกาปีติ กายและจิตอิ่มมีแสงสว่างดังฟ้าแลบปรากฏในจักขุทวาร

(3) โอกกนติกาปีติ กายและจิตอิ่ม ปรากฏตั้งคลื่นและละลอกทำให้ไหวให้สั่น

(4) อุพเพงคาปีติ กายและจิตอิ่มและกายเบาเลื่อนลอยไปได้

(5) ผรณาปีติ กายและจิตอิ่ม เย็นสบายซาบซ่านทั่วสรรพางค์กาย ปีติทั้ง 5 นี้อันใดอันหนึ่งเป็นองค์ที่ 3 สุขอันเป็นไปในกายและจิต เป็นองค์ที่ 4 และเอกัคคตา ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่านไปมา จัดเป็นองค์ครบ 5

ฌาณที่พร้อมด้วยองค์ 5 นี้ชื่อว่าปฐมฌาณฯ หุตยฌาณ มีองค์ 3 คือปิติ สุข เอกัคคตา ตติ
ฌาณมีองค์ 2 คือสุข เอกัคคตา จตฺตถฌาณมีองค์ 2 คือเอกัคคตา อุเบกขา นี้จัดโดยฌาณจุ
กกนัย ถ้าจัดโดยฌาณปัญจกนัยเป็นดังนี้ ปฐมฌาณมีองค์ 5 คือ วิตก วิจาร สุข เอกัคคตา
หุตติฌาณ มีองค์ 4 คือ วิจาร ปิติ สุข เอกัคคตา ตติยฌาณมีองค์ 3 คือปิติ สุข เอกัคคตา
จตฺตถฌาณมีองค์ 2 คือ สุข เอกัคคตา ปัญจฌาณมีองค์ 2 คือ เอกัคคตาอุเบกขา
กุกฺกนัยผู้เจริญ กสิณนี้อาจได้สำเร็จฌาณสมาบัติโดยจตุกกนัย หรือปัญจกนัยดังกล่าวมานี้

(2) วิธีเจริญอาโปกสิณ โยคาวจรกุกฺกนัยผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญอาโปกสิณ ถ้าเป็นผู้มี
วาสนาสั่งสมอาโปกสิณมาแต่ชาติก่อนๆ แล้ว ถึงจะมีได้ตกแต่งกสิณเลยเพียงแต่เพ่งดูน้ำในที่
ใดที่หนึ่งเช่นในสระในบ่อ ก็อาจสำเร็จอุคคหนิมิตและปฐฺกาคณิมิตโดยง่าย ถ้ากุกฺกนัยอันหา
วาสนาในอาโปกสิณมิได้ พึงเจริญอาโปกสิณในปัจจุบันชาตินี้ ก็พึงทำเอาอาโปกสิณด้วยน้ำที่
ใสบริสุทธิ์เอาน้ำใส่ภาชนะ เช่นบาตรหรือขันให้เต็มเพียงขอบปากยกไปตั้งไว้ในที่กำบัง ตั้งม้
สี่เหลี่ยมสูงคืบ 4 นิ้ว กระทบิธีทั้งปวงโดยทำนองที่กล่าวไว้ในวิธีเจริญปฐฺกวิกสิณนั้นเถิด คำ
บริกรรมภาวนาในอาโปกสิณว่า อาโป ๆ น้ำ ๆ พึงบริกรรมดังนี้รำไปร้อยครั้งพันครั้ง จนกว่า
จะได้สำเร็จอุคคหนิมิต ปฐฺกาคณิมิต และอัปฺปนาฌาณ โดยลำดับ ก็อุคคหนิมิตในอาโปกสิณ
นี้ปรากฏดุจไหว ๆ กระเพื่อม ๆ อยู่ ถ้าน้ำนั้นประกอบด้วยกสิณโทษคือเจือปนด้วยเปลือกตม
หรือฟอง ก็จะไม่ปรากฏในอุคคหนิมิตด้วย ส่วนปฐฺกาคณิมิต ปรากฏปราศจากกสิณโทษ เป็น
ดุจกาบข้าวตาลแก้วมณีที่จะประดิษฐานในอากาศ มิฉะนั้นดุจมณฑลแว่นแก้วมณี เมื่อปฐฺกาค
ณิมิตเกิดแล้วโยคาวจรกุกฺกนัยทำปฐฺกาคณิมิตให้เป็นอารมณ์ บริกรรมไปว่า อาโป ๆ น้ำ ๆ
ดังนี้ จะได้ถึงจตฺตถฌาณหรือปัญจฌาณตามลำดับ

(3) วิธีเจริญเตโชกสิณ โยคาวจรกุลบุตรผู้มีวาสนาบารมี เคยเจริญเตโชกสิณมาแล้วในชาติก่อน เพียงแต่เพ่งเปลวไฟในทีใดทีหนึ่ง บริกรรมภาวนาว่า เตโชฯ ไฟ ๆ ดังนี้ ก็อาจได้สำเร็จอุคคหนิมิตและปฐภาคินิมิตโดยง่าย ถ้าผู้ไม่เคยบำเพ็ญมาแต่ชาติก่อน พรารถนาจะเจริญเตโชกสิณ พึงหาไม้แก่นที่สนดีมาตากไว้ให้แห้ง บั่นออกไว้เป็นท่อนๆ แล้วนำไปไต้ต้นไม้ หรือทีใดทีหนึ่งซึ่งเป็นที่สมควร แล้วกองฟืนเป็นกองๆ ดังจะอบบาตร จุดไฟเข้าไปให้รุ่งเรือง แล้วเอาเสื่อลำแพน หรือแผ่นหนังหรือแผ่นผ้า มาเจาะเป็นช่องกลมกว้างประมาณคืบ 4 นิ้ว แล้วเอาขึงไว้ตรงหน้า นั่งตามพิธีที่กล่าวไว้ในปฐวิกสิณแล้วตั้งจิตกำหนดว่า อันนี้เป็นเตโชธาตุ แล้วจึงบริกรรมว่า เตโชฯ ไฟๆ ดังนี้รำไปจนกว่าจะได้สำเร็จอุคคหนิมิต และปฐภาคินิมิต โดยลำดับไป

อุคคหนิมิตในเตโชกสิณนี้ ปรากฏดุจเปลวเพลิงลุกไหม้ไหว ๆ อยู่เสมอ ถ้ามิได้ทำดวงกสิณพิจารณาไฟในเตาเป็นต้น เมื่ออุคคหนิมิตเกิดขึ้น กสิณโทษก็จะปรากฏด้วย ส่วนปฐภาคินิมิต ปรากฏมิได้หวั่นไหว จะปรากฏดุจท่อนผ้ากำพลแดงอันประดิษฐานอยู่บนอากาศ หรือเหมือนกาบข้าวตาลทองคำฉะนั้น เมื่อปฐภาคินิมิตปรากฏแล้ว โยคาวจรก็จะได้สำเร็จฌานตามลำดับจนถึงจตุตถฌาน ปัญจฌาน

(4) วิธีเจริญวาโยกสิณ ให้เพ่งลมที่พัดอันปรากฏอยู่ที่ยอดอ้อย ยอดไผ่ ยอดไม้ หรือปลายผมที่ถูกลมพัดไหวอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วพึงตั้งสติไว้ว่า ลมพัดต้องในที่นี้ หรือลมพัดเข้ามาในช่องหน้าต่าง หรือช่องฝา ถูกต้องภายในทีใดก็พึงตั้งสติไว้ในที่นั้น แล้วพึงบริกรรมว่า วาโยฯ ลมๆ ดังนี้รำไป จนกว่าจะสำเร็จอุคคหนิมิตและปฐภาคินิมิต อุคคหนิมิตในวาโยกสิณนี้ จะปรากฏไหว ๆ เหมือนไอแห่งข้าวปายาส อันบุคคลปลงลงจากเตาใหม่ๆ ปฐภาคินิมิตจะปรากฏอยู่เป็นอันตมิตมิได้หวั่นไหว เมื่ออุคคหนิมิตเกิดแล้ว โยคาวจรกุลบุตรก็จะได้สำเร็จฌานโดยลำดับ

(5) วิธีเจริญนิลกสิณ โยคาวจรกุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญนิลกสิณพึงพิจารณานิमित्त สีเขียวเป็นอารมณ์ ถ้าเป็นผู้มีวาสนาบารมีเคยได้เจริญนิลกสิณมาแต่ชาติก่อนๆ แล้ว เพียงแต่ พง์ดุดอกไม้สีเขียวหรือผ้าเขียวเป็นต้น ก็อาจได้อุคคหนิमितและปฏิกาคนิमित ส่วนผู้พึงจะ เจริญนิลกสิณในชาติปัจจุบันนี้ พึงทำดวงกสิณก่อน พึงเอาดอกไม้อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีสีเขียว ล้วนอย่างเดียว มาลำดับลงในผอบ หรือฝากล่องให้เสมอขอบปาก อย่าให้เกสรแลก้าน ปรากฏ ให้แลเห็นแต่กลีบสีเขียวอย่างเดียว หรือจะเอาผ้าเขียวซึ่งที่ปากผอบหรือฝากล่องทำ ให้เสมอดังหน้ากลองก็ได้ หรือจะเอาของที่เขียวเช่นคราม เป็นต้น มาทำเป็นดวงกสิณเหมือน อย่างปฐวีกสิณก็ได้

เมื่อทำดวงกสิณเสร็จแล้วพึงปฏิบัติพิริตตยทำนองที่กล่าวไว้ในปฐวีกสิณนั้นเถิด พึงบริกรรม ภาวนานานานี้ลึๆ เขียวๆ ดังนี้รำไป จนกว่าอุคคหนิमित และปฏิกาคนิमितจะเกิดขึ้น อุคคหนิमित ในนิลกสิณนี้มีกสิณโทษอันปรากฏ ถ้ากสิณนั้นกระทำด้วยดอกไม้ก็เห็นเกสร-ก้าน และ ระหว่างกลีบปรากฏส่วนปฏิกาคนิमितจะปรากฏดุจกาบข้าวตอลแก้วมณีตั้งอยู่ในอากาศ เมื่อ ปฏิกาคนิमितเกิดแล้ว อุปจารณาณและอัปปนาณาณก็จะเกิดดังกล่าวแล้วในปฐมกสิณ

(6-7-8) วิธีเจริญปีตกสิณโลหิตกสิณ-โอทาทกสิณ วิธีเจริญกสิณทั้ง 3 นี้ เหมือนกับ นีลกสิณ ทุกอย่าง ปีตกสิณพ่งสีเหลือง บริกรรมว่าปีตกัๆ เหลืองๆ โลหิตกสิณพ่งสีแดง บริกรรมว่า โลหิตัๆ แดงๆ โอทาทกสิณ พ่งสีขาว บริกรรมว่า โอทาทัๆ ขาวๆ ดังนี้รำไป จนกว่าจะเกิด อุคคหนิमितและปฏิกาคนิमित ลักษณะอุคคหนิमित และปฏิกาคนิमितก็เหมือนในนิลกสิณ ต่างกันแต่สีอย่างเดียวกันเท่านั้น

(9) วิธีเจริญอาโลกกสิณ โยคาวจรกุลบุตรผู้เจริญอาโลกกสิณนี้ ถ้าเป็นผู้มีวาสนาบารมี เคย ได้เจริญมาแต่ชาติก่อนๆ แล้วเพียงแต่พ่งดูแสงพระจันทร์หรือแสงพระอาทิตย์ หรือช่อง หน้าต่างเป็นต้นที่ปรากฏเป็นวงกลมอยู่ที่ฝาหรือที่พื้นนั้นๆ ก็อาจสำเร็จอุคคหนิमितและ

ปฏิภาคนิมิตโดยง่าย ส่วนโยคาวจรที่พึงจะเจริญกสิณในชาติปัจจุบันนี้ เมื่อจะเจริญต้องทำ
ดวงกสิณก่อน พึงหาหม้อมาเจาะให้เป็นช่องกลมประมาณคืบ 4 นิ้ว เอาประทีปตามไว้ข้างใน
ปิดปากหม้อเสียให้ดี ผินช่องหม้อไปทางฝา แสงสว่างที่ออกทางช่องหม้อก็จะปรากฏเป็น
วงกลมอยู่ที่ฝา พึงนั่งพิจารณาตามวิธีที่กล่าวไว้ในปฐวิกสิณ บริกรรมว่า อาโลโกฯ แสงสว่างฯ
ดังนี้รำไป จนกว่าจะได้สำเร็จอุคคหนิมิตและปฏิภาคนิมิต อุคคหนิมิตในอาโลกกสิณนี้
ปรากฏดุจวงกลมอันปรากฏที่ฝานั้นแล ส่วนปฏิภาคนิมิตปรากฏ่องใสเป็นแท่งทึบ ดังดวง
แห่งแสงสว่างฉะนั้น

(10) วิธีเจริญอากาศกสิณ โยคาวจรกุลบุตรผู้ปรารถนาจะเจริญอากาศกสิณนี้ ถ้าเป็นผู้มี
วาสนาบารมี เคยสั่งสมมาแล้วแต่ชาติก่อน เพียงแต่พาดูช่องฝา ช่องดาน หรือช่องหน้าต่าง
เป็นต้น ก็อาจสำเร็จอุคคหนิมิต และปฏิภาคนิมิตโดยง่าย ถ้าไม่มีวาสนาบารมีในกสิณ ข้อนี้
มาก่อนต้องทำดวงกสิณก่อน เมื่อจะทำดวงกสิณ พึงเจาะฝาเจาะแผ่นหนังหรือเสื่อลำแพนให้
เป็นวงกว้างคืบ 4 นิ้ว ปฏิบัติการทั้งปวง โดยทำนองที่กล่าวไว้ในปฐวิกสิณบริกรรมว่า อากา
โสภา อากาศฯ ดังนี้รำไปจนกว่าจะเกิดอุคคหนิมิต และปรากฏรูปวงกลมอากาศ แต่มีที่สดุฝา
เป็นต้นเจือปนอยู่บ้าง ส่วนปฏิภาคนิมิต ปรากฏเป็นวงกลมอากาศเท่ากับวงกสิณเด่นอยู่ และ
สามารถแผ่ออกให้ใหญ่ได้ตามต้องการ

(11) วิธีเจริญอุทฺตมาตกะอสุภกรรมฐาน โยคาวจรกุลบุตร ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญ
กรรมฐานนี้ พึงไปสู่ที่พิจารณาอุทฺตมาตกะอสุภนิมิตอย่าไปไต่ลม พึงไปเหนือลม ถ้าทางข้าง
เหนือลมมีรั้วและหนามกั้นอยู่ หรือมีโคลนตมเป็นต้น ก็พึงเอาผ้าหรือมือปิดจมูกไป เมื่อไปถึง
แล้วอย่าเพ้อและดูอสุภนิมิตก่อน พึงกำหนดทิศก่อน ยืนอยู่ในทิศใดเห็นซากอสุภะไม่ถนัด น้ำ

จิตไม่ควรแก่ภวานากรรม พึงเว้นทศนั้นเสีย ออย่ายืนทศนั้น พึงไปยืนในทศที่เห็นชากอสุภะ
ถนัด น้ำจิตก็ควรแก่กรรมฐาน อนึ่งอย่ายืนในที่ไต้ลม กลืนอสุภะจะเปียดเบียน ออย่ายืนข้าง
เหนือลมหม่อมมนุษย์ที่สิงอยู่ในชากอสุภะจะโกรธเคือง พึงหลีกเลี่ยงเสียสักหน่อย อนึ่งอย่า
ไกล้สักไกลสัก ยืนไกล้สักกวากอสุภะไม่ปรากฏแจ้ง ยืนไกล้สักจะไม่สบายเพราะกลืนอสุภะ
และปฏิกุศลด้วยชากศพ ยืนชิดเท่านั้น ชิดศีรษะนักจะไม่เห็นชากอสุภะหมดทั้งกาย พึงยืนในที่
ท่ามกลางตัวอสุภะในที่ที่สบาย เมื่อยืนอยู่ดังนี้ ถ้าก้อนศิลาจอมปลวกต้นไม้ หรือกอหญ้าเป็น
ต้น ปรากฏแก่จักขุ จะเล็กใหญ่ ขาวดำ ยาวสั้น สูงต่ำอย่างไร ก็พึงกำหนดรู้อย่างนั้นๆ แล้ว
ต่อไปพึงกำหนดอุทุมตกะอสุภะนี้ โดยอาการ 6 อย่าง คือ สี เกท สันฐาน ทิศ ที่ตั้งอยู่ใน
ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย กำหนดสันฐานอสุภะนี้ เป็นร่างกายของคนดำ คนขาวเป็นต้น
กำหนดเกทนั้น คือกำหนดว่าชากอสุภะนี้เป็นร่างกายของคนที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย มัชฌิมวัย
ปัจฉิมวัย กำหนดสันฐานนั้นคือ กำหนดว่า นี่เป็นสันฐานศีรษะ-ท้อง-สะเอว-เป็นต้น กำหนด
ทศนั้นคือ กำหนดว่า ในชากอสุภะนี้มีทศ 2 คือ ทศเบื้องต่ำ-เบื้องบน ท่านกายตั้งแต่นาภีลง
มาเป็นทศเบื้องต่ำ ตั้งแต่นาภีขึ้นไปเป็นทศเบื้องบนกำหนดที่ตั้งนั้น คือกำหนดว่ามีอยู่ข้างนี้
เท้าอยู่ข้างนี้ ศีรษะอยู่ข้างนี้ ท่ามกลางกายอยู่ที่นี้ กำหนดปริเวณนั้นคือกำหนดว่า ชากอสุภะ
นี้มีกำหนดในเบื้องต่ำด้วยพื้นเท้า มีกำหนดในเบื้องบนคือปลายผม มีกำหนดในเบื้องขวาง
ด้วยหนังเต็มไปด้วยเครื่องเนา 31 ส่วน โยคาวจรพึงกำหนดพิจารณาอุทุมตกะ อสุภะนิमितนี้
ได้เฉพาะแต่ชากอสุภะ อันเป็นเพศเดียวกับตน คือถ้าเป็นชาย ก็พึงพิจารณาเพศชายอย่าง
เดียว

เมื่อพิจารณาอุทุมตกะอสุภะนั้น จะนั่งหรือยืนก็ได้ แล้วพึงพิจารณาให้เห็นอนิสงสีในอสุภ
กรรมฐานพึงสำคัญประหนึ่งดวงแก้ว ตั้งไว้ซึ่งความเคารพรักใคร่ยิ่งนัก ผู้กจิตไว้ในอารมณ์คือ

อสุภะนั้นไว้ให้มันด้วยคิดว่าอาตมาจะได้พ้นชาติ ชรา มรณทุกข์ด้วยวิธีปฏิบัติดังนี้แล้ว ฟังลืม
จักขุขึ้นแลดูอสุภะ ถือเอาเป็นนิमित แล้วเจริญบริกรรมภาวนาไปว่า อุทฺธมาตกํ ปฏิกูลํ
ซากศพพองขึ้น เป็นของน่าเกลียดดังนี้รำไป ร้อยครั้ง พันครั้ง ลืมจักขุดูแล้วฟังหลับ-จักขุ
พิจารณา ทำอยู่ดังนี้เรื่อยไป จนเมื่อหลับจักขุดู ก็เห็นอสุภะเหมือนเมื่อลืมจักขุดูเมื่อใด ชื่อว่า
ได้อุคคหนิमितในกาลเมื่อนั้น ครั้นได้อุคคหนิमितแล้ว ถ้าไม่ละความเพียรพยายามก็จะได้
ปฏิภาคนิमित อุคคหนิमितปรากฏเห็นเป็นของฟังเกลียดฟังกลัว และแปลกประหลาดยิ่งนัก ปกิ
ภาคนิमितปรากฏดูบุรุษมีกายอันอ้วนพี กินอาหารอิ่มแล้วนอนอยู่ฉะนั้น เมื่อได้ปฏิภาคนิमित
แล้ว นีวรณธรรมทั้ง 5 มีกามฉันทะเป็นต้น ก็ปราศจากสันดานสำเร็จอุปจารณาณ และอัปป
นาณาณ และความชำนาญแคล่วคล่องในฌานโดยลำดับไป

(12) วิธีเจริญวินีลกอสุภกรรมฐาน วินีลกอสุภะนั้นคือซากศพกำลังพองเขียว วิธีปฏิบัติทั้ง
ปวงเหมือนในอุทฺธมาตกอสุภะ แต่คำบริกรรมว่า วินีลกํ ปฏิกูลํ อสุภะขึ้นพองเขียวน่า
เกลียดดังนี้ อุคคหนิमितในอสุภะนี้ปรากฏมีสีต่างๆ แปรต่างกัน ปฏิภาคนิमितปรากฏเป็นสีแดง
ขาว เขียว เจือกัน

(13) วิธีเจริญวิบุพพกอสุภกรรมฐาน วิบุพพกอสุภะนี้ คือซากศพมีน้ำหนองไหล วิธีปฏิบัติ
เหมือนในอุทฺธมาตกอสุภะทุกประการ แต่คำบริกรรมว่า วิบุพพกํ ปฏิกูลํ ซากศพมีน้ำ
หนองไหลน่าเกลียดดังนี้เท่านั้น อุคคหนิमितในอสุภะนี้ปรากฏเหมือนมีน้ำหนอง น้ำเหลือง
ไหลอยู่มิขาด ส่วนปฏิภาคนิมนั้น ปรากฏเหมือนตั้งร่างอสุภะสงบนิ่งอยู่มิได้หวั่นไหว

(14) วิธีเจริญวิหิตกอสุภกรรมฐาน อสุภะนี้ ได้แก่ซากศพที่ถูกตัดออกเป็นท่อนๆ ทั้งอยู่ใน
ที่มีสนามรบหรือป่าช้าเป็นต้น วิธีปฏิบัติทั้งปวงเหมือนในอุทฺธมาตกอสุภะ แต่คำ

บริกรรมว่า วิชิตกัม ปฏิกูลัม ชากศพชาตเป็นท่อนๆ น่าเกลียดดังนี้เท่านั้น อุกคหนิมิตปรากฏ เป็นชากอสุภะชาตเป็นท่อนๆ ส่วนปฏิกาคนิมิตปรากฏเหมือนมีอวัยวะครบบริบูรณ์ มิเป็น ช่องชาตเหมือนอย่างอุคคหนิมิต

(15) **วิธีเจริญวิชิตกอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจรพิจารณาชากศพอันสัตว์ มิแรง กา และ สุนัขเป็นต้น กัดกินแล้วอวัยวะชาตไปต่างๆ บริกรรมว่า วิชิตกัม ปฏิกูลัม ชากศพที่สัตว์กัดกิน อวัยวะต่างๆ เป็นของน่าเกลียด ดังนี้รำไปกว่าจะได้สำเร็จอุคคหนิมิต และปฏิกาคนิมิต ก็ อุคคหนิมิตในอสุภะนี้ ปรากฏเหมือนชากอสุภะ อันสัตว์กัดกินกลิ้งอยู่ในที่นั้นๆ ปฏิกาคนิมิต ปรากฏบริบูรณ์สิ้นทั้งกาย จะปรากฏเหมือนที่สัตว์กัดกินนั้นมิได้

(16) **วิธีเจริญวิชิตตอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจร พึงนำมาเองหรือให้ผู้อื่นนำมาซึ่งชากอสุ ภะที่ตกร้ายรายอยู่ในที่ต่างๆ แล้วมากองไว้ในที่เดียวกัน แล้วกำหนดพิจารณา บริกรรมว่า วิชิตตกัม ปฏิกูลัม ชากศพอันซัดไปในที่ต่างๆ เป็นของน่าเกลียดดังนี้รำไป จนกว่าจะได้อุคคห นิมิตและปฏิกาคนิมิต อุคคหนิมิตในอสุภะนี้ ปรากฏเป็นช่องๆ เป็นระยะๆ เหมือนร่างอสุภะ นั้นเอง ปฏิกาคนิมิตปรากฏเหมือนกายบริบูรณ์จะมีช่องมีระยะหามิได้ฯ

(17) **วิธีเจริญหตวิชิตตอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจรพึงนำเอามาหรือให้ผู้อื่นนำเอามา ซึ่ง ชากอสุภะที่คนเป็นข้าศึก สับฟันกันเป็นท่อนท่อนใหญ่ทิ้งไว้ในที่ต่างๆ ลำดับเข้าให้ห่างกัน ประมาณนิ้วมือหนึ่ง แล้วกำหนดพิจารณาบริกรรมว่า หตวิชิตตกัม ปฏิกูลัม ชากศพชาตเป็น ท่อนน้อยท่อนใหญ่ เป็นของน่าเกลียดดังนี้รำไป กว่าจะได้อุคคหนิมิต และปฏิกาคนิมิต อุคคหนิมิตในอสุภะนี้ ปรากฏจรรอยปากแผลอันบุคคลประหาร ปฏิกาคนิมิตปรากฏตั้งเต็ม บริบูรณ์ทั้งกาย มิได้เป็นช่องเป็นระยะฯ

(18) **วิธีเจริญโลหิตกอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจรพิจารณาซากศพที่คนประหารสับฟันใน
อวัยวะ มีมือแล เท้าเป็นต้น มีโลหิตไหลออกอยู่และทิ้งไว้ในที่ทั้งหลายมีสนามรบเป็นต้น หรือ
พิจารณาอสุภะที่มีโลหิตไหลออกจากแผล มีแผลฝีเป็นต้นก็ได้ บริกรรมว่า โลหิตกัม ปฏิกูลํ อสุ
ภะนี้โลหิตไหลเปราะเปื้อนเป็นของน่าเกลียดดังนี้รำไป กว่าจะได้อุคคหนิमितและปฏิกาคนิमित
อุคคหนิमितในอสุภะนี้ ปราภคณคจจะผ้าแดงอันต้องลมแล้วแลไหวๆ อยู่ ปฏิกาคนิमितปราภค
เป็นอันดีจะได้ไหวหามิได้

(19) **วิธีเจริญปุพุกอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจรพิจารณาซากศพของมนุษย์หรือสัตว์ มีสุนัข
เป็นต้น ที่มีหนองคลานคร้ำอยู่ บริกรรมว่า ปุพุกัม ปฏิกูลํ อสุภะที่หนองคลานคร้ำอยู่ เป็น
ของน่าเกลียดดังนี้รำไป กว่าจะได้อุคคหนิमित แลปฏิกาคนิमित อุคคหนิमितในอสุภะนี้ ปราภค
มีอาการหวั่นไหว ตั้งหมู่หนองอันสัตยูจระคลานอยู่ ปฏิกาคนิमितปราภคมีอาการอันสงบเป็นอัน
ดีดุจกองข้าวสาลีอันขาวฉะนั้น

(20) **วิธีเจริญอัญญิกอสุภกรรมฐาน** ให้โยคาวจรพิจารณาซึ่งซากศพที่เหลือแต่กระดูกอย่าง
เดียว จะพิจารณาร่างกระดูกที่ติดกันอยู่ทั้งหมดยังไม่เคลื่อนหลุดไปจากกันเลยก็ได้ จะ
พิจารณาร่างกระดูกที่เคลื่อนหลุดไปจากกันแล้วโดยมากยังติดกันอยู่บ้างก็ได้ จะพิจารณา

ท่อนกระดูกอันเดียวก็ได้ ตามแต่จะเลือกพิจารณา แล้วพึงบริกรรมว่า อัญญิกัม ปฏิกูลํ กระดูก
เป็นของน่าเกลียดดังนี้รำไป กว่าจะสำเร็จอุคคหนิमितและปฏิกาคนิमित ถ้าโยคาวจรพิจารณา
แต่ท่อนกระดูกอันเดียว อุคคหนิमितและปฏิกาคนิमितปราภคเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าโยคาวจร
พิจารณากระดูกที่ยังติดกันอยู่ทั้งสิ้น อุคคหนิमितปราภคปราภคเป็นช่องๆ เป็นระยะๆ
ปฏิกาคนิमितปราภคเป็นร่างกายอสุภะบริบูรณ์สิ้นทั้งนั้น

(21-30) วิธีเจริญอนุสสติ 10 ประการ คือ พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ธมมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระธรรม สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ สีลानุสสติ ระลึกถึงคุณศีล จาคานุสสติ ระลึกถึงคุณทาน เทวตานุสสติ ระลึกถึงคุณเทวดา อุปสมมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพาน มรณสสติ ระลึกถึงความตาย กายคตาสติ ระลึกไปในกายของตน อานาปานสติ ระลึกถึงลมหายใจเข้าออก

ในอนุสสติ 10 ประการนี้ จะอธิบายพิสดารเฉพาะอานาปานสติดังต่อไปนี้
โยคาวจรกุลบุตรผู้เจริญอานาปานสติกรรมฐานพึงเข้าไปอาศัยอยู่ในป่า หรือโคนไม้ หรืออยู่ในเรือนโรงศาลากุฏิวิหารอันว่างเปล่า เป็นที่เงียบสงัดแห่งใดแห่งหนึ่งอันสมควรแก่ภาวนาอนุโยคแล้ว พึงนั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรงดำรงสติไว้ให้มั่น คอยกำหนดรู้ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก อย่าให้ลึมหอง เมื่อหายใจเข้าก็พึงกำหนดรู้ว่าหายใจเข้า เมื่อหายใจออกก็พึงกำหนดรู้ว่าหายใจออก เมื่อหายใจเข้าออกยาวหรือสั้น ก็พึงกำหนดรู้ประจักษ์ชัดทุกๆ ครั้งไปอย่าลึมหอง อนึ่งท่านสอนให้กำหนดนับด้วยเมื่อลมหายใจเข้าและออกอันใดปรากฏแจ้ง ก็ให้นึกนับว่าหนึ่ง ๆ รอบที่สองนับว่าสองๆ ไปจนถึงห้าๆ เป็นปัญจกะ แล้วตั้งต้นหนึ่งๆ ไปใหม่ไปจนถึงหกๆ เป็นฉกกะ แล้วนับตั้งต้นใหม่ไปถึงเจ็ดๆ เป็นสัตตกะ แล้วนับตั้งต้นใหม่ไปจนถึงแปดๆ เป็นอัฏฐกะ แล้วนับตั้งแต่ต้นใหม่ไปจนถึงเก้าๆ เป็นนวกะ แล้วนับตั้งต้นใหม่ไปจนถึงสิบๆ เป็นทสกะแล้วกลับนับตั้งต้นใหม่ตั้งแต่ปัญจกะหมวด 5 ไปถึงทสกะหมวด 10 โดยนัยนี้เรื่อยไป เมื่อกำหนดนับลมที่เดินโดยคล่องนาสิกด้วยประการดังนี้ ลมหายใจเข้าออกก็จะปรากฏแก่โยคาวจรกุลบุตรชัดและเร็วเข้าทุกที อย่าพึงเอาสติตามลมเข้าออกนั้นเลย พึงคอยกำหนดนับให้เร็วตามลมเข้าออกนั้นว่า
1. 2. 3. 4. 5. / 1. 2. 3. 4. 5. 6. / 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. / 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. / 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. / 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. / พึงนับตามลมหายใจเข้าออกดังนี้รำไป จิตก็

จะเป็นเอกัคคตาถึงซึ่งความเป็นหนึ่ง มีอารมณ์เดียวด้วยกำลังอันนับลมนั้นเทียว บางองค์ก็เจริญแต่มนสิการกรรมฐานนี้ด้วยสามารถถอนนับลมนั้น ลมอัสสาสะ-ปัสสาสะ ก็ดับไปโดยลำดับๆ กระทบกระทบก็ระงับลง จิตก็เบาขึ้น แล้วกายก็เบาขึ้นด้วยดุจถึงซึ่งอาการอันลอยไปในอากาศ เมื่อลมอัสสาสะ-ปัสสาสะหายดับลงแล้ว จิตของโยคาวจรนั้นก็มิแต่มีแต่มีนิมิตคิลมอัสสาสะ-ปัสสาสะสุขุมละเอียดเป็นอารมณ์ เมื่อพยายามต่อไปลมสุขุมก็ดับลง เกิดลมสุขุมละเอียดยิ่งขึ้นประหนึ่งหายไปหมดโดยลำดับๆ ครั้นปรากฏเป็นเช่นนั้นอย่าพึงตกใจและลูกหนีไป เพราะจะทำให้กรรมฐานเสื่อมไป พึงทำความเข้าใจไว้ว่า ลมหายใจไม่มีแก่คนตาย คนดำน้ำ คนเข้าฌาน คนอยู่ในครรภ์มารดาตั้งนี้แล พึงเตือนตนเองว่าบัดนี้เราก็มิได้ตายลมละเอียดเข้าต่างหาก แล้วพึงคอยกำหนดลมในที่ๆ มันเคยกระทบเช่นปลายจมูกไว้ ลมก็มาปรากฏดังเดิม เมื่อทำความเข้าใจโดยนัยนี้ มิช้าอุคคหนิมิตและปฐวิภาคนิมิตก็จะปรากฏโดยลำดับไป อุคคหนิมิตและปฐวิภาคนิมิต ในอนาปานสติกรรมฐานนี้ย่อมปรากฏแก่โยคาวจรต่างๆ กัน บางองค์ปรากฏดังปุยนุ่นบ้างปุยสำลีบ้าง บางองค์ปรากฏเป็นวงช่องรัศมีบ้าง ดวงแก้วมณีแก้วมุกดาบ้างบางองค์ปรากฏมีสัมผัสหยาบ คือเป็นดังเมล็ดในฝ้ายบ้าง ดังเสี้ยนสะเก็ดไม้แก่นบ้าง บางองค์ปรากฏดังด้ายสายสังวาลย์บ้าง เปลวควันบ้าง บางองค์ปรากฏดังใยแมลงมุมอันซึ่งอยู่บ้าง แผ่นเมฆและดอกบัวหลวง และจักรรถบ้าง บางที่ปรากฏดังดวงพระจันทร์พระอาทิตย์ก็มี การที่ปรากฏนิมิตต่างๆ กันนั้นเป็นด้วยปัญญาของโยคาวจรต่างกัน

อนึ่งธรรม 3 ประการ คือ ลมเข้า 1 ลมออก 1 นิมิต 1 จะได้เป็นอารมณ์ของจิตอันเดียวกันหา มิได้ลมเข้าก็เป็นอารมณ์ของจิตอันหนึ่ง ลมออกก็เป็นอารมณ์ของจิตอันหนึ่ง นิมิตก็เป็นอารมณ์ของจิตอันหนึ่ง เมื่อรู้ธรรม 3 ประการนี้แจ้งชัดแล้วจึงจะสำเร็จอุปจารฌานและอัปปนาฌาน เมื่อไม่รู้ธรรม 3 ประการก็ย่อมไม่สำเร็จ อานาปานสติกรรมฐานนี้เป็นไปเพื่อตัดเสียซึ่งวิตกต่างๆ เป็นอย่างดีด้วยประการฉะนี้ๆ

(31-40) ส่วนกรรมฐานอีก 6 ประการคือ อปัมัญญาพรหมวิหาร 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1 จตุธาตวัตถาน 1 จะไม่อธิบาย จะได้อธิบายแต่รูปกรรมฐาน 4 ดังต่อไปนี้

โยคาวจรกฤตบุตรผู้เจริญรูปกรรมฐานที่หนึ่งพึงกสิณทั้ง 9 มีปฐวีกสิณเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งเว้นอากาศกสิณเสีย เมื่อสำเร็จรูปาวจรฌานอันเป็นที่สุดแล้วเจริญรูปาวจรฌานในรูปกรรมฐานต่อไป พึงเพิกกสิณนั้นเสีย คืออย่างกำหนดนิกขมายเอากสิณนิमितเป็นอารมณ์ พึงตั้งจิตเพ่งนิกขพิจารณอากาศที่ดวงกสิณเกาะหรือเพิกแล้วเหลืออยู่แต่อากาศ ที่ดวงกสิณเกาะหรือเพิกแล้วเหลืออยู่แต่อากาศเปล่าเป็นอารมณ์ พิจารณาไปๆ จนอากาศเปล่าเท่างกสิณปรากฏในมโนทวารในกาลใด ในกาลนั้นให้โยคาวจรพิจารณอากาศอันเป็นอารมณ์ บริกรรมว่า อนนโต อากาโส อากาศไม่มีที่สิ้นสุดดังนี้รำไป เมื่อบริกรรมนี้ก็อยู่ดังนี้เรื่อยๆ จิตก็สงบระงับตั้งมั่นเป็นอุچارสมาธิไปจนถึงอัปนาสมาธิโดยลำดับ สำเร็จเป็นรูปฌานที่ 1 ชื่อว่า อากาสนัญญาตนฌาน เมื่อจะเจริญรูปกรรมฐานที่ 2 ต่อไป พึงละอากาศนิमितที่เป็นอารมณ์ของรูปฌานที่แรกนั้นเสีย พึงกำหนดจิตที่ยึดห่วงเอาอากาศเป็นอารมณ์นั้นมาเป็นอารมณ์ต่อไป บริกรรมว่า อนนตํ วิญญานํ วิญญานไม่มีที่สิ้นสุดดังนี้รำไปจนกว่าจะได้สำเร็จรูปฌานที่ 2 ชื่อว่า วิญญานัญญาตนฌาน

เมื่อจะเจริญรูปฌานที่ 3 ต่อไป พึงละรูปวิญญานที่แรกที่เป็นอารมณ์ของรูปฌานที่ 2 นั้นเสีย มายึดห่วงเอาความที่ไม่มีของรูปฌานที่แรก คือกำหนดว่ารูปวิญญานแรกนี้ไม่มีในที่ใด ดังนี้เป็นอารมณ์แล้วบริกรรมว่า นตถิกิจฺจํ อรูปวิญญานที่แรกนี้มีได้มีมิได้เหลือติดอยู่ในอากาศดังนี้เรื่อยๆ ไปก็จะสำเร็จรูปฌานที่ 3 ชื่อว่า อากิญจัญญาตนฌาน

เมื่อจะเจริญรูปกรรมฐานที่ 4 ต่อไป พึงปล่อยวางอารมณ์ของรูปฌานที่ 3 คือ ที่สำคัญมั่นว่ารูปฌานที่แรกไม่มีดังนี้เสีย พึงกำหนดเอาแต่ความละเอียดปราณีตของรูปฌานที่ 3 เป็นอารมณ์ทำบริกรรมว่า สนตเมตํ ปณีตเมตํ รูปฌานที่ 3 นี้ละเอียดนักประณีตนัก จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ดังนี้เรื่อยๆ ไป ก็จะได้สำเร็จรูปฌานที่ 4 ชื่อว่า เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน

จะอธิบายฌานและสมาบัติต่อไป ฌานนั้นว่าโดยประเภทเป็น 2 อย่างคือ รูปฌานและอรูปฌานอย่างละ 4 ฌาน เป็นฌาน 8 ประการ ฌานทั้ง 8 นี้ เป็นเหตุให้เกิดสมาบัติ 8 ประการ บางแห่งท่านก็กล่าวว่า ผลสมาบัติ ต่อได้ฌานมีวสี ชำนาญดีแล้ว จึงทำให้สมาบัติบริบูรณ์ขึ้น ด้วยดีได้ เพราะเหตุนี้สมาบัติจึงเป็นผลของฌาน ก็สมาบัติ 8 ประการนี้ ในภายนอก พระพุทธศาสนาก็มี แต่ไม่เป็นไปเพื่อดับกิเลส ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ได้แต่เป็นไปเพื่ออิฏฐุธรรมสุขวิหารและเป็นไปเพื่อเกิดในพรหมโลกเท่านั้น เหมือนสมาบัติของอาหารดาบส และอุทุกดาบสนั้น ส่วนสมาบัติพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นไปเพื่อรำงับดับกิเลส ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้ ว่าโดยประเภทเป็น 2 อย่าง คือ ผลสมาบัติและนิโรธสมาบัติ ผลสมาบัตินั้นย่อมหาธารณะทั่วไปแก่พระอริยเจ้าสองจำพวกคือ พระอนาคามีกับพระอรหันต์ที่ได้สมาบัติ 8 เท่านั้น

อนึ่งฌานและสมาบัตินี้ ถ้าว่าโดยอรรถก็เป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น เพราะฌานนั้นเป็นที่ถึงด้วยดีของฌานลาภีบุคคล จริงอยู่ในอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า ฌานลาภีบุคคล ถึงด้วยดีซึ่งสมาบัติ คือฌานเป็นที่ถึงด้วยดี มีปฐมฌานเป็นต้นดังนี้ อนึ่ง ในพระบาลีแสดง อนุบุพพิหารสมาบัติ 9 ไว้ คือปฐม ทุตติย ตติย จตุตถฌาน อากาสนัญญายตน วิญญาณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และสัญญาเวทียตนิโรธ เป็นสมาบัติที่อยู่ตามลำดับของฌานลาภีบุคคลดังนี้ อนึ่งท่านแสดง อนุบุพพิหารสมาบัติ 9 ไว้ว่า ฌานลาภีบุคคลเมื่อถึงด้วยปฐมฌาน วิตก วิจาร์ณดับไป เมื่อถึงด้วยดีซึ่งตติยฌาน ปิตติดับไป เมื่อถึงด้วยดี ซึ่งจตุตถฌาน ลมัสสาสะปัสสาสะดับไป เมื่อถึงด้วยดีซึ่งอากาสนัญญายตนฌาน รูปสัญญาดับไปเมื่อถึงด้วยดีซึ่งวิญญาณัญญายตนฌาน สัญญาในอากาสนัญญายตนฌานดับไป เมื่อถึงด้วยดีซึ่งอากิญจัญญายตนฌาน สัญญาในวิญญาณัญญายตนฌาน

ดับไป เมื่อถึงด้วยดีซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนฌานสัญญาในอาภิญญายตนฌานดับไป
เมื่อถึงด้วยดีซึ่งสัญญาเวทิตนโรธ สัญญาและเวทนาดับไป ธรรม 9 อย่างนี้ชื่อ อนุบุพพนิโรธ
สมาบัติ สมาบัติเป็นที่ดับหมดแห่งธรรมอันเป็นปัจจนิกแก่ตนตามลำดับดังนี้ คำในอรรถกถา
และบาลีทั้ง 2 นี้สื่อความให้ชัดว่า ฌานและสมาบัติ สมาบัติเป็นผล วิเศษแปลกกันแต่เท่านี้
บุคคลใดปฏิบัติชอบแล้ว บุคคลนั้นย่อมพิจารณาความเป็นไปแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมเห็น
ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ และความตายในสังขารทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมไม่เห็น
ความสุข ความยินดีน้อยหนึ่งในสังขารทั้งหลายเหล่านั้น ไม่เห็นซึ่งอะไรๆ ในเบื้องต้น
ท่ามกลาง หรือที่สุดแห่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้นซึ่งจะเข้าถึงความเป็นของไม่ควรถือเอา อุปมา
เหมือนบุรุษไม่เห็นซึ่งที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ในเบื้องต้น ท่ามกลาง หรือที่สุด ในก้อนเหล็กแดงอัน
ร้อนอยู่ตลอดวัน ที่เข้าถึงความเป็นของควรจับถือสักแห่งเดียวฉันใด บุคคลพิจารณาเห็น
ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ และความตายในสังขารทั้งหลายนั้น ย่อมไม่เห็นความสุข
ความยินดีในสังขารเหล่านั้นแม้หนึ่งหนึ่งฉันนั้น เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นว่า เป็นของร้อนพร้อม
ร้อนมาแต่ต้นตลอดโดยรวบ มีทุกข์มากมีคับแค้นมาก ถ้าใครมาเห็นได้ซึ่งความไม่เป็นไปแห่ง
สังขารทั้งหลายไซ้ ธรรมชาตินี้คือธรรมชาติเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งปวง ธรรมชาติเป็นที่
สลัดคืนแห่งอุปธิทั้งปวง ธรรมชาติเป็นที่สิ้นแห่งตัณหา ธรรมชาติเป็นที่ปราศจากเครื่องย่อม
ธรรมชาติเป็นที่ระงับความกระหาย ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ ธรรมชาตินั้นเป็นที่สงบ เป็นของ
ปราณีตดังนี้ ฐานที่ตั้งแห่งธรรมอันอุดมนี้คือ ศิล บุคคลตั้งมั่นในศิลแล้ว เมื่อกระทำในใจโดย
ชอบแล้ว จะอยู่ในที่ใดๆ ก็ตามปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานด้วยประการ
ฉะนี้

เมื่อโยคาวจรตั้งธรรม 6 กอง มีขั้น 5 เป็นต้น มีปฏิจจนุปบาทเป็นที่สุดได้เป็นพื้น คือ
พิจารณาให้รู้จักลักษณะแห่งธรรม 6 กอง ยึดหน่วงเอาธรรม 6 กองไว้เป็นอารมณ์ได้แล้ว

ลำดับนั้นจึงเอาศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิมาเป็นรากฐาน ศีลวิสุทธินั้นได้แก่ปาฏิโมกขสังวรศีล จิตตวิสุทธินั้นได้แก่อภิญญาสมบัติ 8 ประการ เมื่อตั้งศีลวิสุทธิ และจิตตวิสุทธิเป็นรากฐานแล้ว ลำดับนั้นโยคาวจรพึงเจริญวิสุทธิทั้ง 5 สืบต่อไปโดยลำดับๆ เอาทิฐิวินัยวิสุทธิและกัมมวิธานวิสุทธิเป็นเท้าซ้ายเท้าขวา เอามัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ และปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็น มือซ้ายมือขวา เอาญาณทัสสนวิสุทธิเป็นศีรษะเถิด จึงจะอาจสามารถยกตนออกจากวัฏฏสงสารได้

ทิฐิวินัยวิสุทธินั้นคือปัญญาอันพิจารณาซึ่งนามและรูปโดยสามัญลักษณะ มีสภาวะเป็นปริณามธรรมมิได้เที่ยงแท้ มีปกติแปรผันเป็นต้น เป็นปัญญาเครื่องชำระตนให้บริสุทธิ์จากความเห็นผิดต่างๆ โยคาวจรเจ้าผู้ปรารถนาจะยังทิฐิวินัยวิสุทธิให้บริบูรณ์ พึงเข้าสู่ฌานสมาบัติตามจิตประสงค์ ยกเว้นเสียแต่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เพราะละเอียดเกินไป ปัญญาของโยคาวจรจะพิจารณาได้โดยยาก พึงเข้าแต่เพียงรูปฌาน 4 อรูปฌาน 3 ประการนั้นเถิด เมื่อออกจากฌานสมาบัติอันใดอันหนึ่งแล้ว พึงพิจารณาองค์ฌาน มีวิตกวิจารณ์เป็นต้น แล้วเจตสิกธรรมอันสัมปยุตต์ด้วยองค์ฌานนั้นให้แจ้งชัดโดยลักษณะ กิจ ปัจจุปปุสฐานและอาสันนการณ แล้วพึงกำหนดกฎหมายว่า องค์ฌานและธรรมอันสัมปยุตต์ด้วยองค์ฌานนี้ล้วนแต่เป็นนามธรรม เพราะเป็นสิ่งที่นุ่มไปสู่อารมณ์สิ้นด้วยกัน แล้วพึงกำหนดพิจารณาที่อยู่ของนามธรรม จนเห็นแจ้งว่า หทัยวัตถุ เป็นที่อยู่แห่งนามธรรม อุปมาเหมือนบุรุษเห็นอสรพิษภายในเรือน เมื่อติดตามสกัดคูก็รู้ว่าอสรพิษอยู่ที่นี้ๆ ฉันทใด โยคาวจรผู้แสวงหาที่อยู่แห่งนามธรรมฉันทนั้น ครั้นแล้วพึงพิจารณารูปธรรมสืบต่อไป จนเห็นแจ้งว่า หทัยวัตถุนั้นอาศัยซึ่งภูตรูปทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แม้อุปาทานรูปอื่นๆ ก็อาศัยภูตรูปสิ้นด้วยกัน รูปธรรมนี้ย่อมเป็นสิ่งฉิบหายด้วยอันตรายต่างๆ มีหนาวร้อนเป็นต้น เมื่อโยคาวจรมาพิจารณารู้แจ้งซึ่งนาม

และรูปณะนี้แล้ว พึงพิจารณาธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาโดยสังเขป หรือพิสดารก็ได้ ตามแต่ปัญญาของโยคาวจรจะพึงหยั่งรู้หยั่งเห็น ครั้นพิจารณาธาตุแจ่มแจ้งแล้ว พึงพิจารณาอาการ 32 ในร่างกาย มีเกสา โลมา เป็นต้น จนถึงมัตถลุงคังเป็นที่สุด ให้เห็นชัดด้วยปัญญา โดย วณโณ สี คนธโร กลิ่น รโส รส โอช ความซึ่มซาบ สณฺฐาโน สันฺฐาน สันยาวใหญ่่น้อย แล้วพึงประมวลรูปธรรมทั้งปวงมาพิจารณาในที่เดียวกันว่า รูปธรรมทั้งปวงล้วนมีลักษณะฉิบหายเหมือนกัน จะมัน จะคง จะเที่ยง จะแท้ สักสิ่งหนึ่งก็มีได้มี เมื่อโยคาวจรเจ้าพิจารณาเห็นกองรูปดังนี้แล้ว อรูปธรรมทั้ง 2 คือจิต เจตสิก ก็ปรากฏแจ่มแก่พระโยคาวจรด้วยอำนาจทวาร คือ จักขุ โสตะ ชฺฆานะ ชิวหา กาย ใจ เพราะว่าจิตและเจตสิกนี้มีทวารทั้ง 6 เป็นที่อาศัย เมื่อพิจารณาทวารทั้ง 6 แจ่มประจักษ์แล้ว ก็รู้จักจิตและเจตสิกอันอาศัยทวารทั้ง 6 นั้นแน่แท้ จิตที่อาศัยทวารทั้ง 6 นั้นจัดเป็นโลกีย์ 81 คือทวิปัญจวิญญาน 10 มโนธาตุ 3 มโนวิญญานธาตุ 68 และเจตสิกที่เกิดพร้อมกับโลกีย์จิต 81 คือ ผัสโส เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิต อินทรีย์ มนสิการ ทั้ง 7 นี้เป็นเจตสิกที่สาธารณะทั่วไปในจิตทั้งปวง การกล่าวดังนี้มีได้แปลกกันเพราะจิตทั้งปวงนั้น ถ้ามีเจตสิกอันทั่วไปแก่จิตทั้งปวงเกิดพร้อมย่อมมีเพียง 7 ประการเท่านั้น

เมื่อโยคาวจรบุคคลมาพิจารณา นามและรูปอันกล่าวโดยสรุปคือ ชั้น 5 แจ่มชัดด้วยปัญญา ญาณตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมถอนความเห็นผิด และตัดความสงสัยในธรรมเสียได้ ย่อมรู้จักทางผิดหรือถูกความดำเนินและไม่ควรดำเนิน แจ่มแจ่มแก่ใจย่อมสามารถถอนอาลัยในโลกทั้งสามเสียได้ ไม่ใย่ดีติดอยู่ในโลกไหนๆ จิตใจของโยคาวจรย่อมหลุดพ้นจากอัสวกิเลส เป็นสมุจเฉทประหารได้โดยแน่นอนด้วยประการฉะนี้แล

24 วินัยกรรม

1. อุโบสถกรรม เป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่งที่ทรงบัญญัติให้ภิกษุทำทุกกึ่งเดือน จะละเว้นมิได้ โดยประสงค์ให้ชำระตนให้บริสุทธิ์ไม่ให้มีอาบัติโทษติดตัวประการหนึ่ง เพื่อให้รู้จักพระวินัย ส่วนสำคัญที่ทรงบัญญัติไว้ จะได้ประพฤตินุญกตองดีประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เพื่อความสามัคคีแห่งสงฆ์ ทรงกำหนดองค์แห่งความพร้อมพร้งของอุโบสถไว้ 4 ประการ คือ ดิถี ที่ 14-15 หรือวันสามัคคีวันใดวันหนึ่งเป็นองค์ที่ 1 ภิกษุครบจำนวนควรทำสังฆอุโบสถ หรือ ครอบอุโบสถได้ นั่งชุมนุมไม่ละหัดถบาสกันในสีมาเดียวกันเป็นองค์ที่ 2 อาบัติที่เป็นสภาพ คือ มีวัตถุเสมอกัน ไม่มีแก่สงฆ์เป็นองค์ที่ 3 และวัชชนียบุคคล 21 ไม่มีหัดถบาสเป็นองค์ที่ 4 อุโบสถพร้อมพร้งด้วยองค์ 4 ประการนี้ จึงควรทำอุโบสถกรรม ควรกล่าวว่ ปตตกลบ ได้ฯ ในบรรดาวัชชนียบุคคล 21 นั้น เมื่อคนอันสงฆ์ยกวัตร 3 จำพวกอยู่ในหัดถบาส สงฆ์ทำ อุโบสถต้องอาบัติปาจิตตีย์ คนนอกนั้นอยู่ในหัดถบาส สงฆ์ทำอุโบสถต้องทุกกฏฯ ก่อนจะทำอุโบสถ พึงทำบุพพกิจบุพพกรรมก่อน ถ้าภิกษุหนุ่มไม่เป็นใช้ให้ภิกษุหนุ่มทำ หรือมี สามเณรหรือคนวัด ก็ให้สามเณรหรือคนวัดทำก็ได้

ภิกษุใคร้อุโบสถ 9 อุโบสถกรรม 4 ปาฏิโมกข์ 2 ปาฏิโมกข์เทศ 9 หรือ 5 ภิกษุนั้นชื่อว่า ผู้ ฉลาด ควรสวดปาฏิโมกข์ได้.

ภิกษุอยู่องค์เดียว พึงทำบุพพกิจบุพพกรรมไว้รอภิกษุอื่นจนหมดเวลา เห็นไม่มาแล้วพึง อธิษฐานว่ อชช เม อุโปสโส ปณณโรโส ถ้าเป็นวัน 14 คำก็เปลี่ยน ปณณโรโส เป็น จาตุททโส ภิกษุอยู่ 2 รูป พึงทำกิจทั้งปวงไว้รอภิกษุอื่นอีก เมื่อหมดเวลาแล้วไม่มีภิกษุอื่นมา พึงแสดง อาบัติแล้วบอกบริสุทธิ์แก่กันและกันว่า ปริสุทโธ อหิ อาวุโส ปริสุทโธติ มํ ธาเรหิ ผู้อ่อน พรธากว่ พึงว่ ปริสุทโธ อหิ ภนเต ปริสุทโธติ นํ ธาเรถ.

ภิกษุอยู่ด้วยกัน 3 รูป พึงทำบุพพกิจบุพพกรรมไว้รอภิกษุอื่น เห็นว่าไม่มีมาแน่แล้ว พึงประชุมกัน ภิกษุผู้ฉลาดรูปหนึ่งพึงตั้งคณะญาติว่า สุณนตุ เม ภนเต อายส มนตา อชชูปโสโก ปณณรโส ยทายสมนตานิ ปตตกลลัมมยํ อญญัมญญํ ปาริสุทธิ อุโปสถํ กเรยยาม แล้วพึงบอกบริสุทธิซึ่งกันและกัน คำบอกบริสุทธิเหมือนกล่าวแล้วข้างบนนั้นพึงใช้เฉพาะบทหลัง เปลี่ยนแต่คำภนเต เป็น อาวุโส ตามสมควรแก่ความเป็นผู้แก่อ่อนเท่านั้น

ภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป พึงสวดปาฏิโมกข์ เมื่อไม่มีอันตรายพึงสวดจนจบ ถ้ามีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง พึงสวดย่อได้ อุเทศที่ยังไม่ได้สวด พึงประกาศด้วยสุตบถ.

อันตรายแห่งอุโบสถอันเป็นเหตุให้สวดปาฏิโมกข์ย่อได้ มี 10 อย่างคือ 1. ราชนตราโย พระราชาเสด็จมา 2. โจรนตราโย โจรมาปล้น 3. อคคยนตราโย ไฟไหม้ 4. อุทกนตราโย น้ำท่วม 5. มนุส สนตราโย มนุษย์มามาก 6. อมนุสสนตราโย ผีเข้าภิกษุ 7. พาลนตราโย สัตว์ร้ายมา 8. สิริสปนตราโย งูเลื้อยมาในที่ชุมนุม 9. ชีวิตนตราโย อันตรายแห่งชีวิต 10. พหมจรยนตราโย อันตรายแห่งพรหมจรรย์ เมื่ออันตราย 10 อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งมีมา ถึงสวดปาฏิโมกข์ย่อตั้งแต่อุเทศที่ 2 เป็นต้นไป อันตรายมีมาในเวลากำลังสวดอุเทศใดค้างอยู่พึงประกาศด้วยสุตบถ แต่อุเทศนั้นไป นิทานุเทศสวด ยังไม่จบอย่าพึงประกาศด้วยสุตบถ ไม่มีอันตรายพึงสวดโดยพิสดารจนจบ

อุเทศแห่งปาฏิโมกข์ 9 คือ นิทานุเทศ 1 ปาราชิกุเทศ 1 สังฆาทิเสสสุตเทศ 1 อนียตุเทศ 1 นิสสัคคียุเทศ 1 ปาจิจจียุเทศ 1 ปาฏิเทศนียุเทศ 1 เสขียุเทศ 1 สมถุเทศ 1 ปาฏิโมกขุเทศ 5 นั้นรวมตั้งแต่ อนียต ถึงเสขียวัตถ์ เข้ากันเรียกว่า วิตถาการุเทศ จึงมีอุเทศเพียง 5 ประการ อุเทศนี้สำหรับกำหนดในการสวดย่อในเมื่อมีอันตราย ที่นิยมใช้กันอยู่ กำหนดด้วยอุเทศ 9 ประการ สะดวกในการใช้ประกาศด้วยสุตบถ.

สูตรบทนั้น คือ ประกาศว่า อุเทศนออกจากที่ สุตา ดข आयสมनเตहि जत्ताद्र पाराशिका षमा
शल सुता โข आयสมनतेहि स्तताचिरणसमठा षमा ऐतुत्तकनत्सस षक्वत् सुत्ताคत् सुत्तप्रि
यापन्नं ॐवत्तमासं ॐवत्तं आकज्जत्ति तत्त सप्पेहेव समคकेहि सम्मोत्तนาเนहि सिक्खितप्पं.

2. ปวารณากรรม เป็นวินัยกรรมอย่างหนึ่ง ทรงบัญญัติให้ทำในวันสิ้นสุดแห่งการจำพรรษา
ด้วยจุดประสงค์คล้ายอุโบสถกรรม และทรงอนุญาตให้ทำแทนอุโบสถในวันนั้นด้วยบุพพกิจ
บุพพกรรมลักษณะ 4 และวันประชุมทำปวารณากรรม ก็เหมือนอุโบสถกรรมทุกประการ.
ภิกษุหนึ่งรูปพึงอธิษฐานว่า อชช เม ปวารณาปณณรสี อธิฐฐามิ ภิกษุ 2 รูป พึงปวารณากัน
และกันทีเดียว ไม่ต้องตั้งญัตติ ภิกษุ 3-4 รูป พึงตั้งคณะญัตติว่า สุณนตุ เม ภนเต आयสมนโต
อชชปวารณา ปณณรสี ยथा ยสมนตानं ปตตกลลं มยं ॐญญมญญุं ปวาเรยยาม แล้วพึง
ปวารณากันและกัน ถ้ามีภิกษุตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป พึงทำสังฆปวารณา ตั้งญัตติว่า สุณาตุ เม
ภนเต สงโฆ อชช ปวารณา ปณณรสี ยถิ สงฆสส ปตตกลลं สงโฆ ปวารายย แล้วพึงปวารณา
ตนต่อสงฆ์ที่ละรูปตามลำดับพรรษา ถ้าระบุงการให้เปลี่ยนตอนท้ายเป็นดังนี้ ถ้าปวารณา
3 คน พึงว่า เตวาจิกัง ปวาเรยย ถ้าปวารณา 2 คน พึงว่า เทวสจิกัง ปวาเรยย ถ้าปวารณา
เดียว พึงว่า สมานวสสิกัง ปวาเรยย

คำปวารณาต่อสงฆ์ว่า สงฆม ภนเต ปวาเรมิ ทิฏฐเฐน วา สุเตน วา ปริสกาย วา วทนต์ ม
आयस्मन् तो अनुकम्पि उपाय पस्सन्तो प्णिकगिस्सामी भिक्षुओंनक्वंपिंเปลี่ยน आवुस्सि เป็น
ภนเต

คำปวารณาตนต่อคณะว่า อหิ आवุस्सि आयस्मन्เต ปวารามิ ฯลฯ วทนต์ ม आयस्मन्तो अनु
कम्पि उपाय पस्सन्तो प्णिकगिस्सामी भिक्षुओंनक्वंपिंเปลี่ยน आवุस्सि เป็น ภนเต ถ้า 2
รูปจึงเปลี่ยน आयस्मन्เต เป็น आयस्मन्तो เปลี่ยน आयस्मन्तो เป็น आयสมา

3. จีวรกรรม ไตรจีวร คือผ้าสังฆาฏิ 1 ผ้าอุตตราสงค์ 1 ผ้าอังตราวาสก 1 ต้องตัดเย็บทำให้ถูก
ตามลักษณะให้ได้ประมาณ และย้อมสีให้ได้สี ทำพินทุกัปปะ แล้วจึงอธิษฐาน จะไม่ตัดไม่ควร
เพราะทรงห้ามไว้ว่า อย่าทรงผ้าที่ไม่ได้ตัด ภิกษุใดทรง ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ.

วิธีตัดผ้านั้น ทรงวางแบบไว้ในคัมภีร์ชั้นธกะ จะแสดงแบบจีวร 5 ชั้นๆ เป็นตัวอย่าง ชั้นๆ หนึ่งๆ แบ่งออกเป็น 2 ท่อนๆ ยาวเรียกว่า มณฑล ท่อนสั้นเรียกว่าอัทธมมณฑล แผ่นผ้าเล็ก ยาวตามมณฑล ชั้นๆ กลางเรียกว่า วิวัฏฐะ แผ่นผ้าเล็กสั้นตามอัทธมมณฑล ชั้นๆ กลาง เรียกว่า อนุวิวัฏฐะ แผ่นเล็กในระหว่างมณฑลกับอัทธมมณฑลเรียกว่า อัทธมกุสี แผ่นเล็กยาว ตามมณฑลเรียก กุสี อัทธมมณฑลที่ถูกคอบในเวลาห่มเรียกว่า คเวยยกะ อัทธมมณฑลที่ถูกแข้ง ในเวลาห่มเรียกว่า ชังเขยยกะ อัทธมมณฑลที่ถูกมือในเวลาห่มเรียกว่า พาหันทะ แผ่นผ้าทาบ ริมโดยรอบเรียกว่า อนุวาท ทรงอนุวาทให้มีลูกตุ้ม รังคุมติดที่มุมชายล่างกันผ้าเล็กและที่ผูก คอกันผ้าหลุด.

ประมาณกว้างยาวตามขนาดของผู้ใช้ แต่ต้องไม่เท่าหรือเกินสุคตจีวร สุคตจีวรนั้นกว้าง 6 คืบ ยาว 9 คืบ โดยคืบพระสุคต ถ้าตัดผ้าชั้นๆ 5 ชั้นๆ กว้าง 24 นิ้ว ชั้นๆ 7 ชั้นๆ ละ 17 นิ้ว 1 กระเปียด ชั้นๆ 9 ชั้นๆ ละ 13 นิ้ว 2 กระเปียด ชั้นๆ 11 ชั้นๆ ละ 11 นิ้ว อนุวาท 6 นิ้ว เมื่อประกอบกันเข้าแล้ว เป็นจีวรกว้าง 3 ศอก 1 คืบ ยาว 5 ศอก 2 กระเปียด โดยวัชฎกั ีประมาณคือ นิ้ว คืบ ศอก ช่างไม้ เป็นประมาณที่พอดี พึงตัดจีวรตามแบบนี้.

สุคตประมาณนั้นคือ 5 กระเปียดครึ่ง เป็น 1 นิ้วพระสุคต 12 นิ้วเป็น 1 คืบ 2 คืบ เป็น 1 ศอก เมื่อเทียบกับวัชฎกัประมาณเป็นดังนี้ 16 นิ้ว 1 กระเปียด ช่างไม้เป็น 1 คืบพระสุคต จีวรที่ตัดตามแบบข้างบนนี้จึงเล็กกว่าสุคตจีวร

ในผ้า 3 ผืนนี้ ทรงอนุวาทให้ทำผ้าสังฆาฏิ 2 ชั้น อุตตราสงค์ 1 ชั้น อันตราวาสก 1 ชั้น สำหรับผู้ใหม่ ถ้าเป็นผ้าเก่า ทรงอนุวาท ผ้าสังฆาฏิ 3 ชั้น 4 ชั้น ผ้าอุตตราสงค์ 2 ชั้น ผ้า อันตราวาสก 2 ชั้น ถ้าเป็นผ้าบังสกุลทรงอนุวาทให้ทำได้ตามต้องการ จะกี่ชั้นก็ได้ แล้วแต่จะ พึงอุตสาหะ

รูปหล่อ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

คติธรรมคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

จากหนังสือ ชันระวิมุติสะมังคีธรรมะ

(คัดลอกจาก <https://84000.org/supatipanno/katitam.html>)

☀️ ผู้สนใจศึกษาปฏิบัติธรรม คือผู้สนใจหาความรู้ความฉลาดเพื่อคุณงามความดีทั้งหลาย ที่โลกเขาปรารถนา กันเพราะคนเราจะอยู่และไปโดยไม่มีเครื่องป้องกันตัวย่อมไม่ปลอดภัย ต่ออันตรายทั้งภายในและภายนอก เครื่องป้องกันตัวคือหลักธรรมมีสติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญ จะเป็นเครื่องมั่นคงไม่สะทกสะท้านมีสติปัญญาแฝงอยู่กับตัวทุกอิริยาบถ จะคิด-พูด-ทำอะไรไม่มีการยกเว้น มีสติปัญญาสอดแทรกอยู่ด้วยทั้งภายในและภายนอก มีความเข้มแข็งอดทน มีความเพียรที่จะประกอบคุณงามความดี คนอ่อนแอโง่งเง่าเต่าตุ่นวุ่นวายอยู่กับอารมณ์เครื่องผูกพันด้วยความนอนใจ และเกียจคร้านในกิจการที่จะยกตัวให้พ้นภัย

☀️ การตำหนิติเตียนผู้อื่น ถึงเขาจะผิดจริงก็เป็น การก่อกวนจิตใจตนเองให้ขุ่นมัวไปด้วย ความเดือดร้อนวุ่นวายใจที่คิดตำหนิผู้อื่นจนอยู่ไม่เป็นสุขนั้น นักปราชญ์ถือเป็นการผิดและบาปกรรม ไม่มีดีเลย จะเป็นโทษให้ท่านได้สิ่งไม่พึงปรารถนามาประมาณอย่าง ไม่คาดฝัน การกล่าวโทษผู้อื่นโดยขาดการไตร่ตรอง เป็นการสั่งสมโทษและบาปใส่ตนให้ได้รับความทุกข์ จึงควรสลัดสังเวชต่อความผิดของตน งดความเห็นที่เป็นบาปภัยแก่ตนเสีย ความทุกข์เป็นของน่าเกลียดน่ากลัว แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ทำไม่พอใจสร้างขึ้นเอง

☀️ ผู้เห็นคุณค่าของตัวเอง จึงเห็นคุณค่าของผู้อื่น ว่ามีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ไม่เบียดเบียน ทำลายกัน ผู้มีศีลสัตย์เมื่อทำลายขันธไปในสุคติในโลกสวรรค์ ไม่ตกต่ำเพราะอำนาจศีล คัมภีร์รักษาและสนับสนุน จึงควรอย่างยิ่งที่จะพากันรักษาให้บริบูรณ์ ธรรมก็สั่งสอนแล้ว ควรจดจำให้ดี ปฏิบัติให้มั่นคง จะเป็นผู้ทรงคุณสมบัติทุกอย่างแน่นอน

☀ เมื่อเกิดมาอาภัพชาติ แล้วอย่าให้ใจอาภัพอีก

ผู้เกิดมาชาตินี้อาภัพแล้ว อย่าให้ใจอาภัพ คิดแต่ผลิตโทษทำบาปอกุศลเผาผลาญตนให้ได้
ทุกข์ เป็นบาปกรรมอีกเลย

☀ คนชั่ว ทำชั่วได้ง่าย และจิตใจไม่ยอมลดละแก้ไขให้ดี

คนดี ทำดีได้ง่าย และจิตใจกลายเป็นคนรักธรรมตลอดไป

☀ เราต้องการของดี คนดี ก็จำต้องฝึก ฝึกจนดี จะพ้นการฝึกไปไม่ได้ งานอะไรก็ต้องฝึก

ทั้งนั้น ฝึกงาน ฝึกคน ฝึกสัตว์ ฝึกตน ฝึกใจ นอกจากตายแล้วจึงหมดการฝึก คำว่า ดี จะเป็น
สมบัติของผู้ฝึกดีแล้วแน่นอน

☀ ศิล นั้นอยู่ที่ไหนมีตัวตนเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้รักษาแล้วก็รู้ว่า ผู้นั้นเป็นตัวศิลปะ ศิลก็อยู่ที่

ตนนี้ เจตนาเป็นศิลปะ เจตนาคือจิตใจ คนเราถ้าจิตใจไม่มีก็ไม่เรียกว่าคน มีแต่กายจะทำ
อะไรได้ ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตไม่เป็นศิลปะ กายก็ประพฤติไปต่างๆ มี
โทษต่างๆ ผู้มีศิลปะแล้วไม่มีโทษ จะเป็นปกติแนบเนียนไม่ห้วนไหว ไม่มีเรื่องหลงหา หลงขอ คน
ที่หา คนที่ขอต้องเป็นทุกข์ ขอเท่าไรยังไม่มี ยิ่งอดอยากยากเข็ญ

กายกับจิตเราได้มาแล้ว มีอยู่แล้ว ได้มาจากบิดามารดาพร้อมบริบูรณ์ จะทำให้เป็นศิลปะก็รีบทำ
ศิลปะมีอยู่ที่เราแล้ว รักษาได้ไม่มีกาล ได้ผลไม่มีกาล

ผู้มีศิลปะยอมเป็นผู้องอาจกล้าหาญ ผู้มีศิลปะยอมมีความสุข ผู้จักมั่งคั่งบริบูรณ์ไม่อด ไม่ยาก ไม่จน
ก็เพราะรักษาศิลปะให้สมบูรณ์ จิตดวงเดียวเป็นศิลปะ เป็นสมาธิ เป็นปัญญา

ผู้มีศิลปะแท้เป็นผู้หมดเวรหมดภัย

☀️ คุณธรรม ยังมีผู้เข้าถึงให้เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องระบือ มีความฉลาด กว้างขวางในอุบายวิธี ไม่มีคับแค้นจนมุม

☀️ การปฏิบัติธรรม เป็นการทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทรงตรัสสอนเรื่องกาย วาจา จิต มิได้สอนเรื่องอื่น ทรงสอนให้ปฏิบัติฝึกหัดจิตใจ ให้เอาจิตพิจารณากาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัดสติให้มากในการค้นคว้า เรียกว่า ธัมมวิจยะ พิจารณาให้พอทีเดียว เมื่อพิจารณาพอจนเป็นสติสัมโพชฌงค์ จิตจึงจะเป็นสมาธิรวมลงเอง

การประกอบความพากเพียรทำจิตให้ยิ่ง เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระบรมศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้า

*ความไม่ยั่งยืน เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และแน่นอน

*ความยิ่งใหญ่ คือความไม่ยั่งยืน

*ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ คือชีวิตที่อยู่ด้วยทาน ศีล เมตตา และกตัญญู

*ชีวิตที่มีความดี อาจมิใช่ความยิ่งใหญ่ แต่ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ ต้องอาศัยคุณธรรมความดีเท่านั้น

☀️ วาสนา นั้นเป็นไปตามอริยาศัย

คนที่มีวาสนาในทางที่ดีมาแล้ว แต่คบคนพาล วาสนาก็อาจเป็นพาลได้ บางคนวาสนายังอ่อน เมื่อคบบัณฑิต วาสนาก็เลื่อนขึ้นเป็นบัณฑิต

ฉะนั้น บุคคลควรพยายามคบแต่บัณฑิต เพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้น

*ผู้มีปัญญา ไม่ควรให้สิ่งที่ล่วงแล้วตามมา ไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง

*ผู้มีปัญญา ได้เห็นในธรรมซึ่งเป็นปัจจุบัน ควรเจริญความเห็นนั้นไว้เนืองๆ ควรรีบทำเสีย

*ผู้มีปัญญา ซึ่งมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีความเพียรแยกกิเลสให้หมดไป จะไม่เกียจคร้าน
ขยันหมั่นเพียรทั้งกลางวันและกลางคืน

จิต เป็นสมบัติสำคัญมากในตัวเราที่ควรได้รับการเหลียวแล ด้วยวิธีเก็บรักษาให้ดี ควร
สนใจรับผิดชอบต่อจิต อันเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของตน วิธีที่ควรกับจิตโดยเฉพาะก็คือภาวนา
ฝึกหัดภาวนาในโอกาสอันควร ตรวจสอบจิตว่า มีอะไรบกพร่องและเสียไป จะได้ซ่อมสุขภาพจิต
นั่งพิจารณาพิจารณาดูสังขารภายใน คือ ความคิดปรุงแต่งของจิตว่า คิดอะไรบ้าง มี
สาระประโยชน์ไหม คิดแสหาเรื่อง หาโทษ ขนทุกข์มาเผาตนอยู่นั้น พอรู้ผิด-ถูกของตัวบ้าง
ไหม

พิจารณาสังขารภายนอกว่า มีความเจริญขึ้นหรือเจริญลง สังขารมีอะไรใหม่หรือมีความ
เก่าแก่ชราหลุดไป พยายามเตรียมตัวเตรียมใจเสียแต่เวลาที่พอจะทำได้ ตายแล้วจะเสียการ
ให้ท่องเที่ยวในใจอยู่เสมอว่า เรามีความแก่-เจ็บ-ตาย อยู่ประจำตัวทั่วหน้ากัน

ทาน-ศีล- ภาวนา ธรรมทั้ง 3 นี้ เป็นรากแก้วของความเป็นมนุษย์ และเป็นรากเหง้าของ
พระศาสนา ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องเป็นผู้เคยสั่งสมธรรมเหล่านี้มาอยู่ในนิสัย ของผู้จะมา
สวมร่างเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยมนุษย์อย่างแท้จริง

คนหิว อยู่เป็นปกติสุขไม่ได้

จึงวิ่งหาโน่นหานี้

เจออะไรก็คว้าติดมือมาโดยไม่สำนึกว่าผิดหรือถูก

ครั้นแล้วสิ่งที่คว่ำมาก็เผาตัวเองให้ร้อนยิ่งกว่าไฟ

คนที่หลงจึงต้องแสวงหา

ถ้าไม่หลงก็ไม่ต้องหา

จะหาไปให้ลำบากทำไม

อะไรๆ ก็มีอยู่กับตัวเองอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว

จะตื่นเงา ตะครุบเงาไปทำไม

เพราะรู้แล้วว่า เงาไม่ใช่ตัวจริง

ตัวจริง คือ สัจจะทั้งสี่ที่มีอยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์แล้ว

อานิสงส์ของศีล 5 เมื่อรักษาได้

1. ทำให้อายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน

2. ทรัพย์สินสมบัติที่อยู่ในความปกครอง มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายมาราวิ เบียดเบียนทำลาย

3. ระหว่าง ลูก หลาน สามี ภริยา อยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่มีผู้คอยล่วงล้ำ กล้ากราย ต่างครองกันอยู่ด้วยความผาสุก

4. พุดอะไรมีผู้เคารพเชื่อถือ คำพุดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะ ด้วยสัตย์ ด้วยศีล

5. เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลัง จับโน่นชนนี้ เหมือนคนบ้าคนบอหาสติไม่ได้ ผู้มีศีล เป็นผู้ปลุกและส่งเสริมสุขบนหัวใจคนและสัตว์ทั่วโลก ให้มีแต่ความอบอุ่นใจ ไม่เป็นที่ระแวงสงสัย ผู้ไม่มีศีลเป็นผู้ทำลายหัวใจคนและสัตว์ ให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า

เราเกิดมาเป็นมนุษย์
มีความสูงศักดิ์มาก

อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ
มนุษย์เราจะต่ำลงกว่าสัตว์
และจะเร็วกว่าสัตว์อีกมากมาย
อย่าพากันทำ

ให้พากันละบาป บำเพ็ญบุญ
ทำแต่คุณความดี

อย่าให้เสียชีวิตเปล่าที่มีวาสนาเกิดมาเป็นมนุษย์

กรรม จำแนกสัตว์ให้ทราบ และประณีตต่างกัน

ผู้สงสัยกรรม หรือไม่เชื่อกรรมว่ามีผล
คือ ลืมตนจนกลายเป็นผู้มีตบอดอย่างช่วยไม่ได้

แม้เขาจะเกิดและได้รับการเลี้ยงดู
จากพ่อ-แม่มาเป็นอย่างดีเหมือนโลกทั้งหลายก็ตาม
เขาก็มองไม่เห็นคุณของพ่อ-แม่
ว่าได้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูตนมาอย่างไรบ้าง

แต่เขาจะมองเห็นเฉพาะร่างกายเขา
ที่เป็นคนหนึ่งกำลังรักโลกอยู่โดยเจ้าตัวไม่รู้เท่านั้น

คนฉลาดปกครองตนให้มีความสุขและปลอดภัย
ไม่จำเป็นต้องเที่ยวแสวงหาทรัพย์มากมาย
หรือเที่ยวกอบโกยเงินเป็นล้านๆ มาเป็นเครื่องบำรุง
จึงมีความสุข

ผู้มีสมบัติพอประมาณในทางที่ชอบ
มีความสุขมากกว่าผู้ได้มาในทางมิชอบเสียอีก
เพราะนั่นไม่ใช่สมบัติของตนอย่างแท้จริง
ทั้งๆ ที่อยู่ในกรรมสิทธิ์

แต่กฎความจริง คือกรรมสาปแช่งไม่เห็นด้วย
และให้ผลเป็นทุกข์ไม่สิ้นสุด
นักปราชญ์ ท่านจึงกลัวกันหนักหนา

แต่คนโง่อย่างพวกเรา
ผู้ชอบสุขเอาเผากิน และชอบเห็นแก่ตัว
ไม่มีวันอิ่มพอ ไม่ประสบผล คือ ความสุขตั้งใจหมาย

อะไรๆ ที่เป็นสมบัติของโลก
มิใช่สมบัติอันแท้จริงของเรา
ตัวจริงไม่มีใครเหลียวแล

สมบัติในโลกเราแสวงหามา
หามาทุกจริตก็เป็นไฟเผา
เผาตัวทำให้ฉิบหายได้จริงๆ

หากคนดีมีศีลธรรมในใจ
หายากยิ่งกว่าเพชรนิลจินดา

ได้คนเป็นคนดีเพียงคนเดียว
ย่อมมีคุณค่ามากกว่าเงินเป็นล้านๆ

เพราะเงินเป็นล้านๆ
ไม่สามารถทำความร่มเย็นให้แก่โลกได้อย่างถึงใจ
เหมือนได้คนดีทำประโยชน์

ธรรม เป็นเครื่องปกครองสมบัติและปกครองใจ

ถ้าขาดธรรมเพียงอย่างเดียว

ความอยากของใจจะพยายามหาทรัพย์

ได้ทองเท่าภูเขา ก็ยังหาความสุขไม่เจอ

ไม่มีธรรมในใจเพียงอย่างเดียว

จะอยู่ในโลกใด กองสมบัติใด ก็เป็นเพียงโลก

เศษเดนและกองสมบัติเดนเท่านั้น

ไม่มีประโยชน์อะไรแก่จิตใจแม้แต่นิด

ความทุกข์ทรมาน ความอดทน

ทนทาน ต่อสิ่งกระทบกระทั่งต่างๆ

ไม่มีอะไรจะแข็งแกร่งเท่าใจ

ถ้าได้รับความช่วยเหลือที่ถูกต้อง

ใจจะกลายเป็นของประเสริฐ

ให้เจ้าของได้ชมอย่างภูมิใจต่อเรื่องทั้งหลายทันที

ประวัติย่อ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ณ วัดภูริทัตตถิรวาส

บทประพันธ์ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

(คัดลอกจาก <https://84000.org/supatipanno/history.html>)

ประวัติย่อ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ณ วัดภูริทัตตถิรวาส

เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม วันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2413 ที่บ้านคำบง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ในสกุลแก่นท้าว เป็นตระกูลนักรบ เพี้ยแก่นท้าวเป็นปู่ ปู่เคยผ่านศึกทุ่งเชียงขวาง นายคำด้วงเป็นบิดา นางจันทร์เป็นมารดา นับถือพระพุทธศาสนาตลอดมา

บุคลิกลักษณะ ร่างเล็ก ผิวขาวแดง คล่องแคล่ว ว่องไว สติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความประพฤติ อธิษาศัยเรียบร้อย ชอบศึกษารธรรมะ รักในเพศนักบวชประจำนิตย์

อุปสมบทอายุ 22 ปี ที่วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี พระอริยกวีเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสีทาเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณเป็นอนุศาสนาจารย์

ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามเป็องยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.4)

เดินธุดงค์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะแรก 24 พรรษา บั้นปลายภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ 16 พรรษา ที่วัดป่าบ้านหนองผือ 5 พรรษา (2487-2492)

มรณะภาพ 2492 ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร อายุ 80 ปี

บทประพันธ์ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

นมตถุ สุกตสส ปญจ ธมมชนธานิ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระสุคตบรมศาสดาศากยมุนี สัมมาสัมพุทธเจ้า
และพระนวโลกุตตรธรรม 9 ประการ และพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวซึ่งธรรมชั้นนี้ โดยสังเขปตามสติปัญญา ฯ

ยังมีท่านคนหนึ่งรักตัวกลัวความทุกข์
เขาบอกว่าสุขมีที่ไหนก็อยากไป
นิสัยท่านนั้นรักตัวกลัวตายมาก
วันหนึ่งท่านรู้จริงซึ่งสมุทัยพวกสังขาร
เปรียบเหมือนดังกายนี้เอง
แสนสบายรู้ตัวเรื่องกลัวนั้นเบา
จะกลับไปป่าร้องพวกพ้องเล่า
สู้อยู่ผู้เดียวหาเรื่องเครื่องสงบ
ดีกว่าเที่ยวรุ่มร่ามทำสอพลอ

อยากได้สุขพ้นภัยเที่ยวผายผัน
แต่เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ช้านาน
อยากจะพ้นแท้ๆ เรื่องแก้ตาย
ท่านก็ปะถ้ำสนุกสุขไม่หาย
ชะงอกดูถ้ำสนุกทุกข์คลาย
ดำเนินไปเมินมาอยู่หน้าเขา
ก็กลัวเขาเหมาว่าเป็นบ้า
เป็นอันจบเรื่องคิดไม่ติดต่อ
เดี่ยวถูกยอถูกติเป็นเรื่องเครื่องรำคาญ

ยังมีบุรุษคนหนึ่ง
มาหาแล้วพูดตรงๆ นำสงสาร
เห็นธรรมที่จริงแล้วหรือยังที่ใจหวัง

คิดกลัวตายน้ำใจฝ่อ
ถามว่าท่านพากเพียรมาก็ช้านาน
เอ๊ะ! ทำไมจึงรู้ใจฉัน

บุรุษผู้นั้นก็อยากอยู่อาศัย
จะพาดูเขาใหญ่ถ้าสนุกทุกซั่มไม่มี
ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือดร้อน
จะไปหรือไม่ไปฉันไม่เกณฑ
แล้วกล่าวปริศนาทำให้ตอบ

ปริศนานั้นว่าระวิงคืออะไร
เดินเป็นแถวตามแนวกัน
ใจอยู่ในวิงไปมา
ทำให้จิตวุ่นวายเที่ยวสายหา
ถามว่าห้าชั้นใครพันจนทั้งปวง
ไม่เกาะเกี่ยวพันติดสิ้นพิศวง
สัญญาทะเลวงไม่ได้หมายหลงตามไป

แก้วว่าสังขารเขาตายทำลายผล
แก้วว่ากลสัญญาพาให้เวียน
ออกจากภพนี้ไปภพนั้นเที่ยวหันเหียน
ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น
แก้วว่าใจกำหนดใจหมาย
คือว่าดีว่าชั่วผลักจิตติดรักซัง
แก้วว่าสิ้นอยากดูไม่รู้หวัง
ใจก็นั่งแท่นนั่งทิ้งอาลัย
แก้วว่าธรรมสิ้นอยากจากสงสัย
สัญญาในนั้นพารกสังขารชั้นนั้นไม่ถอน

ท่านว่าดีดีฉันอนุโมทนา
คือ กายคตาสติภาวนา
หนทางจรอริยวงศ์
ไม่หลอกเล่นบอกความให้ตามจริง

ตอบว่าวิงเร็วคือวิญญาณาการใจ
สัญญาตรงไม่สงสัย
สัญญาเหนียวภายนอกหลอกลวงจิต
หลอกเป็นธรรมต่างๆ อย่างมายา
แก้วว่าใจซัพันอยู่คนเดียว
หมดที่หลงอยู่เดี่ยวดวง
ถามว่าที่ว่าตายใครเขาตายที่ไหนกัน

ถามว่าสิ่งก่อให้ต่อวน
เชื่อสัญญาจึงผิดคิดยินดี
เลยลืมหิตจำปิดสนิทเนียน
ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม
เรื่องหาเจ้าสัญญานั้นเอง
ถามว่ากินหนเดียวเที่ยวไม่กิน
ในเรื่องเห็นต่อไปหายรุงรัง
ถามว่าสระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ
ใสสะอาดหมดราคีไม่มีภัย
ใจจึงเปี่ยมเต็มที่ไม่มีพร่อง

เงียบส่งดวงจิตไม่คิดตรอง
แม้ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน
หมดความอยากเป็นยิ่งสิ่งสำคัญ
ใจไม่เพลินทั้งสิ้นหายดีนรณ
ส่องแล้วอย่าคิดติดสัญญา
อย่าได้เฝ้าไปตามเรื่องเครื่องสังขาร
ไหวส่วนตนรู้แน่เพราะแปรไป
รู้ชั้นห้าต่างชนิดเมื่อจิตไหว
สำคัญว่าในว่านอกจึงหลอกลวง
สัญญาหนึ่งสัญญาใดมิได้หวัง
ไม่ต้องหวังไม่ต้องกันหมู่สัญญา
แลเห็นเรื่องของตนแต่ต้นมา
ถามว่าน้ำขึ้นลงตรงสัจจันนั้นหรือ?
ธรรมดากรรมแต่งไม่แก้งใคร
ชั่วในจิตไม่ต้องคิดผิดธรรมดา
ตามแต่เรื่องของเรื่องเปลื้องแต่ตัว
รู้จักจริงต้องทั้งสังขารเมื่อผันแปรเมื่อแลเห็น
ธรรมก็ใจเย็นใจระงับดับสังขาร
แก้วาชั้นแปดแยกแจกห้าฐาน
จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว
นินทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว
ทั้ง 8 สิ่งใจไม่หันไปพัวพัน
นานก็ได้พักเหมือนจักรยนต์
เรื่องดีถ้าเพลินเพลินเจริญใจ

เป็นของควรมชื่นทุกคืนวัน
หาแก่นเหมือนรู้จริงทั้งสังขาร
จำส่วนจำกันอยู่ไม่กำเกิน
เหมือนอย่างว่ากระจกส่องหน้า
เพราะว่าสัญญานั่นดังเงา
ใจขยันจับใจที่ไม่ปน
ใจไม่เพียวของใจใช่ต้องว่า
แต่ก่อนนั้นหลงสัญญาว่าเป็นใจ
คราวนี้ใจเป็นใหญ่ไม่หมายฟัง
เกิดก็ตามดับก็ตามสิ่งทั้งปวง
เหมือนยืนบนยอดเขาสูงแท้แลเห็นดิน
เป็นมรรคาทั้งนั้นเช่นบันได
ตอบว่าสังขารแปรก็ไม่ได้
ขึ้นผลักไสจับต้องก็หมองมัว
สภาพสิ่งเป็นจริงดีชั่ว
ไม่พัวพันสังขารเป็นการเย็น
เบื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้องเกณฑ
รับอาการถามว่าห้าหน้าที่มีครบครัน
เรื่องสังขารต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ
แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข
รวมลงตามสภาพตามเป็นจริง
เพราะว่ารูปขันธ์ก็ทำแก้ไขมิได้ถาวร
เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา
เรื่องชั่วชุ่นวุ่นจิตคิดไม่หยุด

เหมือนไฟจุดจิตหมองไม่ส่องใส
เป็นของพันวิสัยจะได้เซย
อยากให้อยู่เป็นหนึ่งหวังพึงเฉย
สัญญาเคยอยู่ได้บ้างเป็นครั้งคราว
ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทิน สิ้นเรื่องราว
เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดวิถึ
จะจนจะมีตามเรื่องเครื่องนอกใน
ยึดสิ่งใดไม่ได้ตามใจหมาย
สังเกตจับรู้ได้สบายยิ่งเล็กบังใหญ่รู้ไม่ทัน
มัวดูธรรมชั้นไม่เห็นเป็นธูลีไป
ถามว่า-มี-ไม่มี
ที่นี้ติดหมดคิดแก้ไม่ไหว
ที่ว่าเกิดมีต่างๆ ทั้งเหตุผล
นี้ข้อต้นมีไม่มีอย่างนี้ตรง
ที่ล้าลึกใครพบจบประสงค์
นั้นแลองค์ธรรมเอกวิเวกจริง
เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง
ใจก็สร้างจากเมหาหยาเราร้อน
เรื่องพัพพันชั้นห้าชาสิ้นไป
ความอยากใหญ่ยิ่งก็ทิ้งหลุด
ร้อนทั้งปวงก็หายหมดตั้งใจจง
สมุทัยของจิตที่ปิดธรรม
ย่อลงคือความรักบีบใจทำลายชั้น
เป็นเลิศกันสมุทัยมิได้มี

นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธไม่โทษใคร
เช่นไม่ยากให้จิตเที่ยวคิดรู้
จิตเป็นของผันแปรไม่แน่เลย
ถ้ารู้เท่าธรรมดาทั้งห้าชั้น
ถ้ารู้ได้อย่างนี้จึงดียิ่ง
ไม่ฝ่าฝืนธรรมดาตามเป็นจริง
ดีหรือชั่วต้องดับเลื่อนลับไป
ใจไม่เที่ยวของใจไวหะวับ
ชั้นบงธรรมมิตตที่นี้
ส่วนธรรมมีใหญ่กว่าชั้นนั้นไม่แล
ไม่มีมีนี่คืออะไร
เชิญชี้ให้ชัดทั้งอรรถแปลโปรดแก้เถิด
แล้วดับไม่มีใช้สัตว์คน
ข้อปลายไม่มีมีนี้เป็นธรรม
ไม่มีสังขารมีธรรมที่มั่นคง
ธรรมเป็นหนึ่งในแปดพันเลิศพบสงบนิ่ง
ระงับยิ่งเจียบสงบชัดกับใจ
ความอยากถอนได้หมดปลดสงสัย
เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง
ความรักหยุดหายสนิทสิ้นพิศวง
เชิญเถิดชี้อีกสักอย่างหนทางใจ
แก้วาสมุทัยกว้างใหญ่นัก
ถ้าธรรมมีกับจิตเป็นนิจนิรันดร
จงจำไว้อย่างนี้วิถึจิต

ไม่ต้องคิดเวียนวนจนป็นปี
ใจจากที่สมุทัยอาลัยตัว
จิตคิดรู้เห็นจริงจึงเย็นทั่ว
สร้างจากเครื่องมือคือสมุทัยไปที่ดี
พอพักผ่อนสืบแสวงหาทางดี
ใจรู้ธรรมที่เป็นสุข
ธรรมคงเป็นธรรม

คำว่าเย็นสบายหายเดือดร้อน
ส่วนสังขารชั้นปราศจากสุขเป็นทุกข์แท้
จิตรู้ธรรมที่ล้ำเลิศจิตก็ถอน
ผิดเป็นโทษของใจที่ร้ายแรง
จิตเห็นธรรมดีเลิศที่พ้น
มีสติอยู่กับตัวบ่พัวพัน
สิ้นธุลีทั้งปวงหมดห่วงใย
เมื่อไม่ห้ามกลับไม่ฟุ้งยุ่งไป
ตอบว่าบาปเกิดได้เพราะไม่รู้
ชั่วทั้งปวงเจียบหายไม่ไหวติง

แต่ก่อนข้าพเจ้ามีตเขลาเหมือนเข้าถ้ำ
ยึดความจำว่าเป็นใจหมายจนเคย
ความจำผิดปิดไว้ไม่ให้เห็น
ให้ยกตัวออกตนพ้นประมาณ
ไม่ได้ผลคุณโทษคนอื่นชื่นใจ

ธรรมไม่มีอยู่เป็นนิจติดยินดี
ว่าอย่างย่อทุกข์กับธรรมประจำจิต
จะสุขทุกข์เท่าไรมิได้กลัว
รู้เท่านี้ก็คลายหายความร้อน
จิตรู้ธรรมลึ้มจิตที่ติดธุลี
ชั้น์ทุกชั้น์แน่ประจำ
ชั้น์คงเป็นชั้น์เท่านั้นแล

หมายจิตถอนจากผิดที่ติดแก้
เพราะต้องแก้ไขตายไม่วายวัน
จากผิดเครื่องเศร้าหมองของแสง
เห็นธรรมแจ้งธรรมผิดหมดพิษใจ
พบปะธรรมปลดเปลื้องเครื่องกระสัน
เรื่องรักชั้น์หายสิ้นขาดยินดี
ถึงจะคิดก็ไม่ห้ามตามนิสัย
พึงรู้ได้ว่าบาปมีขึ้นเพราะขึ้นจริง
ถ้าปิดประตูเขลาได้สบายยิ่ง
ชั้น์ทุกสิ่งย่อมนทุกข์ไม่สุขเลย

อยากเห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย
เลยเพลินเซยชมจำธรรมมานาน
จึงหลงเล่นชั้น์ 5 นำสงสาร
เที่ยวระรานตีคนอื่นเป็นพื้นไป
เหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม

ใครผิดถูกดีชั่วก็ตัวเขา
อย่าให้ถูกคุณลวนมาตอม
เห็นคนอื่นเขาชั่วตัวก็ดี
ยึดชั้นต้องร้อนแท้เพราะแก่ตาย
เต็มทั้งรักทั้งโกรธโทษประจักษ์
ทั้งอารมณ์กามห้ำก็มาชวน
เพราะยึดชั้นทั้ง 5 ว่าของตน
ถ้ารู้โทษของตัวแล้วอย่าช้าเลย
คงได้เขยชมธรรมอันเอกวิเวกจิต
เห็นแล้วขำดูอยู่ที่ไหน
เห็นธรรมแล้วยอมหายวุ่นวายจิต
จริงเท่านี้หมดประตุ
รู้เท่าที่ไม่เที่ยงจิตต้นพันริเริ่ม
รู้ต้นจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่หวั่น
คำว่าที่มีดีนั้นเพราะจิตคิดหวังดี
จิตต้นที่เมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย
เรื่องจิตค้นวุ่นหามาแต่ก่อน
ยังมีทุกข์ต้องหลับนอนกับกินไปตามเรื่อง
ธรรมดาของจิตต้องคิดนึก
เงียบสงัดจากมารเครื่องรบกวน
เสื่อมทั้งนั้นคงไม่มีเลย
มักจะเบียดให้จิตไปติเอย
เมื่อถึงเฮยหากรู้เองเพลงของจิต
ท่านว่าวิปัสสนุกิเลสจำแลงเพศ

ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม
ควรถึงพร้อมบุญกุศลผลสบาย
เป็นราศียึดชั้นที่มั่นหมาย
เลยซ้ำร้ายกิเลสเข้ากลุ่มรุ่มกวน
ทั้งหลงนักหนักจิตคิดโทษหวล
ยกกระบวนทุกอย่างต่างๆ กัน
จึงไม่พันทุกข์ร้ายไปได้เลย
ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงรำไปให้ใจเคย
ไม่เพียงนั้นหมายใจไหวจากจำ
อารมณ์นอกดับระงับไปหมดปรากฏธรรม
จิตนั้นไม่ติดคู่
รู้ไม่รู้วิธีจิต
คงจิตเดิมอย่างเที่ยงแท้
ถ้าออกไปปลายจิตผิดพันที่
จิตหวงนี้ปลายจิตคิดออกไป
เห็นธรรมอันอันเกิดเลิศโลกา
ก็เลิกถอนเปลื้องปลดหมดได้ไปสิ้น
ใจเชื่องชิดต้นจิตคิดไม่ครวญ
พอรู้สึกรู้จิตค้นพันรำคาญ
ธรรมดาสังขารปรากฏหมดด้วยกัน
ระวังใจเมื่อจำทำละเอียด
ใจไม่เที่ยงของใจซ้ำให้เคย
เหมือนดังมายาที่หลอกลวง
เหมือนดังจริงที่แท้ไม่ใช่จริง

รู้ขึ้นเองนามว่าความเห็น
ทั้งไตร่ตรองแยกแยะและรูปนาม
รู้ขึ้นเองใช้เพลงจิตรู้ตันจิต
เรื่องแปรปรวนใช้กระบวนไป
จิตคงรู้จิตเองเพราะเพลงไหว
แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน
ไม่เที่ยงนั้นก็ตัวเองไปเลงใคร
ใจก็จิตสิ้นรสหมดสงสัย
ความอาลัยทั้งปวงก็ร่วงโรย
เรื่องจิตอยากก็หยุดให้หายหิวโหย
เหมือนฝนโปรยใจก็เย็นด้วยเห็นใจ
รู้จิตค้นปัจจุบันพ้นวันไหว
เพราะดับไปทั้งเรื่องเครื่องรุงรัง
ตามแต่การ ของจิตสิ้นคิดหวัง
นอนหรือนั่งนึกรู้ทันตันจิต
ช่างต่อแต่เมื่อกว้างขวางสว่างไสว
ของงโพรดชี้ให้พิสดารเป็นการดี

ตอบว่าสมุทัยคืออาลัยรักเพลินยิ่งนัก
ว่าอย่างต่ำกามคุณห้าเป็นราศี
ถ้าจะจับตามวิธีมีในจิต
เคยทั้งปวงเพลินมาเสียช้านาน
ไปในส่วนที่ผิดก็เลยแตกกิ่งก้านฟุ้งซ่านใหญ่

ไม่ใช่เช่นฟังเข้าใจขั้นไต่ถาม
ก็ใช้ความเห็นต้องจงเล็งดู
จิตตนพันรำคาญ ตันจิตรู้ตัวว่าสังขาร
ดูหรือรู้จริงอะไรรู้อยู่เพราะหมายคู่ก็ไม่ใช้
จิตรู้ไหวไหวก็จิตคิดกันไป
จิตเป็นของอาการเรียกว่าสัญญาพาพัวพัน
ใจรู้เสื่อมของตัวพันมัวมืด
ขาดต้นคว่ำหาเรื่องเครื่องนอกใน
ทั้งโกรธรักเครื่องหนักใจก็ไปจาก
พันหนักใจทั้งหลายหายอดีตโรย
ใจเย็นเพราะไม่ต้องเที่ยวมองคน
ดีหรือชั่วทั้งปวงไม่ห่วงใย
อยู่เฉยๆ ตันจิตไม่คิดอ่าน
ไม่ต้องวุ่นไม่ต้องวាយหายระวัง
ท่านซึ่มรรคทั้งหลักแหลม
ยังอีกอย่างทางใจไม่หลุดสมุทัย

ทำภาพใหม่ไม่หน่ายหนี
อย่างสูงซึ่มุทัยอาลัยฉาน
ก็เรื่องคิดเพลินไปในสังขาร
กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิต
เที่ยวเพลินไปในผิดไม่คิดเขิน

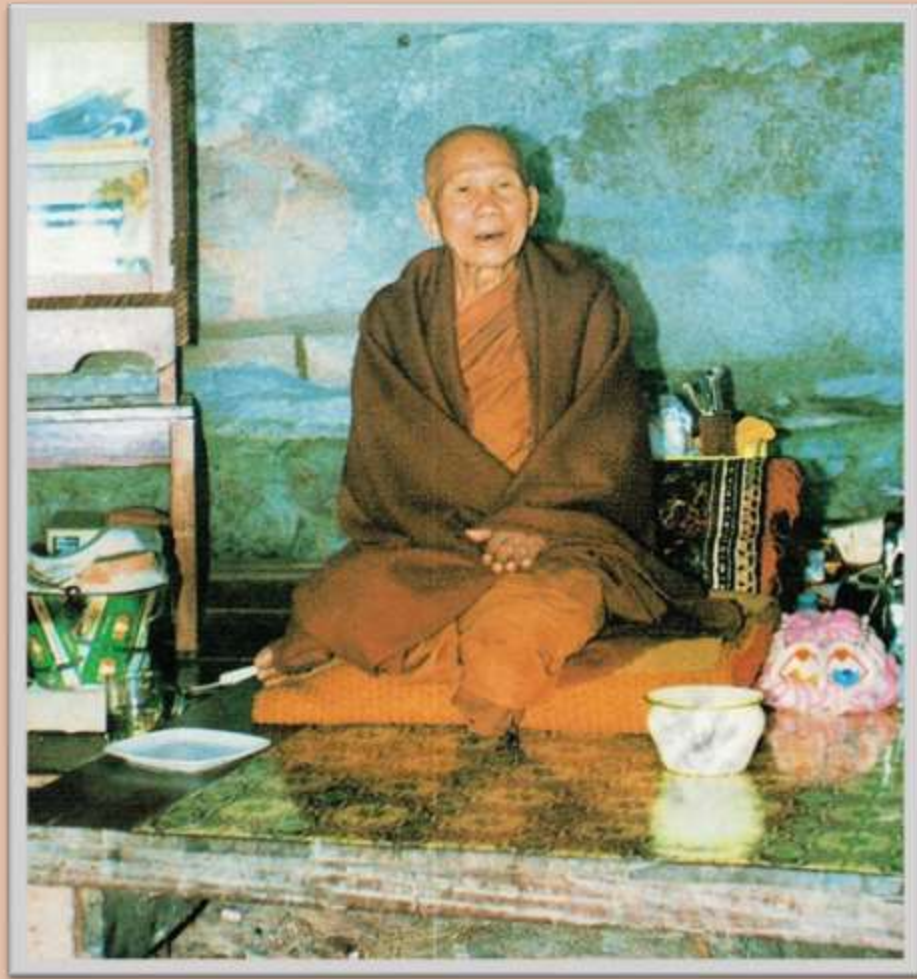
สิ่งใดชอบอารมณ์ก็ชมเพลिन
เพลินดูโทษคนอื่นตื่นด้วยชั่ว
โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร
โทษของเราเศร้าหมองไม่ต้องมาก
หมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย
เมื่อเห็นโทษตนขัดพึงตัดทิ้ง
เรื่องอยากดีไม่หยุดคือตัวสมุทัย
ดีไม่ดีนี้เป็นผิดของจิตนึก
กำเรบโรคด้วยพิษสำแลง
ความอยากดีมีมากมักลากจิต
สรรพชั่วมัวหมองก็ต้องเต็ม
ที่จริงชี้สมุทัยนี้ใจฉันทรัม
เมื่อซึ่มรรคพึงใจไม่ไหวติง
อันนี้ชื่อว่าขันธะ วิมุติสมังคีธรรม
สภาวะธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น
สิ้นเนื้อความแต่เพียงเท่านี้

เพลินจนเกินลืมหัดไม่กลัวภัย
โทษของตัวไม่เห็นเป็นไหน
ไม่ทำให้เราตกรรกละเลย
ลงวิบากไปตกนรกแสนสาหัส
เว้นเสียซึ่งโทษนั้นคงได้เซยชมสุขพันทุกข์ภัย
ทำอ้อยอิ่งคิดมากจากไม่ได้
เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีนี้ก็แรง
เหมือนใช้หนักถูกต้องของแสง
ธรรมไม่แจ้งเพราะอยากดีนี้เป็นเดิม
ให้เที่ยวคิดวุ่นไปจนใจเหิม
ผิดยิ่งเพิ่มร่าไปไกลจากธรรม
พึงเนื้อความไปข้างฟุ้งทางยุ่งยิ่ง
ระงับนิ่งใจสงบจบกันที่
ประจำอยู่กับที่ไม่มีอาการไปไม่มีอาการมา
และไม่มีเรื่องจะแฉะเวียน
ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด

พระภุริทัตโต (หมั่น) วัดสระประทุมวันเป็นผู้แต่ง

หลวงปู่หล้า เขมปัตโต วัดบรรพตคีรี (วัดภูจ้อก้อ)

“พระอริยเจ้าผู้เป็นดั่งผ้าเช็ดเท้าท่านพระอาจารย์มั่น”

เกิด ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ - มรณภาพ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙

ท่านเป็นศิษย์รุ่นสุดท้ายของท่านพระอาจารย์มั่นที่สำคัญยิ่งรูปหนึ่ง หลังจากท่านละสังขารไม่นาน อัฐิได้กลายเป็นพระธาตุ ได้รับคำชมและยกย่องจากหลวงตามหาบัวว่า

“เป็นพระที่ซื่อสัตย์ต่อครูอาจารย์ เอาใจใส่ในอาจริยวัตรเสมอ แม้ถูกดุด่าก็อดทนต่อคำสั่งสอน ไม่เหน็ดเหนื่อยต่อโอวาทธรรมที่ครูอาจารย์พร่ำสอน และ เป็นดั่งผ้าเช็ดเท้าของท่านพระอาจารย์มั่น”

เรื่องที่ลืมนเขียนมานานคือ....(ฝ่าเท้าของหลวงปู่มั่นทั้ง 2 ข้าง)

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต

เรื่องที่ลืมนเขียนมานานคือ.....

(ฝ่าเท้าของหลวงปู่มั่นทั้งสองข้าง เป็นตาหมากรุกหมดเต็มทั้งสองฝ่า)

เวลาสงฆ์ท่านบารบอ่า (ฝ่าเท้าของเราไม่เหมือนหมู่เพียงเท้า)

พูดค่อยๆ แคมเฮ่มๆ (ในยุดหอมมือ สิมพ์ทำพเจ้าอุกนองค์ท่านนั้น)

พระเพชรน้อยที่อวยวิธธรรมสังฆอวยองค์ท่านนั้น ผู้สังฆนพิจัง-

จะได้อิม (เพราะองค์ท่านกับบารบค้อย แคมประหัดไม้แกมจวด)

ส่วนเท้าเขาไม่ได้นยังจางอ้อมอุกกันน (ระหว่างฝ่าเท้าเขมจ)

จำพอกฟู้หลั้ว ต้อ แกรมฯ ฝ่าเท้านี้ นึกจะเน้นพระ ๕-๓-๒ -

พรมมาเท้านี้ได้อู พระผู้ใหญ่เขมื่อ ๕-๖-๗-๘-๕-ไปแล้วไม่ดอย

จะได้อู ต้อ แกรมฯ เพราะ องค์น้อยผู้เขมื่อวิ สังฆนพิจังน

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต ที่เขียนถึงฝ่าเท้าของหลวงปู่มั่น (1)

(คัดลอกจาก <https://84000.org/supatipanno/foot.html>)

เพลงเรือ ถ้าพระผู้ใหญ่มากทำวงมโหรีมโหรีเพราะอายเด็กใหม่
เพราะเขาไม่มีทองไข่มม้อให้ และเขาก็กระดากกระอายด้วย
ส่วนข้าพเจ้าพรรยาอ่อน แต่อายสามสี่มกว่าในสมัยนั้น
และทรงฟ้องเด็กที่พมรรณาว่า ถ้าเขาของเราไม่เหมือนหมู่ น้มนองเด็กที่พ
(มรรณาว่าพมรรณาครั้งเดียวมาๆที่พนั้นไม่ได้ชี้ๆซักๆอีก) ส่วนข้าพเจ้า
ผู้ซึ่งอนุสาวรีย์เห็นเป็นตาหมากรุกเต็มฝ่าเท้าทั้งสองข้าง จึง รอน
ในพระประวัติขององค์ที่พเจ้ามีใจทุกที่ไม่มรรณาเห็น และยุคฟ้องเด็กที่พทรงพระ
ไซ้ออยู่ ก็มรรณาใจไม่มีใครสนใจมรรณา (หน้าแม่ลูกมาก) ที่พเจ้ากับเรา
ซึ่งออกจอย (เขม) อ้อข้าพเจ้าไม่มีพมรรณาใจ (แต่เอาตามุดมเองเม้นพมรรณา)
ยุคต่อมรรณาไม่มีพมรรณาใจเจ้าใจพ (ขระจะเจ้าใจชี้ไม่อยู่กันฝ่าเท้าอยู่กันใจกันมรรณา)

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต ที่เขียนถึงฝ่าเท้าของหลวงปู่มัน (2)

เรื่องที่ลืมนเขียนมานานคือ ...

จากข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต ที่เขียนถึงฝ่าเท้าของหลวงปู่มัน (1) และ (2)

(ฝ่าเท้าหลวงปู่มันทั้งสองข้าง เป็นตาหมากรุกหมดเต็มทั้งสองฝ่า)

เวลาสร่งน้ำท่านปรารภว่า(ฝ่าเท้าของเราไม่เหมือนหมู่เพียงเท่านี้)

พูดค่อยๆแบบเย็นๆ (ในยุคหนองผือ สี่ปีที่ข้าพเจ้าอยู่กับองค์ท่านนั้น)

พระเณรผู้น้อยที่ถวายข้อวัตรสร่งน้ำถวายองค์ท่านนั้น ผู้สงวนฟังจึง -

จะได้ยิน (เพราะองค์ท่านก็ปรารภค่อยๆแบบประหยัดไม่แกมवाद)

ส่วนข้าพเจ้าไม่ได้ __ อาจเอื้อมฤข้างบน(ระหว่างฝ่าเท้าเสมอๆ)
จำพวกที่ถูหลัง ตัว แขน ขา ฝ่าเท้า นั้น มักจะเป็นพระ ๔-๓-๒-
พรรษาเท่านั้นได้ฤ พระผู้ใหญ่เหนือ ๕-๖-๗-๘-๙- ไปแล้วไม่ค่อย
จะได้ฤ ตัว แขน ขา เพราะองค์หลวงปู่เทศน์ว่า สรงน้ำนี้เว้นให้ผู้น้อย
เขาสรงเสีย ถ้าพระผู้ใหญ่มาทำขวางผู้่น้อย ผู้่น้อยเขาระอายเก้อเขิน
เพราะเขาไม่มีทางเอื้อมมือเข้า และเขาก็กระดากระอายดังนี้

ส่วนข้าพเจ้าพรรษาอ่อน แต่อายุสามสิบกว่าในสมัยนั้น
และการที่องค์ท่านปรารภว่า ฝ่าเท้าของเราไม่เหมือนหมู นั้นองค์ท่าน
(ปรากฏว่า ปรารภครั้งเดียวเบาๆเท่านั้นไม่ได้ซ้ำๆซากๆอีก) ส่วนข้าพเจ้า
ผู้สงวนฤฝ่าเท้าก็เห็นเป็นตาหมากรุกเต็มฝ่าเท้าทั้งสองทางจริง ข้อนี้
ในชีวิตประวัติขององค์ท่านเล่มใดๆก็ไม่ปรากฏเห็น และยุคที่องค์ท่านทรงพระ
ชีวาอยู่ ก็บรรดาลดลใจไม่มีใครสนใจปรารภ (น่าแปลกมาก) ข้าพเจ้าก็บรรดาล
ลืมนึกด้วย เรียกได้ว่าข้าพเจ้าไม่มีพยานก็ว่าได้ (แต่เอาตาหูตนเองเป็นพยาน)
ยุคก่อนๆก็ไม่มีท่านผู้ใดเล่าให้ฟัง (ชะรอยจะว่าดีชั่วไม่อยู่กับฝ่าเท้าอยู่กับใจกับธรรม)

๑ เรื่องฝ่าเท้าขององค์หลวงปู่มีเม่นตาหมากรุกนี้ เม่นของ
ทรงพระลักษณะสำคัญมาก แต่ก็น่าสนใจมากกว่า ไฉน
จึงบรรดาลไม่ให้พระจำพวกผู้ใหญ่สนใจเอาลงในชีวะ
ประวัติ(กลายเป็นของไม่สำคัญไป)ชะรอยพระผู้น้อยที่
เห็นในเวลาสร้างหน้าถาวรแล้ว ไม่เล่าถวายให้พระผู้ใหญ่
ฟัง แต่ทำใจเองก็บรรดาลดี ไม่ค่อยสนใจเล่าเลย
แต่พอมาถึงยุคจ้อก้อตอมแฉก้อเจ้าเจ็ดสิบมีก้อๆแล้ว
จักระจักเหิน เม่นของหน้าแปดกมากแก่งที่ลืมหากันลืม
เขียนลง แต่ตราองค์ท่านกรมพระจักรีอยู่ก้อ หรือ

ทรงพระมรรค:กาลก้อ ไม่มีที่มนุษย์โง่งอนมทรณ ก็เม่น
ของดล้วยกม้อว่าอดดริให้หลายหลัง แต่กตองอวศรี
หลักของความจริง ไม่หนีจากความจริงเม่น:ตอมมี
เม่นพยาน จึงกตองเอาจริงเม่นพยาน ทั้งกตองก้นหม

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต ที่เขียนถึงฝ่าเท้าของหลวงปู่มี (3)

เรื่องฝ่าเท้าขององค์หลวงปู่มีเป็นตาหมากรุกนี้ เป็นของ
ทรงพระลักษณะสำคัญมาก แต่ก็น่าสนใจมากกว่า ไฉน
จึงบรรดาลไม่ให้พระจำพวกผู้ใหญ่สนใจเอาลงในชีวะ
ประวัติ(กลายเป็นของไม่สำคัญไป)ชะรอยพระผู้น้อยที่
เห็นในเวลาสร้างหน้าถาวรแล้ว ไม่เล่าถวายให้พระผู้ใหญ่

ฟัง แต่ข้าพเจ้าเองก็บรรดาลลืม ไม่ค่อยสนใจเล่าเลย
แต่พอมาถึงยุคกฎจ้อก้อตอนแก่กว่าเจ็ดสิบปีกว่าๆแล้ว
จึงระลึกเห็น เป็นของน่าแปลกมากแท้ๆที่ลืมพากันลืม
เขียนลง แต่คราวองค์ท่านทรงพระชิวาอยู่ก็ดี หรือ
ทรงพระมรณะกาลก็ดี ไม่มีท่านผู้ใดสงวนปรารภ ก็เป็น
ของคล้ายกับว่าอุตตริขึ้นมาจากภายหลัง แต่ก็ต้องอาศัย
หลักของความจริง ไม่หนีจากความจริงเฉพาะตอนนี้
เป็นพยาน จริงก็ต้องเอาจริงเป็นพยาน เเท็จก็ตรงกันข้าม

๑) ชีวะประวัติยุคกัจจอกอเป็นยุคสุดท้ายกายแก่ชะราพาธ ถ้าไม่มรณะกา
 เลไปเสียแล้ว ชีวะประวัติก็จะไม่จบได้ แต่จะอย่างไรก็ตามที่เถิด
 ต่างจะได้พิจารณาว่า เจตนาปฏิบัติพระพุทธานุสสาเพื่อประสงค์อะ
 ไรบ้าง และจิตใจจะอยู่ระดับใดบ้าง เหล่านี้เป็นต้น แต่บรรยาย
 พอสังเขปกก็เอาละ จะบรรยายไปมากก็จะเป็นหลายวรรคหลายตอน
 และก็ความพอดีพองามในโลกนี้ไม่รู้อาจจะอยู่ระดับใดแน่ ถ้ามาก
 เกินไปเล่มก็ใหญ่ลงทุนก็มาก ท่านผู้อ่านก็จะระอาอีก น่าพิจารณา
 และก็คล้ายๆกับว่าตนเป็นผู้ประเสริฐเลิศล้ำ ระฆังไม่ดังก็ตีจนระฆัง
 แตก แต่จะอย่างไรก็ตามอาศรัยเจตนาเป็นเกณท์ ก็แล้วกันกระมัง

ทศ

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต ที่เขียนถึงฝ่าเท้าของหลวงปู่มั่น (4)

ชีวะประวัติยุคกัจจอกอเป็นยุคสุดท้ายกายแก่ชะราพาธ ถ้าไม่มรณะกา

เลไปเสียแล้ว ชีวะประวัติก็จะไม่จบได้ แต่จะอย่างไรก็ตามที่เถิด

ต่างจะได้พิจารณาว่า เจตนาปฏิบัติพระพุทธานุสสาเพื่อประสงค์อะ

ไรบ้าง และจิตใจจะอยู่ระดับใดบ้าง เหล่านี้เป็นต้น แต่บรรยาย

พอสังเขปกก็เอาละ จะบรรยายไปมากก็จะเป็นหลายวรรคหลายตอน

และก็ความพอดีพองามในโลกนี้ไม่รู้อาจจะอยู่ระดับใดแน่ ถ้ามาก

เกินไปเล่มก็ใหญ่ลงทุนก็มาก ท่านผู้อ่านก็จะระอาอีก น่าพิจารณา

และก็คล้ายๆกับว่าตนเป็นผู้ประเสริฐเลิศล้ำ ระฆังไม่ดังก็ตีจนระฆัง

แตก แต่จะอย่างไรก็ตามอาศรัยเจตนาเป็นเกณท์ ก็แล้วกันกระมัง

รูปเหมือนและอัฐิธาตุพระครูวิเวกพุทธกิจ (หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล) ณ วัดเลียบ จ.อุบล

รูปเหมือนและอัฐิธาตุ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ณ วัดป่าสุทธาวาส

วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

(คัดลอกจาก <https://pukmudmuangthai.com/detail/27672>)

วัดป่าสุทธาวาส ตั้งอยู่ที่ ๑๓๙๖ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร และตั้งอยู่ใกล้เทือกเขาภูพาน เดิมที่ตรงนี้เรียกว่า ดงบาก อยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองสกลนคร ของบึงหนองหาร ห่างจากศูนย์ราชการปัจจุบันประมาณ ๒๕๐ เมตร (ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัด) เมื่อ ๓๐ ปีก่อนนี้

วัดป่าสุทธาวาสแห่งนี้ ตั้งอยู่กลางป่า มีสัตว์ป่านานาชนิด ปัจจุบันเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมือง และเป็นวัดที่ประชาชนให้ความสนใจ ในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยว นักทัศนศึกษาผ่านไปผ่านมาแวะชมศึกษาไม่เคยขาด วัดป่าสุทธาวาสนี้สร้างขึ้น เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๙ โดย หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล รุดงค์มาพักเป็นองค์แรก ต่อมา ขุนอุพัทธ์ระบิณ (เพชร ภูลาวรรณ) จำศาลคนแรกของจังหวัดสกลนคร ได้เกิดศรัทธายกกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนถวายให้เป็นที่พักสงฆ์จนเป็นวัดขึ้น ในเนื้อที่ ๑๐ ไร่ ๓ งาน ต่อมาผู้ถวายที่ดินเพิ่มขึ้น เป็นจำนวนถึง ๒๗ ไร่ ๑ งาน ๓๐ ตารางวา ในปัจจุบัน

วัดป่าสุทธาวาสได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๖ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๕๖ เริ่มสร้างอุโบสถ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔ และ ผังลูกนิมิต เมื่อวันที่ ๙ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

สิ่งสำคัญภายในวัด

๑. อุโบสถ

เมื่อทำการสถาปนากิจศพพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโต (วันอังคารที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๓) เสร็จแล้ว บรรดาศิษยานุศิษย์ ซึ่งมีพระธรรมเจดีย์ (จุม พันธุโล) เจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี เป็นประธาน ได้ประชุมปรึกษากันและ เห็นควรสร้าง อุโบสถตรงที่ทำการสถาปนากิจศพของท่าน เพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระภิกษุเป็นศรีสง่า แก่พระพุทธศาสนาและ วัดป่าสุทธาวาส อุโบสถมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นลักษณะ หลังคาซ้อน ๒ ชั้น มีมุขยื่นออกมา ทั้งด้านหน้า และด้านหลัง ทำลานล้อมรอบตัวอาคาร มีเสารองรับที่เชิงชายล้อมทั้งตัว มีความกว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๐ เมตร ตัวอาคารยกพื้นสูง ๒.๗๐ เมตร ความสูงจากพื้นภายในถึงฝ้าเพดาน ๙.๗๐ เมตร เสาระเบียงอยู่ข้างนอก หลังคา ด้านบนมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ คันทวย มีรวงผึ้ง ลวดลายเป็นดอกประดับ ผนังด้านนอก และตามเสา ด้านข้างมีหน้าต่าง ด้านละ ๗ ช่อง ประตูหน้าต่างขบถ่างอยู่ในระดับเดียวกัน พระภิกษุ สามารถเข้าทำสังฆกรรมได้ทุกทาง และหากเต็มข้างใน ล้นออกมาข้างนอกก็ไม่เสียหาย ทัศนียภาพ มีประตูทางเข้าทั้งด้านหน้า และด้านหลัง ภายในอุโบสถทำเรียบง่ายพื้นปูด้วยไม้เนื้อแข็ง เพดานสูงเพื่อระบายอากาศเวลาพระภิกษุทำสังฆกรรม เสียงจะไม่ก้อง

พระประธาน มีชื่อว่า พระพุทธสุโขทัยธรรมมาราช องค์กษัตริย์อยุธยาหนามูนี โดยนางแต่ม ทัพนมณี อาชีพขายดอกไม้หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ต่อมาได้สมรสกับ ทหารเรือ มีบุตรด้วยกัน ๒ คน และบุตรทั้งสอง ก็ได้รับราชการเป็นทหารเรือ เช่นเดียวกับ บิดาเมื่อครอบครัวมั่นคงแล้ว จึงคิดอยากทำบุญ สร้างพระประธานในอุโบสถเมื่อทราบข่าวว่า

วัดป่าสุทธาวาสยังไม่มีพระประธานจึงได้แสวงหา และทราบว่า ผู้บังคับบัญชาของบุตรชาย
ซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้กันนั้น มีพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาอย่างละ ๑ องค์ ในตอนนั้น
มีการขโมยตัดเศียรพระระบาคหนัก พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ ก็ถูกตัดเศียรสลักกัน กล่าวคือ
เศียรของพระสมัยอยุธยาต่อกับองค์พระสุโขทัย และเศียรพระสุโขทัย ต่อกับองค์พระสมัย
อยุธยา นางแต้ม ทับมณี จึงได้ขอเช่าพระพุทธรูปจากผู้บังคับบัญชาของบุตรชายได้ องค์ที่
เศียรเป็นสมัยสุโขทัยองค์พระเป็นสมัยอยุธยา และได้นำมาถวายเป็นพระประธานในอุโบสถ
วัดป่าสุทธาวาส

พระพุทธสุโขทัยธรรมราชา

๒. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

เนื่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ มีปฏิปทาควรค่าแก่การเทิดทูนเคารพบูชาของเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่เป็นสานุศิษย์ของท่านนั้น บรรดาอัฐบริวารของใช้สอยต่างๆ จึงมีคุณค่าทางจิตใจและในด้านอนุสสติในตัวท่าน ภายหลังจากฌาปนกิจศพของท่านแล้ว ปรากฏว่าเครื่องอัฐบริวารสิ่งของเครื่องใช้ได้กระจายกระจายไปอยู่ในที่ต่างๆหลายแห่ง เพราะบรรดาลูกศิษย์ได้นำไปเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นการเคารพบูชาและเป็นอนุสสติหรือเพื่อความเป็นสิริมงคล

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๒ ดร.เชาว์ ณ ศีลวันต์ ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านด้วยได้เดินทางมายังวัดป่าสุทธาวาส พบเห็นอัฐบริวารและเครื่องใช้สอยของท่าน จำนวนหนึ่งที่เก็บไว้ในตู้เก่า ๆ ในกุฏิเล็ก ๆ ทำให้ท่านรู้สึกว่อัฐบริวารเหล่านี้เป็นของที่มีคุณค่าอันหาประมาณมิได้ โดยเฉพาะสำหรับบรรดาลูกศิษย์ในสายของพระอาจารย์มั่น ท่านจึงเห็นเป็นภาระหน้าที่ ที่จะต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันที่จะรวบรวมเก็บรักษาไว้ในที่อันควร และเพื่อประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ประวัติและจะได้เคารพศรัทธาในตัวท่านมากขึ้น จึงมีความดำริโดยหลักการว่าควรสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานจัดรวบรวมอัฐบริวารและเครื่องใช้สอยเท่าที่จะพึงหาได้ รวมถึงอัฐธาตุของท่านนั้น นำมาเก็บรักษาไว้ในลักษณะอันควรเหมาะสมแก่การเคารพและระลึกถึงพระคุณของท่านประการหนึ่ง เพื่อแสดงถึงปฏิปทาความเป็นสมณะอันแท้จริงของท่านประการหนึ่งและประการสุดท้าย เพื่อจัดเป็นมูลเหตุแห่งศรัทธาของผู้พบเห็น

อาคารพิพิธภัณฑ์เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยมีพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และผู้ว่าราชการ จังหวัดสกลนครเป็นประธานฝ่ายฆราวาส มีนางไขศรี ต้นศิริ เป็นสถาปนิก นายชวลิต แก่นมณี เป็นวิศวกร ได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อ วันที่ ๑๑ เดือน พฤศจิกายน ๒๕๑๖ โดยมีพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นประธานฝ่ายสงฆ์

การก่อสร้างได้ดำเนินการต่อเนื่องไปอีกจนแล้วเสร็จ และได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๘ ในวันงานคณะกรรมการจัดงาน ฯ ได้กราบทูลอาราธนา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เสด็จทรงเป็นองค์ประธานในงาน

ภาพจาก <https://www.wongnai.com/attractions/>

- Grand Eatery -

หลวงปู่หลุย จันทสาโร

(11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 - 25 ธันวาคม พ.ศ. 2532)

พระเถระที่เป็นศิษย์องค์สำคัญของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เป็นพระอริยสงฆ์ผู้มีศีลาจารวัตรปฏิบัติอันงดงาม มีปฏิปทามั่นคงและสันโดษ
เจ้าอาวาสวัดถ้ำผาบิ้ง ต.ผาบิ้ง อ.วังสะพุง จ.เลย (พ.ศ. 2519 - พ.ศ. 2522)

๓. เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่หลุย จันทสาโร

เหตุที่ เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่หลุย จันทสาโร ตั้งอยู่ในวัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ที่เดียวกับเจดีย์พิพิธภัณฑ์อัฐบริวารของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แทนที่จะเป็นวัดถ้ำผาบึง ตำบลนาแก อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ที่ท่านเคยเป็นเจ้าของอาวาสนั้น สืบเนื่องจากในสมัยหนึ่งเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๘ หลวงปู่หลุยได้สร้าง วัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ) ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ถวายแด่หลวงปู่มั่นผู้เป็นครูบาอาจารย์ และหลวงปู่มั่นได้จำพรรษา ในช่วงบั้นปลายชีวิตนานถึง ๕ พรรษา วัดป่าบ้านหนองผือ ถือเป็นศูนย์กลางสำคัญในการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระธุดงค์กรรมฐาน จึงเป็นอาณิสย์ของหลวงปู่หลุยที่ได้สร้างวัดถวายหลวงปู่มั่น ครั้นเมื่อหลวงปู่หลุยมรณภาพ เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพ แล้วมีพระราชกระแสว่า

“ควรสร้างเจดีย์ที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ที่วัดนี้มีอัฐิธาตุของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ท่านจะได้อยู่ใกล้กัน”

เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่หลุย มีชื่อเป็นทางการว่า “จันทสารเจดีย์อนุสรณ์” เพื่อเป็นสถานที่บรรจุอัฐิธาตุ ของหลวงปู่หลุย เจดีย์นี้ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงร่างเป็นต้นแบบพระราชทาน เป็นรูปเจดีย์ที่มีลักษณะเรียบง่ายและได้สัดส่วนงดงาม แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ

๑. ส่วนเรือนยอด ทำเป็นรูปทรงดอกบัวเหลี่ยม

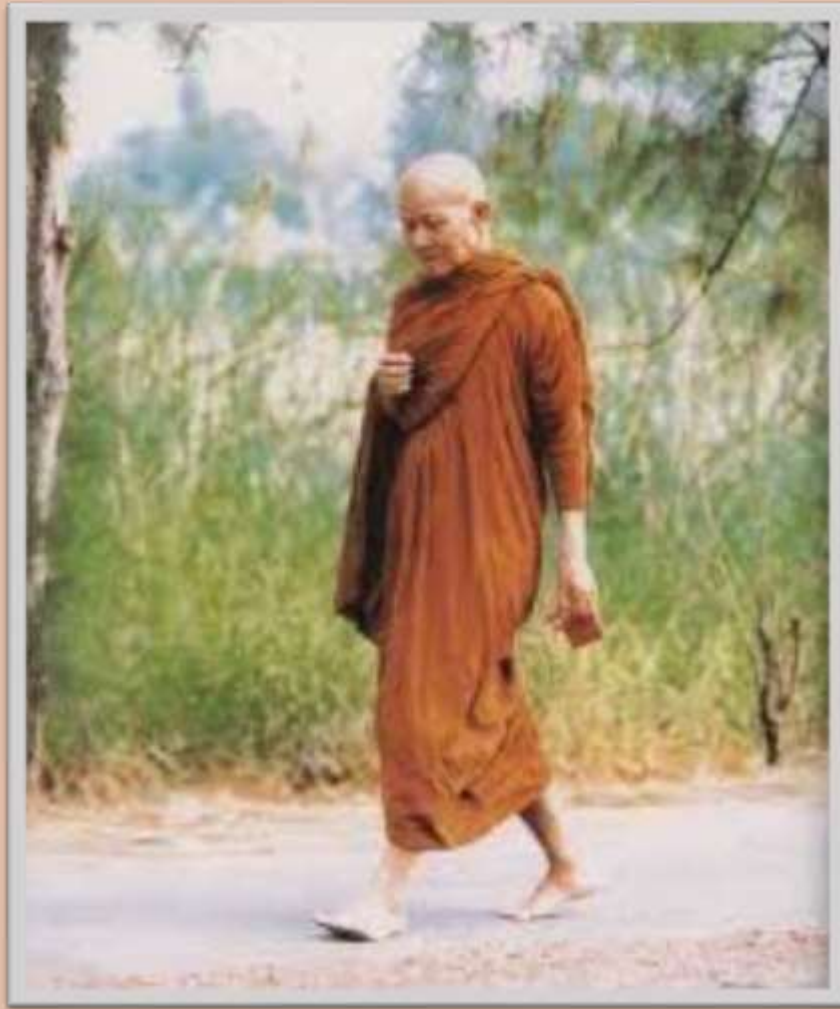
๒. ส่วนเรือนเจดีย์ ทำเป็นรูปทรงระฆังคว่ำ ๒ ชั้น ชั้นแรกทำเป็นซุ้ม ทางเข้าภายใน ๓ ทาง ภายในจัดแสดงเครื่องอัฐบริวารและเครื่องใช้ต่างๆ และมีรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งขนาดเท่าองค์จริงของ หลวงปู่หลุย ประดิษฐานอยู่ เบื้องหน้าของรูปปั้นมีตู้กระจกทรงปิรามิดบรรจุอัฐิธาตุของท่าน

๓. ส่วนฐาน ที่ยกพื้นสูงรองรับองค์เจดีย์นั้น ทำเป็นห้องแสดงนิทรรศการเรื่องโลกมีดด้วย อวิชา, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติในโลก, อริยสัจสี่, พระพุทธดำรัสตรัสสั่ง, พระสังคายนา ครั้งที่ ๑, พระเถระประกาศพระศาสนา, คณะสงฆ์ไทยฝ่ายธรรมยุต และมีภาพของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล, หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงปู่หลุย จันทสาโร

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสัมปันโน)

เกิด 12 สิงหาคม พ.ศ. 2456 – มรณภาพ 30 มกราคม พ.ศ. 2554

เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดเกษรศีลคุณ (วัดป่าบ้านตาด) (พ.ศ. 2513-2554)

เป็นพระภิกษุคณะธรรมยุติกนิกาย ชาวจังหวัดอุดรธานี เป็นวิปัสสนาจารย์สายพระป่าในประเทศไทย ศิษย์ของพระครูวินัยธรมั่น ภูริทตฺโต ซึ่งมีโอกาสอุปฐากรับใช้หลวงปู่มั่นในช่วงปัจฉิมวัยและเป็นผู้หนึ่งที่ได้บันทึกประวัติของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

(ประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ บันทึกโดย ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ฉบับจัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน เดือนเมษายน ๒๕๔๙ โดยคณะศิษยานุศิษย์หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน อ่านได้ที่

http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/rarebook/rarebook_data/202.pdf)

๔. ฎีกาพุทธธรรมหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน

ก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยการนำของท่านเจ้าคุณพระราชวิสุทธินายก (พรมมา จตตภโย) เจ้าคณะจังหวัดสกลนคร (ธ)/เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส พระอธิการสุธรรม สุขุมโม เจ้าอาวาสวัดป่าหนองไผ่ เจ้าอธิการถาวร ญาณวีโร เจ้าคณะตำบลกุดบาก เขต ๒ (ธ)/เจ้าอาวาสวัดถ้ำโพรง พระอาจารย์บัณฑิต จันทวณโณ วัดป่าอุดมสมพร พร้อมคณะญาติโยมในจังหวัดสกลนคร มีความเห็นร่วมกันว่าเป็นการสมควรที่จะมีสถานที่ที่เหมาะสม สงบ และมีความร่มรื่น สำหรับใช้รับรองหลวงตามหาบัว ได้พักผ่อนอิริยาบถเมื่อท่านได้เดินทางมากราบนมัสการหลวงปู่มั่น ซึ่งท่านมักจะเดินทางมาบ่อยครั้ง ด้วยเหตุที่หลวงตาท่านได้ให้ความเคารพต่อหลวงปู่มั่นเป็นอันมาก และเดินทางมานมัสการหลวงปู่มั่น ณ วัดป่าสุทธาวาส ไม่เคยขาด จากวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี มาถึงวัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ระยะทางกว่า ๒๐๐ กิโลเมตร ด้วยความสูงวัยย่อมเหน็ดเหนื่อยต่อการเดินทางเป็นอันมาก จึงได้เลือกพื้นที่ที่ใกล้กับอาคารพิพิธภัณฑสถานหลวงปู่มั่น เป็นสถานที่ก่อสร้าง เนื่องจากเป็นสถานที่ที่สงบ มีความร่มรื่นทั้งยังใกล้เคียงกับสถานที่เดิมที่ท่านเคยปฏิบัติธรรมร่วมกับหลวงปู่มั่นอีกด้วย

แบบแปลนกุฏิ เป็นลักษณะทรงไทยภาคอีสานได้ถอดแบบและปรับปรุงมาจากแบบกุฏิหลังเก่าของหลวงปู่มั่น ณ วัดป่านาคนิมิตต์ ตำบลตองโขบ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร เริ่มยกเสาเอกเมื่อวันที่ ๘ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๒ (แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีฉลู ซึ่งเป็นวันเข้าพรรษาพอดี) การก่อสร้างใช้ไม้ที่ได้รับการบริจาคจากชาวสกลนคร และต้องเป็นไม้ตายยืนต้นเท่านั้น ไม่มีการนำไม้ที่ตัดใหม่มาใช้ประกอบเพื่อให้เป็นไปตามปฏิปทาขององค์หลวงตา ไม้แป้นเกล็ดที่ใช้ทำหลังคาก็เป็นไม้หลังคาเก่าที่ชาวบ้านได้ใช้งานมาแล้วทั้งสิ้น

การดำเนินการก่อสร้างใช้ระยะเวลาทั้งสิ้นประมาณ ๓ เดือน แล้วเสร็จเมื่อคราวออกพรรษา ในปีนั้นเอง สิ้นงบประมาณในการก่อสร้างประมาณ ๕๕,๐๐๐ บาท (ไม่รวมมูลค่าไม้ที่ได้รับถวายมาบางส่วน)

เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์ ท่านเจ้าคุณพระราชวิสุทธินายก ได้ทำพิธีมอบถวายแด่ องค์ หลวงตา ซึ่งท่านก็เมตตารับและอนุโมทนาต่อกุศลเจตนา แม้กระนั้นท่านก็ยังไม่ได้อโอกาสได้ขึ้นไปพักผ่อนอริยาบถตามเจตนารมณ์ของคณะญาติโยมเสียที จนกระทั่งเมื่อวันเสาร์ ที่ ๓๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลู) อันตรงกับการจัดงานวันบูรพาจารย์ ซึ่งทางวัดป่าสุทธาวาส จัดบำเพ็ญกุศลถวายแด่หลวงปู่มั่น เป็นประจำทุกปี หลวงตาท่านจึงได้มีโอกาสได้ขึ้นไปพักผ่อนอริยาบถเป็นครั้งแรก ทั้งยังมีเมตตาเทศนาให้กับคณะญาติโยมได้รับฟังเพื่อเป็นสติเตือนใจพร้อมอนุโมทนา อีกครั้งมีการบันทึกกันไว้ว่า องค์หลวงตาได้เมตตาขึ้นพักผ่อนอริยาบถนับแต่นั้น มาอีก ๒๒ ครั้ง รวมทั้งหมดเป็น ๒๓ ครั้ง โดยวาระสุดท้ายซึ่งท่านได้มาพักคือวันพฤหัสบดีที่ ๑๖ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ แล้วท่านก็ไม่ได้กลับขึ้นพักอีกเลย เนื่องจากท่านอาพาธหนักจึงไม่สามารถเดินทางสะดวก จนกระทั่ง องค์ท่านได้ละสังขารไป เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔

ต่อมาทางวัดป่าสุทธาวาสจึงมีการจัดสร้างรูปหล่อท่านขึ้น เพื่อเป็นการบูชาธรรมที่ท่านได้มีเมตตาอบรมสั่งสอน ได้ทำพิธีหล่อรูปเหมือน ขึ้นเมื่อวันพุธที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๔ (ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ปีเถาะ) โดยมี พระราชญาณมุนี (บุญมี ฐิตปุญฺโญ) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัด สกลนคร (ธรรมยุต) เป็นประธาน และประกอบพิธีอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนกุฏิพร้อมบรรจุอัฐิธาตุของท่าน เมื่อวันที่ ๑๒ เดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๔ (ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๙ ปีเถาะ

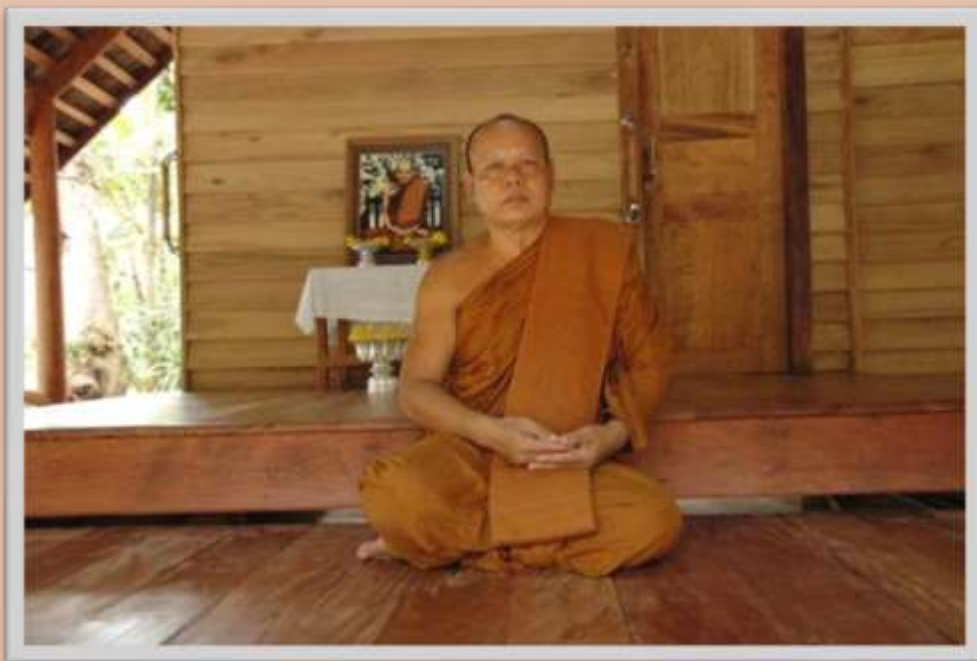
ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดของหลวงตา) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนได้มี
โอกาสกราบไหว้ และรำลึกถึงพระคุณของท่านสืบไป

รายนามเจ้าอาวาส

๑. หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล เจ้าอาวาสองค์ที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔
๒. หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ต่อจากหลวงปู่เสาร์
๓. พระอาจารย์หล้า อากาศโร เจ้าอาวาส องค์ที่ ๓ ต่อจากหลวงปู่มั่น
๔. พระอาจารย์พรหม จิรบุญโณ เจ้าอาวาส องค์ที่ ๔ ต่อจากหลวงปู่หล้า

๕. พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๕ ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๔๘๙
๖. พระครูอุดมธรรมคุณ (ทองสุข สุจิตฺโต) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๕๐๘
๗. พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๗ ก.พ. - ก.ค. ปี พ.ศ. ๒๕๐๙
๘. พระญาณสิทธิอาจารย์ (สิม พุทฺธจาโร) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๘ ก.ค. - พ.ย. ปี พ.ศ. ๒๕๐๙
๙. พระครูภาวนาทศนวิสุทธิ (แวน ธนปาโล) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๙ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๒๒
๑๐. พระวิบูลธรรมภาณ (ประมุข รวิวิโส) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๑๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ - ๒๕๓๖
๑๑. พระสอย ธรรมรกขิตฺโต รักษาการเจ้าอาวาส ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗
๑๒. พระรัชมงคลนายก (คำดี ปญฺญภาโส) เจ้าอาวาส องค์ที่ ๑๒ ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๒๕๔๙
๑๓. พระราชวิสุทธินายก (พรมมา จตฺตภโย) รับหน้าที่เจ้าอาวาส องค์ที่ ๑๓ เมื่อ 29 มกราคม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ถึงปัจจุบัน

ที่มา : ๑๐๘ พระเกจิ, <https://www.108prageji.com/> , หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

พระอริยเจ้าผู้เป็นบิดาของพระกรรมฐาน, โพสต์ 16 พฤศจิกายน ค.ศ. 2020.

ลานธรรมจักร, <http://www.dhammajak.net/forums/> , วาระสุดท้าย-โอวาท

สุดท้ายของ “หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต”, โพสต์ 20 สิงหาคม ค.ศ. 2020.

กัณหาขาลี (วารสารกระแสใจ), วัดป่าเจริญราช สำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัด

ปทุมธานี แห่งที่ ๑๓, <http://www.watpacharoenrat.org/> ,

เรื่องเล่าจากพระป่า 03 ตอน: กัมมัฏฐานหลวงปู่มั่น.

Supatipanno, <https://84000.org/supatipanno/katitam.html> ,

คติธรรมคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

คัดจากหนังสือ ชั้นระวิมุติสะมังคีธรรมะ.

Supatipanno, <https://84000.org/supatipanno/dham.html> ,

บทธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ.

Supatipanno, <https://84000.org/supatipanno/history.html> ,

ประวัติย่อ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ณ วัดภูริทัตตถิรวาส และ

บทประพันธ์ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ.

Supatipanno, <https://84000.org/supatipanno/foot.html> ,

เรื่องที่น่าสนใจมานานคือ...(ฝ่าเท้าของหลวงปู่มั่นทั้ง 2 ข้าง)

ข้อความของหลวงปู่หล้า เขมปัตโต.

Pukmudmuangthai , <https://pukmudmuangthai.com/detail/27672> ,

วัดป่าสุทธาวาส ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร,

โพสต์ 16 กันยายน พ.ศ. 2564.

Dhammathai , <http://www.dhammathai.org/monk/> ,

หลวงปู่หลุย จันทสาโร วัดถ้ำผาบึง จังหวัดเลย.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <https://th.wikipedia.org/> ,หลวงปู่หลุย จันทสาโร,

โพสต์แก้ไขล่าสุดวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565.

Wongnai, <https://www.wongnai.com/attractions/> ,ภาพวัดป่าสุทธาวาส.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <https://th.wikipedia.org/> ,วัดเจติยหลวงวรวิหาร,

โพสต์แก้ไขล่าสุดเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2565.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <https://th.wikipedia.org/> ,พระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล),

โพสต์แก้ไขล่าสุดเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2565.

Dhammathai , <http://www.dhammathai.org/monk/> ,ประวัติ : หลวงปู่หล้า

chemปัดโต วัดบรรพตคีรี (ภูจ้อก้อ) อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร.

๑๐๘ พระเกจิ, <https://www.108prageji.com/> , หลวงปู่หล้า chemปัดโต

วัดบรรพตคีรี พระอริยเจ้าผู้เป็นตั้งผ้าเช็ดเท้าท่านพระอาจารย์มั่น,

โพสต์ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 2020.

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

<http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/rarebook/> ,

พระครูวิเวกพุทธกิจ หลวงปู่ใหญ่เสาร์ กนฺตสีโล

พระปรมาจารย์ใหญ่ฝ่ายกรรมฐาน.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสกลนคร,

<https://sakonnakhon.mots.go.th/> , วัดป่าสุทธาวาส,

โพสต์ 2 มีนาคม พ.ศ. 2561.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <https://th.wikipedia.org/> ,หลวงปู่หลุย จันทสาโร,
โพสต์แก้ไขล่าสุดเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565.

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

<http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/> ,

วัดเลียบ, โพสต์ 26 พฤษภาคม ค.ศ. 2015.

McuTour, แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,

<https://nkr.mcu.ac.th/tour/> , วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร,

โพสต์ 25 มีนาคม ค.ศ. 2015.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <https://th.wikipedia.org/> ,พระธรรมวิสุทธิมงคล

(บัว ญาณสมปนฺโน), โพสต์แก้ไขล่าสุดเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน

พ.ศ. 2565.

amuletheritage.com